

ÇOCUK İŞÇİLİĞİYLE
Mücadele Programı

**Yevmiyeci, Yarıcı veya Kürekçi; Hepsi Çocuk
Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk
İşçiliğinin Görünümleri**

ÇOCUK İŞÇİLİĞİYLE
Mücadele Programı

**Yevmiyeci, Yarıcı veya Kürekçi; Hepsi Çocuk
Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk
İşçiliğinin Görünümleri**

Yevmiyeci, Yarıcı veya Kürekçi; Hepsi Çocuk Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri

Raporu Hazırlayanlar **Ertan Karabıyık**
Saniye Dedeoğlu

Program Yöneticisi **Sinem Bayraktar**

Katkıda Bulunanlar **Aslı Şahankaya**
İhsan İznebioğlu
Mustafa Divana
Necmettin Yemiş
Sinem Bayraktar

Program İdari İşler Ve Finans Asistanı **Cemre Yaşkeçeli**

Çeviri **Umut Öneş**

Son Okuma **Sinem Bayraktar (İngilizce)**
Cemre Yaşkeçeli (Türkçe)

Tasarım Ve Veri Görselleştirme **Kurtuluş Karaşın**
Özlem Zehir

Kapak Fotoğrafi **Kurtuluş Karaşın**

Birinci Basım **Kasım 2018, Ankara**

 Bu yayın bir kamu malıdır. Bir kısmından veya tamamından alıntı yapılabilmesi ve çoğaltılabilmesi için Kalkınma Atölyesi'nden izin alınmasına gerek yoktur.

ÖNSÖZ

'Yevmiyeci, Yarıcı veya Kürekçi; Hepsi Çocuk' Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri Raporu, tarımsal üretimde kullanılan ücret biçimleri ve çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ücret biçimlerinin çocuk işçiliğini belirleyen faktörlerden biri olarak ele alınması; çocukların ücretli veya ücretsiz aile işçisi olarak tarımsal üretime nasıl katıldıkları, tarımsal üretimin işleyişi ve dinamiklerinin çocuk emeğinin üretime eklenme biçimleri ve yöntemleri üzerine etkisi hakkında bilgi vermektedir. Çocukların tarımsal üretime eklenme biçim ve yöntemleri çocuk işçiliğinin düzeyini de yakından etkilemektedir.

Çocuk işçiliğinin niteliği ve boyutu ile ücret tipleri arasındaki ilişkiyi sorgulayan bu rapor, çocukların ücretli ve ücretsiz aile işçisi olan iki genel grup altındaki 5 ücret tipi içinde durumlarını incelemektedir. Tarımsal üretimde en yaygın kullanılan ücret tipi *yevmiyeci* ve bu ücret tipinde çocukların çalışması bireysel olarak ücretlendirilir. Çocukların ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı ücret tipleri ise; hasat edilen ürünün birim miktarına (pamuk ve soğan hasadında) veya hasat edilen ürünün alan miktarına (bakliyat, haşhaş, kimyon gibi ürünler) bağlı olarak gerçekleştirilen *kabala* ücretlendirme, *sezonluk ya da aylıkça* ücret biçimi, ürünün yetiştirilme süreci karşılığında ücretin ödendiği (fındık üretiminde) veya Şanlıurfa yöresinde toplam hasat edilen ürünün yüzde 30'unun aynı olarak verildiği

yarırcılık/ortakçılık tipi ödeme sistemi içinde *kürekçilik* olarak adlandırıldığı sistem ve tipolojileridir. Bunlara ek olarak sadece aile emeğinin kullanıldığı bütün üretiminde çocuk emeği de ele alınmıştır.

Ücret tipleri ve çocuk işçiliği arasındaki ilişkinin işaret ettiği temel bulgulardan biri, çocuk işçiliğinin sadece çocukların bireysel olarak ücret aldığı üretimlerde değil; aile bireyi olarak ücretsiz çalıştıkları üretimde de yaşanmakta olduğudur. Çocuk işçiliği ailelerin yaptığı ticari tarımsal üretimin bir parçasıdır ve sadece ücretli değil, ücretsiz aile işçiliği yapan çocukların da sağlık ve gelişimleri bu çalışmadan olumsuz olarak etkilenmektedir. Türkiye'de var olan yasal mevzuat, mevsimlik tarım işçiliğini *çocuk işçiliğinin en kötü biçimi* olarak tanımladığından 18 yaş altı çocukların tarımda çalışması yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra 15 yaş üzerindeki mahalli işçilerin tarımda çalışmasının karşısında yasal bir engel yoktur. Fakat tarımsal üretim faaliyetlerinin büyük çoğunluğunun *tehlikeli işler* olarak sayılması nedeniyle, bu işlerin sadece mevsimlik gezici tarım işçisi çocuklar için değil, mahalli ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocuklar için de yasaklanması gerekmektedir. Çünkü tarımsal üretimin büyük çoğunluğu, özellikle ticari amaçla gerçekleştirilen üretim, çocukların emeklerinin sömürüsü ile sonuçlanmaktadır. Rapor ayrıca, aile içinde tarımsal üretime katılan çocukların ücretli çalışan çocuklara göre daha erken yaşlarda üretimin bir parçası haline geldiğine işaret etmektedir. Bulgular, çocukların tarımsal üretimde *ücretli işçi* olarak çalışmaya 12-13 yaşlarında başladıklarını ve kendilerinden beklenen performansın da arttığını göstermektedir. Öte yandan, *ücretsiz aile işçisi* olan çocukların çalışmaya başlama yaşlarının 5-6 yaş civarına düştüğü görülmektedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	3
Özet	6
Teşekkür	7
Kısaltmalar	8
Yönetici Özeti	10
Giriş	20
Bölüm 1	28
Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği ve Ücret Tipleri	
Bölüm 2	46
Ücretli Çocuk İşçiliği ve Ücret Tipleri	
Bölüm 3	60
Çocukların Ücretsiz Aile İşçiliği ve Ücret Tipleri	
Bölüm 4	98
Tarımsal Üretimde Çocukların Ücretli ve Ücretsiz Çalışması	
Sonuç	106
Kaynakça	110
Ek 1 Alan Araştırması Soruları	116

ÖZET

Türkiye’de çocuk işçiliği kalıcı bir toplumsal problemdir ve çocuk işçiliğinin en kötü biçimi ise hala birçok çocuk için günlük gerçekliğin bir parçasıdır. Enformel üretimin değişken yapısı ve farklılaşan işgücü talebi nedeniyle çocukların işçileştikleri sektörlerde farklılaşmakta, farklı dönemlerde çocuk işçiliği farklı biçimler almaktadır. Bu nedenle, çocuk işçiliği ile mücadelede çocuk işçiliğine dair güncel ve yerel ve sektöre özgü verilerin elde edilmesi hayati önem taşımaktadır. Kalkınma Atölyesi tarafından UNICEF Türkiye’nin finansal ve teknik desteğiyle yürütülen **Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı**, çocuk işçiliğinin en yoğun olduğu mevsimlik tarım işçiliğine odaklanan araştırma ve savunuculuk çalışmaları ile kanıta dayalı politika önerileri ve araçları üretmeyi amaçlamaktadır. Programın ana hedefi, çocuk işçiliği riskini azaltmak ve çocuk işçiliğini önlemek amacıyla yapısal, sektöre özgü ve sosyal faktörleri analiz etmektir.

Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri Raporu, tarımsal üretimde kullanılan farklı ücret ödeme biçimleri ile çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ücret ödeme tipolojisi hem farklı tarımsal ürünler hem de aynı ürün olsa bile farklı üretim aşamalarına göre değişmektedir. Ücret ödeme biçimi, çocuk işçiliği pratiklerinde belirleyici faktörlerden biridir. Çocukların çalışmaya başlama yaşını ve çalışma koşullarını etkiler. Çocuklar, ailelerinin dahil olduğu ticari tarımsal üretimin önemli bir parçasıdır ve bu nedenle hem ücretsiz aile işçisi hem de ücretli tarım işçisi olan çocukların sağlıkları ve gelişimleri olumsuz yönde etkilenmektedir.

Çocuk işçiliğinin belirleyici bir unsuru olarak ücret ödeme biçimlerinin incelenmesi, çocukların ücretli veya ücretsiz aile işçisi olarak tarımsal üretime katılma şekilleri, tarımsal üretimin yapısı ve üretim dinamiğinin çocukların tarımsal üretime eklenme biçimlerini ve çeşitlerini nasıl etkilediği hakkında bilgi vermektedir. Bu araştırma, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması ve çocukların sağlık ve refahlarının iyileştirilmesine dair politika ve düzenlemeleri desteklemek amacıyla tarımsal üretimde kullanılan ücret tipleri ile çocuk işçiliği uygulamaları arasındaki ilişkiyi araştıran ilk girişimdir. Rapor bulguları, çocuk işçiliğini önleme odaklı müdahaleler, politikalar ve uygulamalar için bir yol haritası oluşturmak için kullanılabilir.

TEŞEKKÜR

Verimli topraklarında çeşit çeşit ve bol miktarda ürünün dört mevsim üretildiği Türkiye’de tarımsal üretimin en önemli aktörleri olan işçiler emekleri karşılığında aldıkları ücretler ile ailelerini geçindirme derdindedir. Bu yoğun üretimde hızlıca karşılanan işgücüne yapılan ücret ödemeleri farklı tarımsal ürünlere veya ürünün farklı üretim aşamalarına göre değişmektedir. Bu farklı ücret ödeme biçimleri çocukların üretimin parçası haline gelerek işçileşmesine yol açmaktadır. Bu raporda, tarımsal üretimde verilen emeğe karşılık ücretlerin ödenme biçimlerinin çocuk işçiliğine etkisi ve çocuk işçiliğinin önlenmesi açısından katkısı incelenmiştir.

Rapora kaynaklık eden saha araştırmasında, yerel düzeyde bulunan kamu kurumları, sivil toplum ve meslek örgütleri, tarla/bahçe sahipleri, tarım araçları ve emekçilerin samimi paylaşımlarını, değerlendirmelerini ve önerilerini dinledik. Yaşamlarını ve gerçekleri bizlerle biraz ürkekçe, biraz da sordukça paylaşan bu insanlara ve çocuklarına katkımız; çocuk işçiliğini sonlandırmak için yaşamlarını ve ihtiyaçlarını duyurarak, savunarak olacaktır. Çocuk işçiliğinin tüm boyutlarının ve gerçekliğinin gün yüzüne çıkması için özveri ve titizlikle çalışan, bu değerli çalışmanın yol göstericileri olan araştırma uzmanlarımıza ve araştırmayı katkılarıyla zenginleştiren asistanlarımıza, emeklerini vakfeden gönüllülerimize şükranlarımızı sunarız.

Bu araştırmanın bir bileşeni olduğu Programa teknik ve finansal destek ve işbirliği için UNICEF Türkiye’ye ve İraz Soyalp, Dilek Karagöz ve Melih Akın’a raporu zenginleştiren geribildirimleri için teşekkür ederiz.

18 yaşın altındaki her bireyin çocuk olarak kabul edildiği antlaşmalara taraf olan Türkiye’de çocukların çalıştırılmadığı ve eğitimlerine devam ederek, tüm temel hak ve özgürlüklerinden yararlandığı yarınlar ümidiyle...

Kalkınma Atölyesi
Kasım 2018, Ankara

KISALTMALAR

DOĞAKA	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
FLA	Fair Labour Association – Adil İşgücü Derneği
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
TEKEL	Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri
TRY	Türk Lirası
TMMOB	Türk Mühendisler ve Mimarlar Odaları Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNFPA	BM Nüfus Fonu
UNICEF	BM Çocuklara Yardım Fonu

YÖNETİCİ ÖZETİ

Arkaplan

Türkiye'de tarımsal üretim, önemli bir nüfus için halen en önemli gelir kaynağıdır ve toplumun, özellikle topraksız/mülksüz kırsal nüfusunun bir kısmının istihdam edilmesini sağlamaktadır. Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimin çalışma ve ücret ödeme koşulları, genellikle iyi imkanlar sunmaktan çok uzaktır. Çocuklar ve kadınlar, mevsimlik tarımsal üretimde işgücü arzının çoğunluğunu sağlayan sosyal gruplardır. Türkiye'de çocuk işçiliğine ilişkin en güncel verileri içeren Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan 2012 Çocuk İşgücü Anketine göre, 6 ila 17 yaş arasındaki 893 bin çocuk çalışmakta olup çalışan çocukların yüzde 44,7'si (399 bin kişi) tarımsal üretimde istihdam edilmiştir. Mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliği, Türkiye tarafından da imzalanıp onaylanan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 182 sayılı sözleşmesinde çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Ancak, çocuk işçiliğiyle mücadele için hukuki düzenlemelerden uygulamalara kadar birçok seviyede yürütülen hükümet eylemlerine rağmen çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri Türkiye'de kalıcı bir sorundur. Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçilerinin sayısı net olarak bilinmemektedir. Kayıt dışı ekonominin önemli sektörlerinde biri olan tarımda çalışan çocukların sayısına dair de bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, etkili bir müdahale stratejisi geliştirmek için, politika yapıcılar ve uygulayıcılar için istatistiksel ve araştırmaya dayalı kanıtlar hayati önem taşımaktadır.

Kalkınma Atölyesi Kooperatifi - UNICEF işbirliğindeki **Türkiye'de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı**, çocuk işçiliğinin yapısal nedenlerine dair kanıt oluşturmak ve politika önerileri ve araçlar geliştirmek için başlatılmıştır. Program, temel politika sorularını cevaplamak için kanıta dayalı politika oluşturmaya katkıda bulunmayı, bilgi ve kavrayış sağlamayı amaçlamaktadır; Bu sorular; çocuk işçiliğinin önlenmesi amacıyla, mevsimlik tarımda istihdam ilişkilerini ve tarım aracılığını nasıl düzenlenmesi gerektiğini; mevsimlik tarım işlerinde çocuk işçiliğinin önlenmesi ve daha iyi çalışma koşullarının sağlanması için belirli bir ücret sisteminin etkili olup olmayacağını, dolayısıyla ücret sistemlerinin standartlaştırılmasının bir politika önceliği oluşturup oluşturmadığı; mevsimlik emek göçüne çocukların dahil edilmesi arkasında yatan sosyo-ekonomik ve kültürel nedenler olduğu ve bu nedenlere dair hangi müdahaleler yapılacağıdır. Ayrıca, tarım araçları dahil olmak üzere, ilgili aktörlerin farkındalığını arttırmaya ve kapasitelerini geliştirmeye yönelik araçlar, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak için geliştirilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Mevsimlik tarımsal üretimde çocuk emeğinin yaygınlığı genellikle sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler üzerinden açıklanmasına rağmen, tarımsal üretim pratikleri ve üretimi biçimlendiren yapının çocukların tarımsal üretime işçi olarak katılmalarını nasıl etkilediğine ilişkin bilgi sınırlı kalmaktadır. Türkiye'de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programının bileşenlerinden biri olan **Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri Raporu**, tarımsal üretimde çeşitli ücret ödeme uygulamaları ile çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

Tarımda yapılan ücret ödemeleri, faaliyet alanı, çalışmanın yapıldığı yer, tarımsal faaliyetlerin yoğunluğu, tarımsal üretim miktarı ve tarımdan elde edilen gelire göre değişmektedir. Böylelikle, rapor tarım işçiliği karşılığında yapılan ücret ödemelerinin kapsamını ve biçimlerini göstermektedir. Analiz, tarımsal üretimde yaygın olarak kullanılan ödeme tiplerinin, çocuk işçiliğinin tarımsal üretime entegre edilmesi konusunda ailelerin, işverenlerin ve tarım araçlarının aldığı kararlarda önemli bir rol oynamaktadır. Raporda, ödeme sistemlerinin sadece çocuk emeğinin kullanılma durumunu değil, aynı zamanda çocukların hangi yaşta çalışmaya başladıklarını da etkilediğini tartışmaktadır. Özetle, ücret ödemesi biçimi, çocuk emeği kullanımının yaygınlığını ve çalışan çocukların yaşlarını etkilemektedir.

Araştırma Yöntemi ve Alan Araştırması

Araştırma, ücret tipleri ve coğrafya ilişkisini gösteren bir harita üzerinde lekeleme çalışması ile başlamıştır. Lekeleme haritasının hazırlanması için gereken veriler, konuyla ilgili yazın taraması, tarım araçları, Gıda, Tarım ve Hayvancılık il ve ilçe müdürlükleri, ziraat odalarıyla telefon görüşmeleri yapılarak toplanmıştır. Tüm bu ön araştırma verileri kullanılarak, Türkiye haritası üzerinde lekeleme çalışması yapılmış ve 5 ücret tipinin kullanıldığı ürünler ve coğrafyalar tespit edilmiştir. Ön bulgular ışığında, her bir ürün ve ücret ödeme uygulaması için 7 farklı ilde görüşülecek kişi ve kurumlar belirlenmiş ve tarımsal üretimde farklı ödeme sistemleri ile çocuk emeği kullanımı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını analiz etmek için soru listesi hazırlanmıştır.

Saha çalışması Temmuz-Eylül 2017 arasında Adana, Eskişehir, Giresun, Konya, Mersin, Ordu, Şanlıurfa illerinde yürütülmüştür. 23'ü kurumsal, 36'sı bireysel olmak üzere toplam 59 yüz yüze yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Görüşmelerde, tarla/bahçe sahipleri, kamu kurumları, tarım araçları, işçiler, şirket sahipleri gibi tüm sosyal ortakların görüşleri dahil edilmeye çalışılmıştır. Bu ana bilgi kaynakları, farklı ücret ödeme sistemlerinin belirlenmesi ve uygulanmasında kilit rolleri olduğu için seçilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin seçim kriterleri şunlardır; doğrudan ücret ödeme ile aileleri ve/veya çocukları istihdam eden işveren olmak, Ziraat Odası veya Çiftçiler Birliği gibi işverenlerin üye olduğu bir kurumda çalışmak. Üretime, işçilere ve belirli bir ürünün ticaretine ilişkin yerel koşullar hakkında bilgi sahibi olan kişiler ile görüşmek de bir diğer kriterdir. Tarım araçları da aileleri ve/veya çocukları ve yetişkin işçileri çalıştırdıkları için iyi bir bilgi kaynağı olmuştur. Son olarak, Türkiye'de tütün üretimini kontrol eden devlet kurumu olan TEKEL'in (Tütün, Tütün Ürünleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri) kapanması süreci sonrasında Ege Bölgesinde yaygınlaşan sözleşmeli tütün üretim uygulamalarına ilişkin veriler için Dedeoğlu ve Karabıyık tarafından hazırlanan rapordan (yayınlanmamış) yararlanılmıştır.

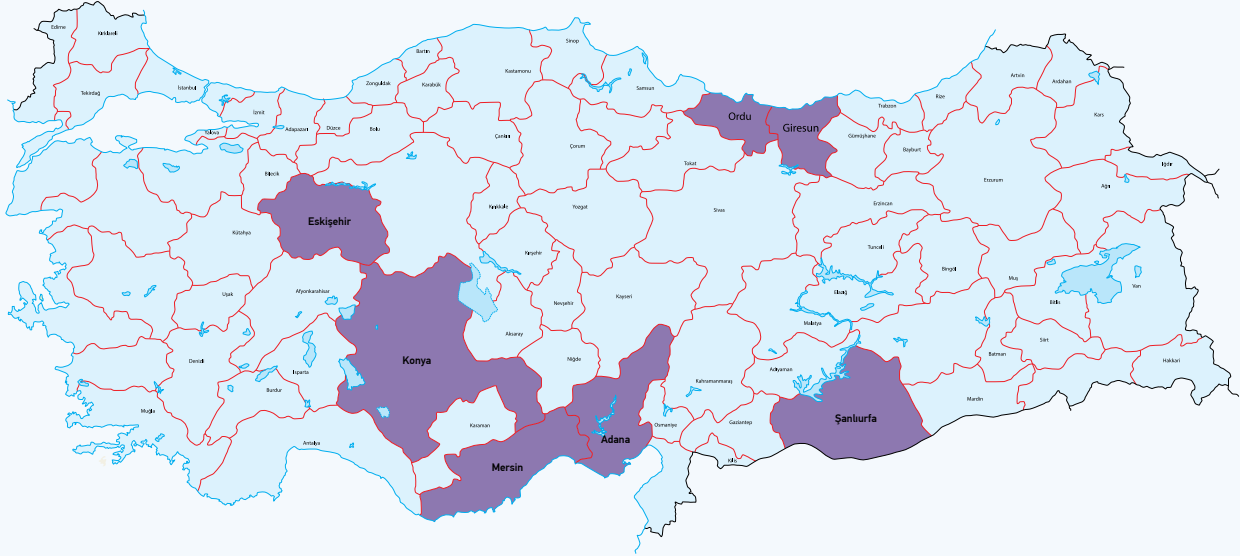
Türkiye'de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği ve Ücret Tipleri

Tarım, Türkiye ekonomisinin başlıca sektörlerinden biridir. Sektör hem iş yaratma potansiyeli hem de birçoak kişiye istihdam olanağı yarattığı için büyük bir kapasiteye sahiptir. Ayrıca, sektördeki işgücü talebi sadece hasat dönemlerinde değil, aynı zamanda toprak hazırlığı aşamalarında da artmaktadır. Çocuklar, mevsimsel olarak artan talebi karşılayan işgücü arzının bir parçasıdır ve tarım, çocuk işçiliği pratiklerinin en yaygın olduğu sektördür. Tarımda çocuk işçiliği çeşitli biçimlerde gerçekleşir; ücretsiz aile işçiliği, mevsimlik mahalli işçilik veya gezici mevsimlik işler gibi. Tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin boyutnu ve durumunu etkileyen farklı faktörler vardır. Aynı zamanda, tarımsal üretim sürecinin iç işleyişinin de çocuk emeğinin boyutları üzerinde etkisi bulunmaktadır. Ücret ödeme tipleri, tarımda çocuk emeğinin konumunu ve boyutunu belirleyen faktörlerde biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarımsal üretimdeki ücretler genellikle, çalışma için harcanan süreye veya üretilen çıktıya bağlı olarak hesaplanır. Bu ödeme türlerini belirleyen çeşitli faktörlerden bazıları; yapılan işin ne olduğu (çalama, hasat, budama gibi), çalışmanın gerçekleştiği yer, tarımsal faaliyetin yoğunluğu, tarımsal üretim miktarı ve tarımdan elde edilen kazançtır. Ücret ödeme biçimleri tarla/bahçe sahipleri ile tarım araçları ve işçileri arasında kabul gören uygulamalara göre belirlenmekte olsa bile bu türler zamanla değişebilmektedir. Belirli bir görev için hangi tür ücret ödemesinin kullanılacağıın belirlenmesinde farklı dinamikler devreye girer. Tarımdaki ücret oranları genellikle il veya ilçe ücret komisyonları, tarla ve bahçe sahipleri, tarım araçları ve ürünü pazarlayan firmalar tarafından ortaklaşa belirlenir. Öte yandan, işçilerin ücret oranları üzerine ya oldukça az etkileri vardır ya da hiç kontrolleri yoktur.

Türkiye'de tarımsal üretimde yaygın olan 5 ücret ödeme uygulaması bu araştırma raporunda yer almaktadır; *yevmiye*, *kabala/götürü*, *yarıcalık/ortakçılık/kürekçilik*, *aylıkçılık/sezonluk* ve *ücretsiz aile işçiliği*. Türkiye'de gündelik çalışma karşılığında ödenen ücrete *yevmiye* denir; üretilen çıktıya göre hesaplanan ücretler, yere ve ürüne bağlı olarak çeşitli şekillerde olabilir de genellikle *götürü/kabala* olarak adlandırılır. Parça başı ücretler, hasat edilen ürün miktarı veya bir işçinin veya bir grup işçinin belirli bir zaman diliminde (gün, hafta, ay veya mevsim) hasat ettiği arazinin boyutu ile ölçülür. Üçüncü tip ücret ödeme uygulaması, üretilen toplam ürün miktarının yıl sonunda arazi sahibi ve işçiler arasında bölüşülmesidir. Bu uygulama farklı isimler alabilmektedir; *ortakçılık*, *yarıcalık* veya *yüzde 30'culuk* gibi. Çocuklar bazen *ücretli işçiler* bazen de *ücretsiz aile işçiler* olarak bu farklı ücret ödemesi tipolojilerine dahil olmaktadır.

Araştırma İlleri

Tablo 1. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerin il, ürün ve ücret tipine göre dağılımı

Görüşme yapılan il	Kapsama giren ürün	Kapsama giren ücret tipi
Ordu	Findık	Yevmiye Kabala/götürü (birim miktar) Yarıcılık/ortakçılık
Giresun	Findık	Yevmiye Kabala/götürü (birim miktar) Yarıcılık/ortakçılık
Adana	Narenciye Sebze	Yevmiye Kabala/götürü (birim alan ve birim miktar)
Mersin	Seraçlık	Aylık/sezonluk ücret Yevmiye
Şanlıurfa	Pamuk	Kabala/götürü (birim miktar) Kürekçilik (yüzdeci)
Konya	Şeker pancarı Haşhaş Bakliyat	Kabala/götürü (birim alan)
Eskişehir	Mısır Kuru Soğan Kiraz	Kabala/götürü (birim alan) Yevmiye
7	11	5

Ücretli Çocuk İşçiliği ve Yevmiye Tipi Ücret

Bu raporda çocuk işçiliği uygulamaları ile günlük ücret ödemesi olan *yevmiye* arasındaki ilişki, sebze, kiraz ve narenciye gibi tarım ürünleri bağlamında incelenmektedir. Bu ürünler, yüksek ticarileştirilmiş ve ihracata konu oldukları, ve üretim süreçleri ücretli işçiliği içerdiği için incelenmiştir. Yevmiye ödeme biçimini odağı, ürünün uluslararası ihracatı yapıldığında çocuk emeğinin yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Yevmiye ücret sisteminin çocuk işçiliği açısından önemi bu tip ücretle yapılan işlere çocuklar bireysel işçiler olarak katılmakta ve ücretler çocuğun çalışması karşısında çocuk için ödenmektedir. Günlük ücret tipi üretime katılabilmek için, çocukların belli bir fiziksel güç ve beceri seviyesine ulaşması beklenmektedir. Bu nedenle, yevmiye işçiliğinde çocuklar için ücretli çalışma için 12-13 yaş doğal bir yaş sınırı olarak görülmektedir; öte yandan diğer ödeme sistemlerinde yaş sınırı daha düşüktür. İşverenler, beklenen işi yapamayacak derecede küçük ve becerisi olmayan çocukları çalıştırmak istemese bile, işçi ailelerin ısrarı nedeniyle bir veya iki küçük çocuğun çalışma ekiplerinde yer alabildiğini ifade etmektedirler. Örneğin, kiraz hasadı hassas bir iş olduğundan, ağaca ve kiraza zarar vermeden toplanması gerektirdiğinden, ürünün en kalitelisi yurtdışına ihraç edildiğinden, bahçe sahipleri tarım aracısından 13 yaşından küçük çocukların bahçeye getirilmemesini talep ettiklerini aktarmışlardır. Bu nedenle, çocukların çalıştırılması bazen işçi aileler, araçlar ve bahçe sahipleri arasında gerginliğe ve pazarlığa neden olmaktadır. İşçi aileler için, ek bir işçi günün sonunda aile bütçesi açısından daha fazla gelir demektir ve bu nedenle tarım araçları, işçi aileler ve tarla/bahçe sahiplerinin talepleri arasında bir orta yolu bulmaya çalışmaktadırlar.

Kiraz hasadı için yevmiye çalışılan saate göre hesaplanırken, narenciye hasadında ücret hasat edilen toplam ürün miktarına bağlıdır. Yevmiye işçinin bireysel performansına göre ödendiğinden, çocukların istihdamı fiziksel güçlerine ve becerilerine bağlıdır. İhraç edilecek narenciye, hasat sırasında yüksek düzey beceri ve itina gerektirir ve bu da işçilerden beklenen beceri ve fiziksel gücü artırır. Bu nedenle, çok genç veya çok yaşlı işçiler için uygun değildir. Çocuklar 12-13 yaşından sonra narenciye hasadında yavaş yavaş çalışmaya başlarlar. Narenciye hasadının asıl işçileri ise 15-18 yaş arasındaki genç işçilerdir.

Çocukların Ücretsiz Aile İşçiliği ve Ücret Tipleri

Çocukların ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı ücret tipleri ise; hasat edilen ürünün birim miktarına (pamuk ve soğan hasadında) veya hasat edilen ürünün alan miktarına (bakliyat, haşhaş, kimyon gibi ürünler) bağlı olarak gerçekleştirilen *kabala* ücretlendirme, *sezonluk* ya da *aylık* ücret biçimi, ürünün yetiştirilme süreci karşılığında ücretin ödendiği (fındık üretiminde) veya Şanlıurfa yöresinde toplam hasat edilen ürünün yüzde 30'unun aynı olarak verildiği *yarırcılık/ortakçılık* tipi ödeme sistemi içinde *küreççilik* olarak adlandırıldığı sistem ve tipolojileridir. Bunlara ek olarak sadece aile emeğinin kullanıldığı tütün üretiminde çocuk emeği de ele alınmıştır.

Çocukların ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaya katıldıkları tarımsal üretimde ücret tipleri, *kabala/götürü*, *ortakçılık/yarıcılık* ve *aylıkçılık*tır. Bu üç ödeme sistemine ek olarak, çocuklar kendi aile işletmelerinde de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bu farklı ödeme sistemlerinin iki ortak özelliği, çocukların ücretsiz aile işçileri olarak çalışmaya dahil edilmesi ve çocukların bireysel ödeme aldıkları *yevmiye* sistemine kıyasla daha erken yaşlarda çalışmaya başlamasıdır. Bu raporda incelenen çocukların *ücretsiz aile işçileri* olarak çalıştıkları ücret ödemeleri türleri; soğan ve pamuk üretiminde hasat edilen ürün miktarına bağlı ödeme, haşhaş, baklagiller ve kimyon gibi ürünler için hasat edilen arazi büyüklüğüne göre ödeme, mevsimsel veya aylık ücret, Şanlıurfa'da pamuk hasadında yaygın olan *kürekçilik*, fındık üretiminde *ortakçılık/yarıcılık* uygulamalarıdır.

Fındık üretilen bölgelerde yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüm, fındık üretim ve işçilik süreçlerini yakından etkilemiştir. Son yıllarda, bahçesi sahiplerinin ilgilerinin gittikçe azalması ile *ortakçılık/yarıcılık* daha da yaygınlaşmıştır. Fındık üreticiliği, genellikle kalabalık olan büyük yarıc ailelerin ana gelir kaynağıdır. Ekonomik açıdan bakıldığında, yarıcıların kar etme durumu, fındık fiyatlarına ve işçilik maliyetine bağlıdır. Fiyat ise, küresel talebe ve arza bağlı olarak oldukça değişkendir. Bu nedenle, emek maliyeti kontrol edebilecek tek etmendir. Tüm aile fertlerinin üretim sürecine dahil edilmesiyle, yarıcılık yapan aile fındığın toplam üretim maliyetlerinin yüzde 50'sinden fazlasını oluşturan emek maliyetinden tasarruf edebilir. Bu, fındık üretiminde çocuk emeğinin kullanımını oldukça yaygın hale getirir. Çocuklar yaşlarına göre çeşitli görevleri üstlenirler. Çocuklar 7-8 yaşındayken bahçede çalışanlara su taşıyarak/vererek veya boş çuvaları taşıyarak başladıkları süreci, 9-10 yaşında yerden fındık toplama ile devam ettirirler. Ayrıca küçük kardeşlere bakmak ve yıl boyunca ev işlerinde annelerine yardımcı olmak çocukların diğer yaptıkları işlerdir. 11-12 yaşlarına geldiklerinde çocuklar yetişkinlerin yaptıkları görevlerin aynısını yaparak aileleriyle birlikte fındık üretimine tam olarak katılmış olurlar. Çocuklar 13-14 yaşında ise işçi olarak görülmektedirler. Eğer bu yaştaki çocuklar çalıştırılırsa tam ücret ödenir.

Şanlıurfa'da pamuk üretiminde hızla yaygınlaşan *kürekçilik*, çocukların ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları bir ücret ödeme sistemidir. Yarıcılık ücret sistemi ile ücretli istihdam arasındaki temel fark, ücretli bir işçi günün sonunda toplanan pamuk miktarına/ağırlığına göre ödeme alırken, kürekçinin geliri sezon içerisinde en fazla pamuğu hasat etmeye bağlıdır. Diğer ürünlerin üretiminde olduğu üzere, pamuk hasadında da kâr elde edilmesi için hanedeki tüm fertlerin emeğinin kullanımını gerektirmektedir. Bu durum, bu hanelerde yaygın çocuk işçiliği pratiklerine yol açmaktadır. Pamuk bitkisinin uzunluğu bir yetişkinin gün boyu toplama sırasında birçok kez ve rahatsız bir biçimde eğilmesini gerektirir. Doğal olarak, çocuklar bu iş için doğru boyda olduklarından aynı problemle karşılaşmazlar. Ayrıca, pamuk toplamak için çok fazla tecrübeye ihtiyaç yoktur ve toplamayı öğrenmesi kolaydır. Bu, pamuk hasadında 8, 9 ya da 10 yaşında olan çocukların sayısının artışı açıklamaktadır. Çocuklar 13-14 yaşlarına ulaştıklarında hasadın temel işçileri olarak kabul edilmektedirler.

Ödemenin hasat edilen ürün miktarına göre yapıldığı *kabala/götürü* ücret ödeme sisteminde, özellikle soğan ve pamuk hasadında, hasat sırasında ailelerin hemen hemen her üyesi

çalışmaktadır. Ailenin toplam kazancı gün sonunda işçilerin kaç adet çuvalı doldurduğuna bağlı olduğundan, iş günü oldukça uzundur. Ailede biraz iş yapabilecek herkes hasada katılır. Bu nedenle, çocukların çalışma yaşı 5 veya 6 kadar düşük olabilir. Çok küçük yaştaki çocuklara, işçilere içme suyu dağıtmak veya boş çuval ve kovaları taşımak gibi hafif görevler verilir. Bazı küçük çocuklar ise anneleri çalıştığı için tarlaya getirmek zorunda kaldığı bebek kardeşleriyle ilgilenir. Böylece bebekleri olan kadın işçiler, diğer çocuklar bebeklerine bakarken çalışabilir. Çocuklar belirli bir yaşa eriştiklerinde, yetişkin bir işçinin yaptığı her türlü işi yapmaya hazır oldukları düşünülür.

Kabala ücret sisteminin bir diğer uygulanma biçimi ise işçilik ücretlerinin işlenen/hasat edilen alana bağlı olarak hesaplanmasıdır. Bu ücret ödeme biçimi yaygın olarak şeker pancarı, kuru fasulye, nohut, mercimek, haşhaş ve kimyonun çapalaması, otunun alınması aşamaları ile şeker pancarı hariç diğer ürünlerin hasadında uygulanmaktadır. Diğer ücretsiz aile işçiliği yapılan ödeme sistemlerinde olduğu gibi, aile içinde çalışabilen herkes tarlaya gider ve gün boyu daha uzun süre çalışarak daha fazla para kazanmak için sabahın erken saatlerinden gün batımına kadar çalışır.

Aylık ya da sezonluk ücret ödemesi yapılan işler tarımsal üretimde oldukça nadir olmakla birlikte, sera işçileri aylık maaş almaktadır. Ekonomik zorluklar ve artan girdi maliyetleri ile başa çıkmak için, sera sahipleri işçilik maliyetlerini düşürmeye ya da en azından ücretleri sabit seviyede tutmaya çalışmaktadır. Aylıklar, ailecek seranın yakınında yaşayan ve gün boyu gereken tüm görevleri yapan işçilerdir. Ücret bireysel olarak değil, aileye toplu olarak ödenir. Bu nedenle, bu aylık ücretli işler bireyselden çok bir aile işidir. Ailedeki çocuklar genellikle ebeveynlerine 'yardım etme' anlayıda keskin bir düşüş görmüştür. Tütün üretimi genellikle gelir elde etmek için başka alternatifi olmayan aileler tarafından yapılmaktadır. Tütün alanlarının ortalama ölçeği küçük olduğu için, bir aile ücretsiz aile emeği kullanımı ile üretimin her aşamasını (yıl boyu) üstlenebilir. Hasat dönemi olan Temmuz ve Ekim ayları arasında, bütün aile çalışmaktadır. Çocuklar 9 veya 10 yaşlarına gelince tütün işine dahil olmaya başlamaktadırlar. Fide yetiştirme döneminde emeklerine ihtiyaç duyulması halinde çocuklar zaman zaman kısa süreli olarak okula gitmemektedir. Türk İş Kanunu, 16 ila 18 yaş arasındaki genç işçilerin günde 8 saatten fazla ve gece çalışmasına izin vermezken, tütün üretiminde ailelerin bazen çocuklarını gece çalışmaya götürdükleri görülmektedir.

Bulgular ve Tartışma Konuları

Yasal ve Kurumsal Çerçeve: Çocuk İşçiliğinde Sınırı Nerede Çizmeli?

İş Kanunu, 18 yaşından küçük çocukların çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak kabul edilen mevsimlik gezici işçi olarak istihdam edilmesini yasaklamaktadır. Ancak, hafif işlerde 16-18 yaş arası yerel/mahalli işçiler istihdam edilebilmektedir. Yasaya göre, genç işçiler günde en fazla 8 ve haftada ise 40 saat çalışabilirler. Ancak, bu rapora kaynaklık eden saha araştırmasında, çeşitli ücret ödeme sistemleri kapsamında çalışan çocukların yaşlarının yasal yaş sınırının altında olduğu görülmüştür. Örneğin, 14 veya 15 yaşlarındaki çocukların yevmiyeli işçi olarak istihdam edilmesi yaygındır. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocuklar arasında 10 yaşında, hatta bazı durumlarda daha düşük yaşlarda olanlar bulunmaktadır.

İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği'ne göre, tarımsal üretimdeki görevlerin çoğu tehlikeli olarak kabul edilmektedir; kimyasallar söz konusu olduğunda bu işler çok tehlikeli olarak sınıflandırılır. Dolayısıyla, 16-18 yaş arası yerel işçiler ve 18 yaşın altındaki ücretsiz aile işçiliği yapan çocuklar tarımda istihdam edilmemelidir. Çocuklar tarımda çeşitli sağlık riskleri ve işyeri tehlikeleri ile karşı karşıyadır; ürünün narenciye, pamuk, sera sebze veya tütün olmasından bağımsız olarak. Bu risklerin bazıları çalışma ve yaşam koşulları ile ilgiliyken, bazıları ise biyolojik, kimyasal veya fiziksel niteliktedir. Bu risklerin detaylı analizi, bu işler için görevlendirilen işçilerin yaşı konusunda daha sıkı düzenlemelerin yapılması ve işyerinde daha iyi koruyucu önlemlerin uygulanmasına yol açacaktır.

Açıkça görülmektedir ki, tarım sektöründe çalışma koşulları son derece zorlayıcıdır ve bu durum çalışan çocuklar açısından ciddi risklere neden olmaktadır. Bu nedenle, ücretli ve ücretsiz aile işçiliği yapan kişilerin korunması açısından mevzuatta değişikliklere ve daha iyi denetim ve kontrol mekanizmalarına acilen ihtiyaç vardır. Tarımsal işlerde yaygın olan kayıtdışı istihdamın önlenmesi ve işçilerin sosyal güvenlik sistemi kapsamına alınması, iş sağlığı ve güvenliğinin iyileştirilmesi, insan ve işçi haklarına saygılı bir çalışma ortamının sağlanması Türkiye'de tarımın geleceği açısından çok önemlidir. Hali hazırda mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik yasal ve idari sistemlerin etkin bir şekilde işleyişinde boşluklar bulunmaktadır. Yakın zamanda yayımlanan **Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu**, **Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Kurumsal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu** ve **Tarımsal Üretimde Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Sağlık Riskleri Raporu** tarımsal üretimin yapıldığı iki bölgede (Adana ve Ordu) ve üç üründe (fındık, pamuk ve narenciye), mevcut yasal yapıyı, mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik kurumsal kapasiteyi ve aynı zamanda mevsimlik tarımda çalışan farklı yaş gruplarındaki çocukların karşılaştıkları ürün bazlı risk incelemiştir.¹ Sonuçta, ilgili aktörler bu yasal ve idari boşluklar ile çalışan çocukların karşı karşıya kaldıkları riskler kapsamında harekete geçirilmelidir.

¹ Kalkınma Atölyesi (2018b-c-d)

Çalışma Koşulları ve Çocuk İşçiliği

Rapor, ücretsiz aile işçisi olarak çocukların çalışmasına vurgu yaparken farklı bölgelerde farklı tarımsal ürünlerin üretim süreçlerini incelerken, çocukların tarlalar ve bahçelerde çalışırken karşılaştıkları birçok riski ortaya çıkarmaktadır. Tarımda çalışma koşulları, özellikle çocuk işçiler için sağlık ve güvenlik riskleri yaratmaktadır. Uzun çalışma saatleri çocukların gelişimleri ve beden ve ruh sağlığı için ciddi bir tehdit unsurudur. Tarımsal üretim süreci aşamalarından özellikle hasat dönemi kısıtlı sürede tamamlanır ve bu da gün veya belli zaman dilimi içerisindeki çalışma süresinin uzamasına neden olur. Örneğin, sebze hasadında çalışma sabahın erken saatlerinde başlar ve akşam 6'ya kadar sürer. Günlük ortalama çalışma süresi 10-11 saattir. Tütün gibi bazı ürünlerin üretimi gece boyunca çalışmayı da gerektirir. Raporun bu konuyla ilgili önemli bulgularından biri, ücretli aile işçiliği yapan çocukların ücretli çocuk işçilere kıyasla gün içerisinde daha uzun saatler çalışmasıdır. Kuru soğan ve pamuk hasadı sırasında, kabala veya götürü ödeme biçimiyle çalışan işçi aileler çalışma süresini uzatarak günlük geliri maksimuma çıkartmaya çalışmaktadırlar.

2017 tarihinde yürürlüğe giren **7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretim Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** kapsamında 50 kişiden az çalışanı olan ve düşük tehlikeli sınıfta yer alan işletmeler için iş güvenliği uzmanı ile işyeri hekiminden sürekli olarak işçi sağlığı ve iş güvenliği hizmeti alınması 2020 yılına ertelenmiştir. Bu yasa çıkmadan önce, bu hizmetlerin işveren tarafından sürekli olarak sağlanması 2017 tarihinde yürürlüğe girecekti. Kayıtdışı istihdam uygulamaları küçük ölçekli işletmelerde ve özellikle tarımda yaygındır. Bu erteleme, bu tür işletmelerde daha fazla iş güvenliği ve sağlık sorunlarına yol açacaktır. Bu durum, mevcut sorunların ve çocukların işçi sağlığı ve iş güvenliği bakımından yetersiz bir koruma altında çalışmaya devam edeceklerini göstermektedir.

Tarımsal Üretimi İnsana Yaraşır İş Haline Getirmek Mümkün mü?

Türkiye ekonomisinin önemli sektörlerinden olan tarım, ülkedeki kayda değer bir nüfusun geçim kaynağını sağlamaktadır. Sektörün sürdürülebilirliği, gelecekte iyi (insan yakışır) işler sunmasına bağlı olacaktır. 50'den fazla işçi çalıştıran tarımsal işletmelerin 4857 sayılı İş Kanunu dışında tutulması, üretim sırasında aile emeğinin kullanılmasına yol açan en önemli sorundur. Bu nedenle, mevzuat ücretli tarım işçilerinin sosyal güvenlik sistemine dahil edilememelerine ve sonuçta işçileri toprak sahipleri ve tarım araçları tarafından sömürüye karşı savunmasız hale getirmektedir. Tarım işçiliğini İş Kanuna dahil ederek veya bu konulara yönelik tarım iş kanunu çıkararak üretimin büyüklüğü ne olursa olsun tarım işçilerine aktif bir yasal koruma sağlanmalıdır.

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, sadece bir kişiyi istihdam edenler dahil olmak üzere farklı ölçeklerdeki işletmeleri kapsamaktadır. Bu nedenle, **4857 sayılı İş Kanunu**'nda yer almayan iş güvenliği ve sağlık konularında bazı unsurları da içermektedir. Bununla birlikte, bir kez daha, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu da ücretsiz aile işçilerini ya da tarımda serbest çalışanları kapsam dışında bırakmaktadır. Bu raporun gösterdiği üzere, çocuklar da yetişkinler gibi tarımsal üretime ücretsiz aile işçisi olarak katılmaktadır. Bu nedenle mevzuat, bu çocukları korumak adına ücretsiz aile işçiliğini de kapsamalıdır.

GİRİŞ

Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri Raporu, tarımsal üretimde işçilik karşılığı ödenen ücretlerin biçimleri ve çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Tarımsal ürünlerin üretiminde uygulanan ücret tipolojileri, hem bir ürünün farklı üretim aşamalarında değişmekte hem de üründen ürüne farklılık göstermektedir. Araştırma, tarımda farklı biçimler alan ücretleri, tarımsal üretime çocuk işçiliğinin eklenmesini belirleyen faktörlerden biri olarak ele almaktadır. Ücret biçimlerinin çocuk işçiliğini belirleyen faktörlerden biri olarak ele alınması, çocukların ücretli veya ücretsiz aile işçisi olarak tarımsal üretime nasıl katıldıkları ve tarımsal üretimin işleyişinin ve dinamiklerinin çocuk emeğinin üretime eklenme biçimleri ve yöntemleri hakkında bilgi vermektedir. Çocukların tarımsal üretime eklenme biçim ve yöntemleri, çocuk işçiliğinin düzeyini de yakından etkilemektedir.

Tarımsal üretim karşılığında emeğe ödenen ücret, yevmiye, parça başı ürün hasadı ya da işlenen alan miktarı gibi farklı biçimler alabilmektedir. Hangi ücret tipinin uygulanacağı, çalışma faaliyet sahası, çalışmanın gerçekleştiği yer, tarımsal faaliyetin yoğunluğu, tarımsal üretim miktarı ve tarımdan elde edilen kazanca, özetle birçok farklı faktöre göre değişmekte ve bu değişkenlerin etkisi altında belirlenmektedir. Tarımda yapılan işin karşılığında ödenen ücretin kapsamı, hizmetler ve sanayi gibi modern sektörlerde ödenen ücretten farklılaşmaktadır. Ücret, bazen sadece bir kişinin harcadığı zaman için, bazen de bir ailenin ya da topluluğun hep birlikte çalışması karşılığı olarak ödenebilmektedir. Ödenecek tutar, çoğunlukla bir gün ve bir kişi için belirlense bile tarımsal üretimde ücretin ne olacağı, işin nasıl bir grup tarafından yapıldığına bağlanmıştır. Aile ya da ekip olarak çalışmak yaygın çalışma biçimi olduğundan, ücretler de bazen aile ya da topluluk için belirlenebilmektedir.

Tarımsal emek ücretleri genellikle ilden ile, üründen ürüne değişmekle birlikte, il ve ilçelerdeki ücret belirleme komisyonları, tarla/bahçe sahipleri, ürün pazarlayan firmalar ile tarım araçları tarafından da belirlenebilmektedir. İşçilerin ücretleri üzerinden tarım araçları komisyon almaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2018a). Bu ücretlere zaman zaman işçilerin veya işçi ailelerin barınma, ulaşım ve beslenme gibi harcama ya da ihtiyaç kalemleri eklenmekte ya da bu masraflar işçi ücreti ödemesinden düşülmektedir. Böylelikle işçinin eline geçen ücretten kesintiler yapılmaktadır. Tarımsal üretimde ücretler, günlük, zaman birimi ya da üretilen çıktı üzerinden ödenebildiği gibi; sezonluk, aylık ya da yarıcılık/ortakçılık olarak bilinen biçimlerle de ödenebilmektedir.

Çocuk işçiliğinin niteliği ve boyutu ile ücret tipleri arasındaki ilişkiyi sorgulayan bu rapor, çocukların ücretli ve ücretsiz aile işçisi olan iki genel grup altındaki beş ücret tipi içinde durumlarını incelemektedir. Tarımsal üretimde en yaygın kullanılan ücret tipi yevmiyedir ve bu ücret tipinde çocukların çalışması bireysel olarak ücretlendirilir. Çocukların ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı ücret tipleri de raporda detaylı olarak incelenmiştir. Çocuk işçiliği

ailelerin yaptığı ticari tarımsal üretimin bir parçasıdır ve sadece ücretli değil, ücretsiz aile işçiliği yapan çocukların da sağlık ve gelişimleri bu çalışmadan olumsuz olarak etkilenmektedir. Türkiye’de yasal mevzuat mevsimlik tarım işçiliğini çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak tanımlamış ve 18 yaş altı çocukların çalışmasını yasaklamıştır. Bunun yanı sıra, 15 yaş üzerindeki mahalli işçilerin tarımda çalışmasının karşısında yasal bir engel yoktur. Fakat **6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu** tarımsal üretim faaliyetlerinin büyük çoğunluğunun tehlikeli işler olarak sayılması nedeniyle, bu işlerin sadece mevsimlik gezici tarım işçisi çocuklar için değil, mahalli ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocuklar için de yasaklanması gerekmektedir. Tarımsal üretimin büyük çoğunluğu özellikle ticari amaçlarla yapıldığından, gerçekleştirilen üretim çocukların emeklerinin sömürüsü ile sonuçlanmaktadır.

Tarımda ücret ödeme biçimleri ile çocuk işçiliği arasındaki bağlantıya odaklanmak, Türkiye’de tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin farklı boyutlarına ilişkin yeni bulgular sunduğu gibi çocuk emeği kullanım düzeyine de ışık tutmuştur. Raporun son bölümünde ele alındığı üzere, çocuk işçiliği ile mücadele kullanılan yasal ve kurumsal yöntemler, ticari tarımda çocuk işçiliğinin yaygınlığını çocuk sağlığını ve refahını etkileyen çalışma ve yaşam koşulları ile birlikte yeniden gözden geçirilmelidir. Bu analiz aynı zamanda, tarımsal ücretli çalışmayı insana yakışır işlere dönüştürmenin mümkün olup olmadığını ve bunun için ne yapılması gerektiğini sorgulamaya neden olacaktır.

Rapor dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Türkiye’de tarımsal üretimde var olan ücret tiplerini anlatmakta, tarımsal üretimde ücretler ve çocuk işçiliği konusunda genel bir çerçeve çizmektedir. İkinci bölümde çocukların ücretli işçi olarak çalıştığı yevmiye sistemi ele alınırken, üçüncü bölümde çocukların ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı ürünlerde çocuk işçiliğinin boyutları ortaya konulmaktadır. Bütün bu inceleme çocuk işçiliğinin yaygın kullanımına işaret ederken; raporun dördüncü bölümü ise bulguların çocuk işçiliği ve tarımsal işçilik açısından sonuçlarını irdelemektedir.

Araştırma Yöntemi ve Alanı

Tarımsal üretimde ücret tiplerine ilişkin Türkiye’de sistematik başka bir araştırma yoktur ve tarımda ücretlere ilişkin tek veri, Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) **Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Araştırması**’dır. Bu araştırma sadece, tarım işçilerinin günlük ücret düzeylerini ve aylıkla çalışan işçilerin ücret düzeylerini açıklamaktadır. Bu nedenlerle, bu konuda sistematik bilgi toplamak için niteliksel veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Bundan dolayı, raporda sunulan veriler temsili olmadığı gibi, konuyu anlamaya ve açıklamaya odaklıdır.

Ücret tipleri ve çocuk işçiliği ilişkisi araştırması üç farklı veri toplama tekniği ile gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, ücret tipleri ve coğrafya ilişkisini gösteren bir harita

üzerinde *lekeleme çalışması*² ile başlanmıştır. Lekeleme çalışmasının verileri, konuyla ilgili yazın taraması yapılmış, tarım araçları, Gıda, Tarım ve Hayvancılık il ve ilçe müdürlükleri, ziraat odalarıyla telefon görüşmeleri yapılarak toplanmıştır. Tüm bu ön araştırma bilgileri kullanılarak, Türkiye haritası üzerinde lekeleme çalışması yapılmış ve beş ücret tipinin kullanıldığı ürünler ve coğrafyalar tespit edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler; ön araştırma bulgularına göre belirlenen ücret tipleri, ürün ve illerde görüşme yapılacak kişi ve kurumlar tespit edilerek, Tablo 1'de detaylandırılan görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde kullanılmak üzere kişi, kurum, ürünlere ve ücret tiplerine göre sorular hazırlanmıştır (Ek 1). Mülakat tekniğiyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde toplam 23 kurum temsilcisi ve 36 kişi olmak üzere toplam 59 görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde tarla/bahçe sahipleri, kamu kurumları, tarım araçları, tarım işçileri, firma sahipleri olmak üzere, mümkün olduğunca bütün sosyal taraflar içerilmeye çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında hazırlanan saha programına göre yüz yüze görüşmeler; Konya ve Eskişehir illerinde 10-14 Temmuz 2017, Ordu-Giresun illerinde 6-11 Ağustos 2017, Adana, Mersin ve Şanlıurfa illerinde ise 11-16 Eylül 2017 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması esnasında tarım işçileri ve tarım araçlarıyla görüşmeler, çalıştıkları ortamlarda; kurumsal görüşmeler ise ilgili kurumun kendi mekânında gerçekleştirilmiştir.

Geçmiş deneyimlerden yararlanma; bu çalışmada kullanılan Ege Bölgesi'nde TEKEL'in kapanması süreci sonrasında yaygınlaşan, sözleşmeli tütün tarımına ilişkin veriler için Dedeoğlu ve Karabıyık (2016) tarafından hazırlanan rapordan (yayınlanmamış) yararlanılmıştır.

Konularda (sorular) duyarlılık ya da toplanacak verilerin kalitesinde sorun, içerik/birim, bütçe, zaman planı ve araştırma öznelere (tarım araçları) erişimde sınırlılık söz konusu olmamıştır.

Ayrıca, Suriye savaşının dinamikleri ve sonucunda ortaya çıkan göç dalgaları, oldukça dinamik bir mevsimlik işçi nüfusuna neden olmuştur. Mevsimlik işçilerin profiline -örneğin, mevsimlik işçiler arasında Suriyeli işçilerin oranı ve önemi gibi- birkaç yıl içinde tamamen farklılaşma ihtimali bulunduğundan, bu durum zamansal bir önyargı (bias) yaratabilmekte ve bu araştırmanın genellenirliğine bir ölçüde sınırlama getirmektedir.

Araştırmanın saha çalışması, görüşmeler belli bir tekrar düzeyine ve doygunluk seviyesine ulaştığında tamamlanmıştır. Tarım araçlarına, Kalkınma Atölyesi'nin mevsimlik gezici tarım işçiliği odağında gerçekleştirdiği saha çalışmalarında tanışılan kişiler ve anket uygulaması için temasa geçilen araçların kişisel ve sosyal ağları referans olarak kullanılarak ulaşılmıştır.

2 Harita üzerinde lekeleme çalışması: Araştırmanın ön bulguları ile tespit edilen farklı ücret tiplerinin hangi ürünlerde ve coğrafyalarda yaygın olduğunu gösteren çalışmadır. Örneğin fındık üretim bölgesinde fındık hasadında yevmiye ve yarıcılık usulü ile hasadın yaygın olduğu, İç Anadolu'da ise hasat edilen ürünün alan miktarına göre ücret biçimi eşleştirilmiştir.

Tablo 1. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerin il, ürün ve ücret tipine göre dağılımı

Görüşme yapılan il	Görüşme yapılan kurum sayısı	Görüşme yapılan kişi sayısı	Kapsama giren ürün	Kapsama giren ücret tipi
Ordu	3	6	Fındık	Yevmiye Kabala/götürü (birim miktar) Yarıcılık/ortakçılık
Giresun	3	3	Fındık	Yevmiye Kabala/götürü (birim miktar) Yarıcılık/ortakçılık
Adana	1	3	Narenciye Sebze	Yevmiye Kabala/götürü (birim alan ve birim miktar)
Mersin	-	8	Seraçılık	Aylık/sezonluk ücret Yevmiye
Şanlıurfa	1	7	Pamuk	Kabala/götürü (birim miktar) Küreççilik (yüzdeci)
Konya	12	3	Şeker pancarı Haşhaş Bakliyat	Kabala/götürü (birim alan)
Eskişehir	3	6	Mısır Kuru Soğan Kiraz	Kabala/götürü (birim alan) Yevmiye
Toplam	23	36	11	5

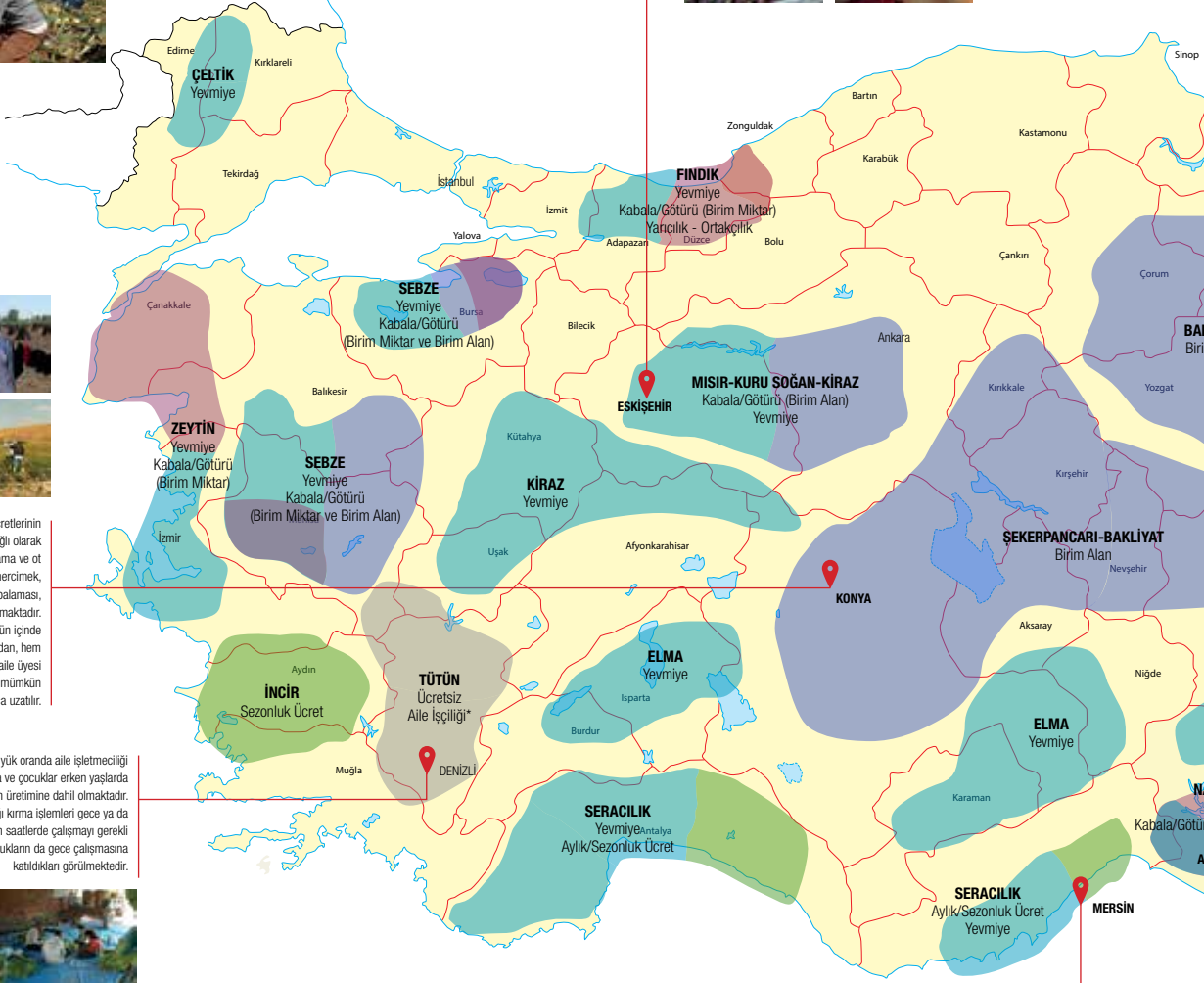
Raporda sunulan veriler UNICEF'in³ etik ilkeleri doğrultusunda toplanmıştır. Araştırma ekibi ve araştırma yapılan kişi ve kurumlar arasında çıkar ilişkisi bulunmamaktadır. Bu araştırmanın temel sınırlılıklarından biri, sunulan verilerin temsili olmaması ve sadece araştırma yapılan kitle için açıklayıcı oluşudur. Fakat bu alanda veri ve araştırma olmadığından, burada sunulan tartışmalar, tarımsal üretimde ücret tipleri ve çocuk işçiliği ilişkisine dair sadece açıklayıcı bilgiler sunmaktadır.

³ Procedure for Ethical Standards in Research, Evaluation, Data Collection and Analysis, and the UNICEF Strategic Guidance Note on Institutionalizing Ethical Practice for UNICEF Research

TARIMSAL ÜRETİMDE ÜCRET TİPLERİ VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Eskişehir'de kuru soğan hasadında birim miktar ücretlendirme, kiraz hasadında yevmiye, haşlamak mısırda ise bir işçi ekibini belirli miktarda hasadı yapma karşılığı yevmiye ücretlendirilmesi uygulanmaktadır. Kuru soğan hasat sürecinde tarlada herhangi bir iş yapabilecek güçte olan bütün aile üyeleri katılmakta, bu nedenle çocukların çalışmaya katılımı 5-6 yaşına kadar inmektedir.

Kabala ücret sistemindeki işçilik ücretlerinin işlenen/hasat edilen alana bağlı olarak hesaplanması şeker pancarında çapalama ve ot alma işleminde, nohut, kuru fasulye, mercimek, kimyon, haşhaş gibi ürünlerin çapalaması, otunun alınması ve hasadında uygulanmaktadır. İşçi ailelerin çalışma motivasyonları gün içinde en fazla çıktırı üretmek olduğundan, hem mümkün olduğunca fazla sayıda aile üyesi işe katılır hem de çalışma saatleri mümkün olduğunca uzatılır.

Tütün üretimi büyük oranda aile işletmeciliği şeklinde yapılmakta ve çocuklar erken yaşlarda aileleri ile tütün üretimine dahil olmaktadır. Tütün yaprağı kırma işlemleri gece ya da sabah çok erken saatlerde çalışmaya gerekli kıldığından, çocukların da gece çalışmasına katıldıkları görülmektedir.

- Yevmiye
- Kürekçilik
- Kabala/Götürü (Birim Alan)
- Kabala/Götürü (Birim Miktar)
- Aylık-Sezonluk-Yıllık Ücret
- Yarıçılık-Ortakçılık
- (*)Araştırmada ücretsiz aile işçiliği kapsamında aile temelli tütün üretimi de incelenmiştir.

Seracılık Mersin ilinde yaygın bir üretim biçimidir. Seracılıkta aylık ya da sezonluk ücret uygulaması söz konusudur. Aylık işçilerin üretim sürecinin başından hasadın sonuna kadar yaklaşık 10 aylık süre içerisinde üretim her aşamasında bütün gün çalışmaları ve ürünün gelişimini dikkatle takip etmeleri gerekmektedir. İşçilik ücreti, aylık ödemeler biçiminde yapılmaktadır. Bazı durumlarda, sezon süreci boyunca ücretler belli aralıklarla işçilere ödenmektedir. Ücret bireysel olarak değil, ekibe toplu olarak ödendiğinden çoğunlukla bireyselden çok bir aile işidir. Sadece hasat döneminde ihtiyaç halinde yevmiye ile işçiler çalıştırılmaktadır. Çocuklar genellikle ebeveynlerine "yardım etme" anlayışı ile sera üretimine entegre olurlar.

Adana ilinde genellikle 1 işçiler olarak çalışır fakat zamanla görece olarak toplama ve soğan hasatı için çocuk işçileri de çalışır. Bu nedenle çalışacak

BU HARİTA NASIL HAZIRLANDI?

Tarimsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri Araştırması, ücret tipleri ve coğrafya ilişkisini gösteren bir harita üzerinde lekeleme çalışması ile başlamıştır. Lekeleme haritasının hazırlanması için gereken veriler, konuyla ilgili yazın taraması, tarım araçları, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın il ve ilçe müdürlükleri, ziraat odalarıyla telefon görüşmeleri yapılarak toplanmıştır. Tüm bu ön araştırma verileri kullanılarak, Türkiye haritası üzerinde il, ürün ve ücret tiplerini gösterecek şekilde bir lekeleme çalışması yapılmış ve araştırmanın odaklanacağı beş ücret tipinin kullanıldığı ürünler ve coğrafyalar böylece tespit edilmiştir. Diğer ürünler ve coğrafyalara ait ücret tipleri ise mevcut araştırmalar ve Kalkınma Atölyesi'nin alan çalışmalarıyla edindiği bilgi ve yaptığı gözlemlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

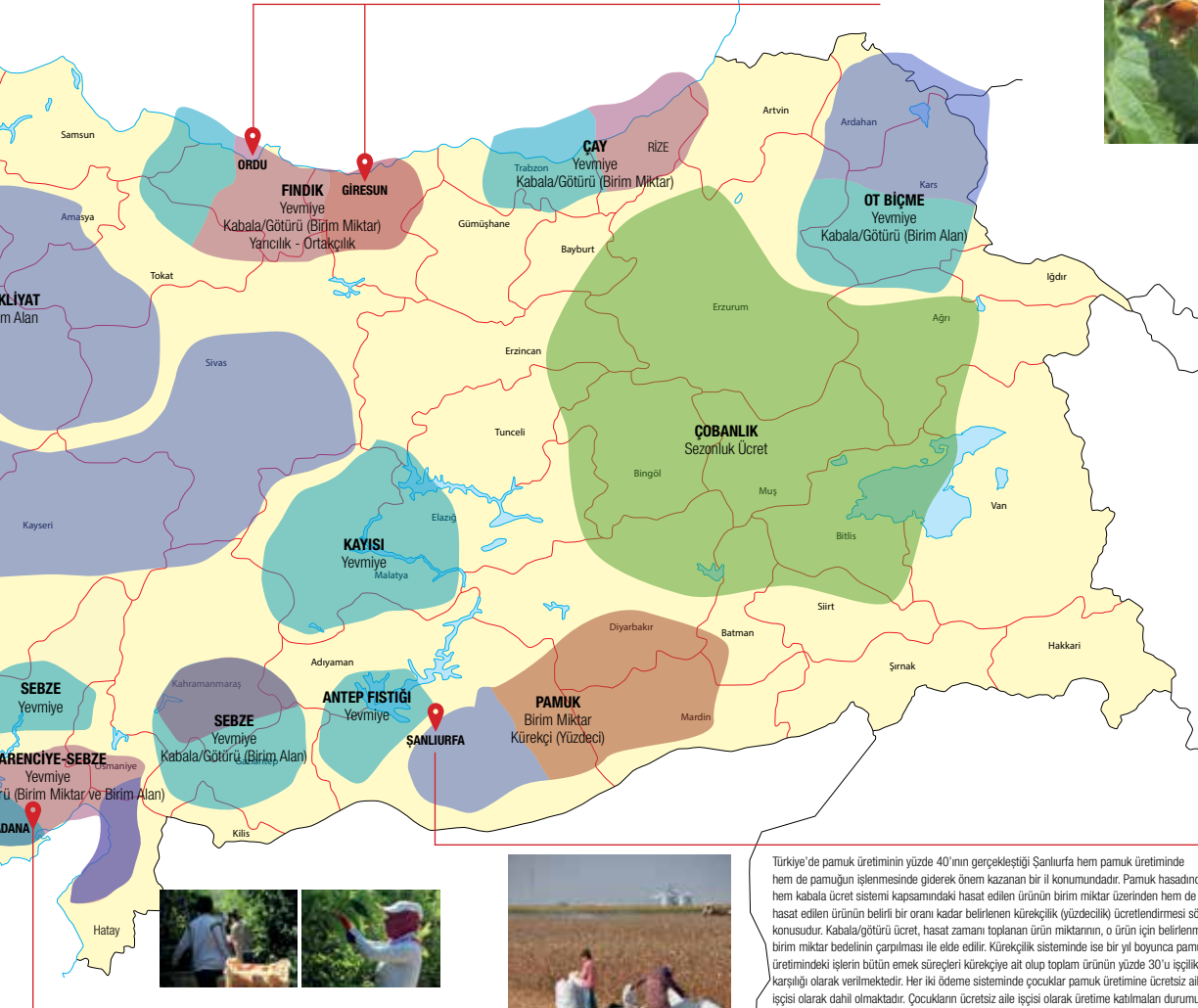

Bu çalışma UNICEF'in teknik ve finansal desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan
Seracılık				
Fındık			Gübreleme	İlaçlama
Soğan		Gübreleme		Çapalama-Ot Alma
Pamuk			Toprak Hazırlığı	Tohum Ekim-Gübreleme
Tütün			Yastık Hazırlama	Fide Yetiştirme
Sebze		Toprak Hazırlığı	Çapalama - Ot Alma	İlaçlama - Sulama
Kırz			Sulama-İlaçlama-Gübreleme	
Narenciye			Hasat	
Çay			Bakım ve Gübreleme	Birinci Hasat
Şekerpancar			Toprak Hazırlığı ve Ekim	

(Ürünler, Ücret Tipleri, Tarım Takvimi ve Araştırma İlleri)

Fındık hasadında günlük yevmiye, birim miktar üzerinden ücretlendirme ve yarıncılık/ortakçılık kullanılan ödeme biçimleridir. Yevmiye ödemesinde çalışan çocuklar genellikle 14 yaş ve üstü olurken, birim miktar ücret tipinde daha küçük yaşta çocukların çalıştığı görülmektedir. Yarıncılık ise aileler çocuk emeğinden mümkün olduğunca yararlanmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin çocukları 7-8 yaşından itibaren bahçede çalışanlara su taşıyarak/vererek veya boş çuvalın taşıyarak başladıkları süreci, 9-10 yaşında yerden fındık toplama ile devam ettirilir. Ayrıca küçük kardeşlere bakmak ve yıl boyunca ev işlerinde annelerine yardımcı olmak çocukların yaptıkları diğer işlerdir. 11-12 yaşlarına geldiklerinde çocuklar yetişkinlerin yaptıkları görevlerin aynısını yaparak aileleriyle birlikte fındık hasadına katılımları olur. Çocuklar 13-14 yaşında ise işçi olarak görülmektedirler.

Türkiye'de pamuk üretiminin yüzde 40'ının gerçekleştiği Şanlıurfa hem pamuk üretiminde hem de pamuğun işlenmesinde giderek önem kazanan bir il konumundadır. Pamuk hasadında hem kabala ücret sistemi kapsamındaki hasat edilen ürünün birim miktar üzerinden hem de hasat edilen ürünün belirli bir oranı kadar belirlenen kürekçilik (yüzdeci) ücretlendirmesi söz konusudur. Kabala/götürü ücret, hasat zamanı toplanan ürün miktarının, o ürün için belirlenmiş birim miktar bedelinin çarpılması ile elde edilir. Kürekçilik sisteminde ise bir yıl boyunca pamuk üretimindeki işlerin bütün emek süreçleri kürekçiye ait olup toplanan ürünün yüzde 30'u işçilik karşılığı olarak verilmektedir. Her iki ödeme sisteminde çocuklar pamuk üretimine ücretsiz aile işçisi olarak dahil olmaktadır. Çocukların ücretsiz aile işçisi olarak üretime katılmalan durumunda hem çalışmaya başlama yaşları düşmekte hem de bu çocuklar daha kötü çalışma koşullarına maruz kalmaktadır.

...narenciye hasadında ücret ödeme biçimi toplanan ürün miktarına bağlı yevmiyedir. Çocuklar 2-13 yaşlarında narenciye hasadında çalışmaya başlarlar ve 15-18 yaş arasında hasadın asıl işçi ekiplerinde yer alırlar. Sebze ürünlerinin hasadında yevmiye ücretlendirmesi yaygındır. Zaman zaman sebze üretiminde, özellikle biber hasadı ve kuru soğanda hasat edilen ürün miktarına göre yapılmaktadır. Örneğin, biber toplayan 10 kişilik işçi ekibinin gün sonunda 110 çuval biber beklenmektedir, bu da kişi başına 11 çuval eder. Bunun karşılığında da bir yevmiye ödenir. Kuru soğanda ise her 25 kiloluk çuval karşılığında birim ücret ödemesi yapılır. Yevmiye ücret sisteminde ürün tarımsal üretime katılması, çocukların belli bir fiziki güce ve beceriyi kavuşması ile mümkündür. Diğer ücret tiplerinde daha erken yaşta üretime katılan çocuklara nazaran, yevmiye ücret tipinde çocukların 12-13 yaşına gelmesi doğal bir yaş sınırı olarak görülmektedir.

TARIMSAL ÜRETİM TAKVİMİ

Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Fide Yetiştirme - Fide Dikimi - Sulama - İlaçlama - Gübreleme - Budama - Hasat							
	Ot Temizleme		Hasat	Budama Dal Temizliği		Toprağa Kireç Alma	
	İlaçlama-Hasat		Hasat				
	Çapa-İlaçlama-Sulama		İlaçlama-Sulama	Hasat			
Çapalama-İlaçlama		Hasat					
	Hasat-Sulama-Hasat						
	Hasat Dönemi					Budama-Toprak Sürme -İlaçlama	
	Sulama-Gübreleme-İlaçlama				Hasat		
	İkinci Hasat			Üçüncü Hasat			
	Sulama-Çapalama-İlaçlama			Hasat			

Bölüm 1

**Tarımsal
Üretimde
Çocuk İşçiliği
ve Ücret Tipleri**

Tarım sektörü, Türkiye'nin en büyük ekonomik sektörlerinden biridir. Geniş istihdam yaratma kapasitesinin yanı sıra, ticarileşen ürünler ile dünyanın dört bir yanına ihracat gerçekleştiren bir sektördür. 2015 yılında Türkiye'de tarım sektörünün değeri 91,4 milyar ABD doları olmuştur (Tarım Dünyası, 2016). TÜİK, Bitkisel Ürün Fiyatları ve Üretim Değeri 2017 verileri, bitkisel üretim değerinin 2017'de bir önceki yıla göre yüzde 15 artarak 135,2 milyar TL olduğunu göstermektedir.⁴ Doğal olarak bu kadar geniş bir sektörün istihdam yaratma kapasitesi de büyüktür ve Türkiye'de çalışan nüfusun yüzde 20'si tarımsal üretimde çalışmaktadır. Ayrıca, sektörün emek ihtiyacı sadece hasat dönemlerinde değil, toprak hazırlığından bakımına kadar tüm üretim süreçlerinde de ortaya çıkmaktadır. Çocuklar bu yüksek emek talebini karşılayan işgücü arz kaynağı olduğundan, tarım sektörü çocuk işçiliğinin de en sık görüldüğü sektörlerin başında gelmektedir (TÜİK, 2012).

Tarımsal üretimde çocuk işçiliği farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir; ücretsiz aile işçiliği, mevsimlik yerel işçilik, gezici mevsimlik işçilik gibi. Bu işçilik biçimlerinin bazılarında çocukların (18 yaş altı) çalışması yasal olsa bile, Türkiye'nin imzacı olduğu uluslararası sözleşmeler ve ulusal yasal mevzuatı gereğince çocukların istihdamı uygun olmadığından yasaklanmıştır. Örneğin, tarımda mevsimlik gezici çocuk işçiliği, Türkiye'nin onayladığı ve takiben iç mevzuatında ilgili düzenlemeleri yaptığı, 182 sayılı ILO sözleşmesinde *en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği* olarak tanımlanmıştır.

Tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin durumunu ve derecesini belirleyen farklı faktörler olduğu açıktır. Bunlar toplulukların çocuk işçiliğine ilişkin sosyal ve kültürel pratiklerden ekonomik nedenlere kadar geniş bir yelpazeyi kapsasa bile, tarımsal üretimin kendi işleyişi de çocuk işçiliğinin boyutunu etkilemektedir. Ürünün türü, hangi pazarlar için üretildiği, çalışma koşulları ve tarımsal işgücü piyasalarını yöneten tarım aracılığı ve ücret tipi gibi kurumsal pratikler, tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin yerini ve boyutunu belirleyen faktörlerdir. Raporun bu bölümünde, tarımsal üretime çocukların katılımını belirleyen bir faktör olarak, Türkiye'de uygulanmakta olan ücret ödeme sistemleri ele alınacaktır.

135,2
milyar (TL)

Türkiye'de
bitkisel
üretim
değeri

Türkiye'de
çalışan
nüfusun yüzde
20'si tarımsal
üretimde
çalışmakta

⁴ TÜİK (6 Mart 2017) Bitkisel Ürün Fiyatları ve Üretim Değeri, 2016

1.1

Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri

Tarımsal üretimde ücretler genel olarak, bireyin işi yaparken harcadığı zaman ya da *parça başı* olarak nitelendirilen çıktı birim üzerinden hesaplanmaktadır. Türkiye’de ücretli tarımsal üretimde bu iki ücret sisteminden ilki olan, bir günlük çalışma karşılığı alınan *yevmiye*, ikincisi ise, uygulamada farklı biçimleri olsa da genel olarak *götürü/kabala* şeklinde adlandırılmaktadır. Parça başı ücret, bir işçinin ya da bir işçi grubunun belli bir süre içinde (gün, hafta, ay ya da sezon olabilir) hasat ettiği ürün miktarı, alan miktarı veya işlediği toprak alanı olarak ölçülebilmektedir. Bu iki sisteme eklenecek üçüncü bir tipoloji ise, işçilik karşılığı yıl sonunda elde edilen ürünün tarla/bahçe sahibi ve çalışan arasında belli oranlarda pay edilmesidir. Buna da *ortakçılık*, *yarıcılık*, *yüzde 30’culuk* gibi farklı isimler verilmektedir. Bu ücret tipolojilerinde çocuklar bazen ücretli işçi bazen ise ücretsiz aile işçisi olmaktadır.

Tarımsal üretimde ücret biçimlerini belirleyen birçok faktörden bahsetmek mümkündür. Bunlardan bazıları, yapılan işin ne olduğu (çapalama, hasat, budama gibi), çalışmanın gerçekleştiği yer, tarımsal faaliyetin yoğunluğu, tarımsal üretim miktarı ve tarımdan elde edilen kazançtır. Tarımsal ücretlerin ayırt edici bir diğer özelliği ise, tarımda yapılan işin karşılığında ödenen ücret, hizmetler ve sanayi gibi modern sektörlerde ödenen ücretten farklılaşmaktadır. Ücret, bazen sadece bir kişinin harcadığı zaman için, bazen de bir ailenin ya da topluluğun hep birlikte çalışması karşılığı olarak ödenebilmektedir. Aile ya da ekip olarak çalışmak yaygın çalışma biçimi olduğundan ücretler de aile ya da topluluğun gösterdiği performansın karşılığında ödenir.

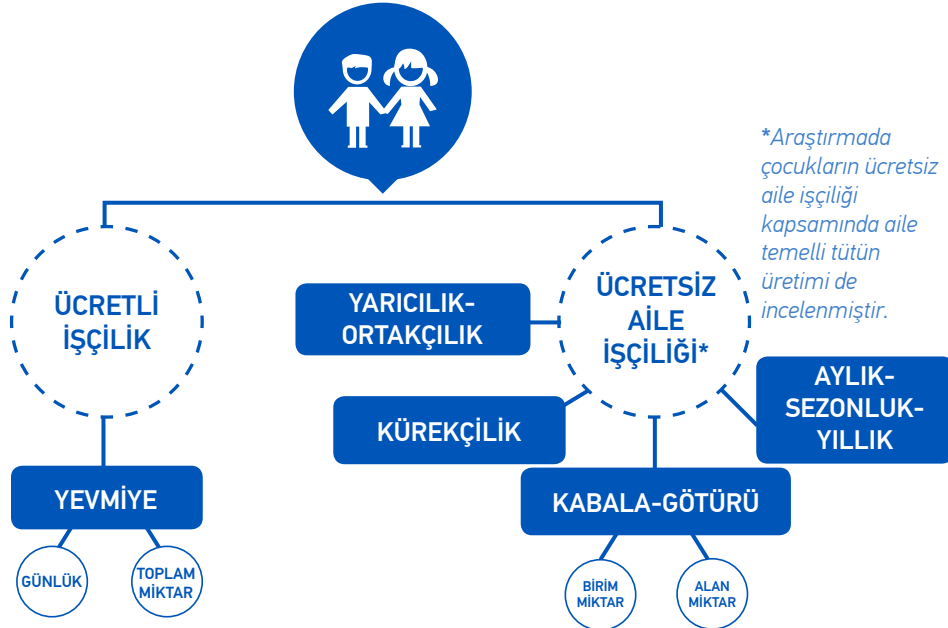
Kabala/götürü olarak adlandırılan ücret tipi, işverenin işçiyi ve iş süreçlerini kontrol etmek zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. İşçi ekiplerinin kimlerden oluşacağı ve işçileri işe alım gibi işler de çoğunlukla işverenin denetiminden çıkmaktadır. İşveren sadece üretilen çıktının miktarı ile ilgilenmekte, işçiler ise ne kadar verimli çalıştıklarına bağlı olarak farklı ücretler elde edebilmektedirler. Örneğin günde 100 kilo pamuk toplayan bir işçi ile, 60 kilo toplayan bir işçi farklı ücret kazanmaktadır. Fakat Türkiye’de *kabala* olarak yapılan işlerde, aile temelli işçi ekiplerinin çalışması egemen pratik olduğundan, bir günde bir ailenin topladığı pamuk miktarı hesaplanmaktadır. Özellikle kabala sistemde, aileler kazançlarını maksimize etmek için, ailenin bütün üyelerini işe dahil etmektedir. Bu nedenle aile üyelerinden her birinin ne kadar pamuk topladığı önemli olmamakta, gün sonunda ailenin toplam ne kadar pamuk topladığı günlük kazancı belirlemektedir.

Günlük ücret bazlı ödeme sistemi *yevmiye* ise, işi takip eden *elcilerin* (*tarım aracısı*), *çavuşların* gözetiminde, her bir işçiden beklenen bir performans ve çalışması istenen süre zarfında gerçekleştirilen çalışma karşılığında yapılan, gün bazlı ödemedir. Bu,

birçok ürünün üretilmesinde kullanılan yaygın bir ücretlendirme biçimidir. Sadece hasat işlemlerinde değil; çapalama, budama ve diğer üretim aşamalarında da işçilik ücretlerinin ödenmesi için kullanılmaktadır. Fakat, yevmiye temelli ücretlendirme daha çok, ihraç edilen tarım ürünlerinin hasadında kullanılan ücret biçimidir. Bu ücret tipi aynı zamanda yapılan işten kalite beklentisinin yüksek olduğunu ve işçilerin belli becerilere sahip olmalarının beklendiğini de göstermektedir.

Tarımsal ürünün üretilmesi sürecinde, hangi tip ücret ile ödeme yapılacağı tarla/bahçe sahipleri ile tarım araçları ve işçiler arasında geliştiren pratikler sonucu belirlenmekte ve zamanla değişime de uğramaktadır. Örneğin aile temelli işçiliğin yaygın olduğu üretimde, zaman içinde yevmiye ücret tipi ödemeye ya da kabala tipi ücrete geçiş olabilir. Örneğin, fındık hasadında geçmişte toplanan birim miktar üzerinden ücretlendirme yaygınken, günümüzde günlük çalışma karşılığı ödenen yevmiye tipi ücretlendirme yapılmaktadır. Son yıllarda ise yarıcılığa/ortaklığa dayalı üretimin yaygınlaşması ile, yeniden aile temelli üretime doğru bir geçişten söz edilebilir.

Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri

Narenciye hasadında, belirli sayıda işçiden bir ekip oluşturulur ve bu ekip, gün içerisinde kaç saat çalışırsa çalışsın ürüne, ağacın boyuna bağlı olarak bir, iki veya bir buçuk kamyon dolusu limon, portakal ve altıntopu hasat edip kamyonu yüklediklerinde, bu çalışma karşılığında belirlenen ücreti almaktadırlar.

Tarımsal ücretlerin belirlenmesinde ve işçilere ödenmesinde farklı dinamikler söz konusudur. Ücretlerin düzeyi genellikle ilden ile, üründen ürüne değişmekle birlikte, il ve ilçelerdeki ücret belirleme komisyonları, tarla/bahçe sahipleri, ürün pazarlayan firmalar ile tarım araçları tarafından belirlenmektedir. İşçilerin ise kendi ücret seviyelerini belirleme gücü pek bulunmamaktadır. Zaman zaman tarım araçları bu ücret belirleme komisyonlarının üyesi olabilmekte ve ücret seviyelerinin tespitinde etkili olabilmektedir. İşçiler, işlerini tarım araçları dolayısıyla bulduklarından, aldıkları toplam ücretin belli bir miktarını tarım araçlarına komisyon olarak ödemektedirler. İşverenler tüm emek ücretlerini tarım araçlarına ödemekte, tarım araçları da işçilerin ücretlerini hesaplarken çoğunlukla, onların barınma, ulaşım ve beslenme gibi harcama ya da ihtiyaç kalemlerini eklemekte ya da bu masrafları işçi ücreti ödemesinden düşürmektedirler.

Aşağıda Türkiye’de yaygın olarak kullanılan beş ücret tipi incelenmektedir. Bunlar, *yevmiye*, *kabala/götürü ücret*, *yarıcalık/ortakçılık*, *aylık/sezonluk* ücret ve aile tarımında ücretsiz aile işçiliğidir. Bu ücret sistemlerinden yevmiye ile çalışmaya çocuklar bireysel olarak katılırken, diğer ücret sistemlerinde aile bireyi ve çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadırlar.

► Yevmiye Tipi Ücretlendirme

İşçilerin bir günlük çalışmalarının karşılığı olarak aldıkları ücrettir. Bu ücret tipi genellikle, tarımsal ürünün hazırlık sürecini içeren çapalama, ot alma, sulama ve ilaçlama çalışmalarında geçerlidir. Ayrıca hasadı sırasında hassasiyet gösterilmesi gereken ürünler için de kullanılan bir ücret tipidir. Örneğin fındık, çay, kiraz, çilek, domates ve diğer bazı sebzeler, zeytin, kayısı, elma gibi ürünlerin hasadında uygulanır.

Yevmiye ücreti her ürün için yerelde kurulan komisyonlar tarafından belirlenmekte ve bu nedenle, üründen ürüne bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir. TÜİK her yıl mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücret düzeylerini içeren **Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Araştırması**'ndan⁵ elde edilen verileri derleyerek Türkiye geneli için ortalamayı sunmaktadır. Buna göre, 2017 yılında ortalama olarak günlük ücretler 66 TL olurken, erkekler için 73 TL, kadınlar için 60 TL olarak tespit edilmiştir. Sürekli işçiler ise aylık ortalama 1857 TL kazanmaktadır (Tablo 2). Bu rapora kaynaklık eden alan araştırması sırasında görülmüştür ki; 2016 yılında narenciye hasadında ve Ordu ilinde fındık hasadında, yevmiye 55 TL olarak belirlenmiş olup, tarım aracısının komisyonu kesildiğinde işçilere kişi başı 49 TL kalmaktadır. Yevmiye ile ödeme yapılan bir diğer tarımsal faaliyet ise, kiraz hasadı olup; 2017 yılında Eskişehir’de kiraz toplama için günlük ücretin 50 TL olduğu belirlenmiştir.

5 Tarımsal işletme işgücü ücret istatistikleri, verinin ait olduğu üretim yılında ve tarım işlerinin en yoğun olduğu dönemde, tarımsal amaçlı en az beş mevsimlik işçi ya da en az bir sürekli işçi çalıştıran tarımsal işletmelerden derlenmektedir. 2017 Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Araştırması, kapsam ölçütlerini sağlayan 28 ilde 3 781 tarımsal işletmede yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak uygulanmıştır. www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27706

Tablo 2. Tarım işçilerinin günlük ve aylık ücretleri (2016-2017)*

	Mevsimlik işçilerin günlük ücretleri (TL)			Sürekli işçilerin aylık ücretleri (TL)		
	2016	2017	Artış (yüzde)	2016	2017	Artış (yüzde)
Ortalama	59	66	12,7	1677	1857	10,7
Kadın	53	60	13,5	1456	1576	8,2
Erkek	66	73	10,1	1714	1921	12,1

Kaynak: TÜİK (Mart 2018) 2017 Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı Araştırması

**TÜİK verileri sadece Türk vatandaşlarını içermektedir. Suriyeliler ve/veya herhangi bir göçmen grubuna dair veriler bulunmamaktadır.*

Günlük ücretler karşılığında işçilerden, ya belli bir zaman diliminde çalışmaları ya da belli bir miktarda çıktı üretmeleri beklenir. Örneğin, narenciye hasadında, belirli sayıda işçiden bir ekip oluşturulur ve bu ekip, gün içerisinde kaç saat çalışırsa çalışsın ürüne, ağacın boyuna bağlı olarak bir, iki veya bir buçuk kamyon dolusu limon, portakal, mandarin ve altıtopu hasat edip kamyonu yüklediklerinde, bu çalışma karşılığında belirlenen ücreti almaktadırlar. Benzer şekilde, bir kamyon haşlamalık mısır hasadı için, bir işçi ekibi belirli büyüklükteki bir kamyon kasasını haşlamalık mısırla doldurduğunda, verilen toplam ücret işçi sayısına bölünerek ekipteki her işçi bir yevmiye almaktadır. Burada çalışma süresi belli bir zaman dilimi ile ölçülmez, işe başlama ve işi bitirme zamanı gibi bir sınırlama söz konusu değildir, öngörülen miktarda ürün toplamak ve beklenen standartlarda işi yapmak, günlük ücreti almak için yeterlidir.

► Kabala/Götürü Tipi Ücretlendirme

Yevmiye genellikle bireysel işçilerin çalışması karşılığı verilirken, ücretlendirmenin belli arazi büyüklüğü ya da miktar/ürün çıktısı üzerinden yapılması ise kabala ya da götürü olarak adlandırılır. Kabala ücretlendirme, toplanan ürünün birim ücreti ya da hasat edilen veya işlenen alan miktarına bağlı olmak üzere, iki temel esasa göre yapılmaktadır. Kabala tipi ücretlendirme, aile üyelerinin birlikte ya da işçi ekiplerinin çalışması durumlarında kullanılan bir ücretlendirme biçimidir.

Kabala/götürü ücret, hasat zamanı toplanan ürün miktarının, o ürün için belirlenmiş birim miktar bedeliyle çarpılması ile elde edilir. Örneğin pamuk hasadında bir işçinin veya ailenin, bir gün veya bir sezon boyunca topladığı toplam pamuk miktarı, bir kilogram pamuk toplama ücretiyle çarpılarak, işçinin veya ailenin pamuk toplama sezonunda alacağı toplam ücret belirlenmektedir. Kabala tipi ücretlendirme, aile temelli çalışmayı

gerekli kılmalıdır. Zaman zaman sebze üretiminde, özellikle biber hasadı ve kuru soğan hasadı için de hasat edilen ürün miktarına göre ödeme yapılmaktadır. Kuru soğanda bir çuval kuru soğan karşılığı birim ücret ödenmektedir.

Hasat edilen ürünün birim miktarına bağlı ücretlendirilmesi ise, benzer şekilde işlenen toprak miktarının ne kadar olduğu üzerinden yapılır. İlgili ürünün çapalama, ot alma ve hasat sürecinde alana bağlı olarak belirlenen birim alan ücretiyle, işçinin çapaladığı, ot aldığı ve hasat ettiği alanın çarpılması sonucunda belirlenen ücrettir. Yoğunlukla şeker pancarı, haşhaş, bakliyat, ayçiçeği ve kimyon gibi ürünlerin çapalama ve ot alma çalışmalarında, kuru soğan, bakliyat (mercimek, nohut, fasulye), kimyon, haşhaş ve susam gibi bazı ürünlerin hasadında bu ücretlendirme tipi kullanılmaktadır. Kuzey Anadolu Bölgesi'nde ot biçmede de zaman zaman bu ücretlendirme tipi kullanılmaktadır. Bir dekar ürünün çapalama, ot alma ve hasadı için belirlenen birim fiyatı (genellikle bir dekar alana karşılık gelen ücret) toplam çalışılan alan ile çarpılarak, işçiye ödenecek toplam ücret tespit edilir.

Bu tür ücretlendirmede hem çalışma saatleri uzatılarak hem de çalışan aile üyesi sayısı artırılarak, aileler kazançlarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Bütün bu süreçte işçilerin temel amacı, bir gün içinde en fazla miktarda ürün hasadı yaparak, gelir maksimizasyonu sağlamaktır. Bu nedenle kabala tipi ücretlendirme ile çalışılan ürünlerde, çocukların çalışma yaşı düşebilmektedir.

► Aylık Maaş, Yıllık veya Sezonluk Ücretlendirme

Genellikle hayvan bakımında, at yetiştiriciliğinde, seracılıkta, incir hasadı gibi sezonluk (ürüne göre değişmekle birlikte, bir aydan on iki aya kadar süren) işlerde uygulanan ücret tipidir. Bir ay, bir sezon veya bir yıllık çalışma karşılığında işçiye ödenen ücrettir. İncir hasadında, hasadın başından sonuna kadar sürecek şekilde, sezonluk ücret belirlenebilmektedir. Benzer şekilde seracılıkta, yapılan iş karşılığında kişiye aylık ücret ödenmektedir. Çobanlıkta ise, hayvanların otlatılacağı sezon süresi karşılığında aylık veya sezonluk ücret ödenmektedir. Sezonluk ücret pratiğinde bazı yörelerde ve ürünlerde ücretin dışında, temel gıda ve hasat edilen üründen belirli bir miktar işçilere verilmektedir.

► Yarıcılık/Ortakçılık Tipi Ücretlendirme

Yarıcı veya ortakçı, başkasının tarla ya da bahçesindeki bir ürünün yetiştirilme sürecini üstlenmenin karşılığında üründen alınan payı ifade etmektedir. Yarıcılık ya da ortakçılık, aslında ürüne ortak olmak ya da yarısını almak anlamında kullanılmaktadır. Yarıcılık sistemi farklı şekillerde düzenlenmektedir. Üründen ürüne değişmekle birlikte, tarımsal girdilerin tamamını, bir kısmını veya hiç tarımsal girdi olmaksızın işçiliğin bir

Kürekçilik/yüzde 30'culuk
Şanlıurfa ilinde pamuk üretiminde uygulanan bir ücretlendirme tipidir.

kısmını veya tamamını üstlenmek şartıyla, hasat edilen ürünün yarısının veya tarla/bahçe sahipleriyle yapılan sözlü anlaşmaya göre belirlenen oranının, aynı ödeme olarak alındığı ücret tipidir. Yarıcı veya ortakçı, girdileri ve/veya emeği karşılığında tarla veya bahçe sahibinden aldığı ürünü satarak, kendi gelirini elde etmektedir.

Yarıcılık sisteminin özel bir biçimi olarak değerlendirilebilecek *kürekçilik/yüzde 30'culuk* ise, Şanlıurfa ilinde pamuk üretiminde kullanılmaktadır. Pamuk üretimini üstlenen hane, üretim sürecinin bütün aşamalarını (toprak hazırlığı, tohum ekimi, sulama, ilaçlama, ot alma ve hasat) yapmakta, bu emeğin karşılığında hasat edilen pamuğun yüzde 30'unu aynı pamuk veya nakit olarak sezon sonunda almaktadır. Üretimin yapıldığı yılın pamuk birim fiyatları, işçinin/işçilerin ücretinin toplam miktarını belirlemektedir.

Yarıcılık sisteminde üretimin, hava koşullarından, hastalıktan veya başka nedenlerden dolayı azalması veya gerçekleşmemesi durumunda, yarıcılık veya ortakçılık yapan kişi/aileler ortaya çıkan riskleri de üstlenmektedir. Tarla veya bahçe sahibinin risklere karşı tarım sigortası yaptırmaması durumunda, sigortadan alacağı bedeli yarıcı veya ortakçı ile paylaşması ise tamamen kendi inisiyatifine bağlıdır. Ayrıca devlet tarafından verilen tarımsal teşviklerin (alan bazlı ödeme, mazot, gübre, tarımsal ilaç, ürün desteği) oransal paylaşımı da benzer şekilde tarla/bahçe sahibinin isteğine bağlıdır. Örneğin pamuk üretiminde, tarla sahibinin devletten aldığı desteğin yüzde 30'unu işçilik yapan aileye vermediği ifade edilmiştir.

► Aile Temelli Tarımsal Üretimde Ücretsiz Aile İşçiliği

Türkiye’de tarımsal üretimin önemli bir kısmı, küçük ölçekli topraklarda aile emeği ile gerçekleşmektedir. Bu nedenle ücretsiz aile işçiliği, tarım sektöründe önemli bir çalışma biçimidir ve tarımda çalışan çocukların yarısına yakını ücretsiz aile işçisidir.⁶ Bu çalışma biçimi ile çocuk emeğinin ilişkisi, bu raporda tütün üretimi özelinde ele alınmaktadır. Türkiye’de tütün üretimi TEKEL’in özelleştirilmesi ile azalmış ve 2000’lerden sonra, sadece sınırlı sayıda aile, sözleşmeli olarak tütün üretmeye devam etmiştir. (Özerman, 2009) Tütünden elde edilen gelirlerin azalması ile üretim, tütün üretiminden başka alternatif gelir kaynağı olmayan aileler tarafından yapılar hale gelmiştir. Bu nedenle aileler tütün üretimi için mümkün olduğunca kendi emeklerini kullanmakta, tütün üretimi için ücretli işçilik kullanmamaktadır. Bu durumdaki ailelerde bulunan çocukların ücretsiz aile işçiliği yapması, nakit sıkıntısı çeken aileler için elzem olmaktadır.

Tarımsal üretimde yaygın olarak kullanılan ücret tipleri, ailelerin, işverenlerin ve tarım araçlarının, çocuk emeğini tarımsal ütime entegre etmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ücret tipleri sadece çocuk emeğinin kullanımını değil, aynı zamanda çocukların çalışmaya başlama yaşını da etkilemektedir. Raporun ilerleyen bölümlerinde yukarıda bahsedilen ücret tipleri ile çocuk işçiliği arasındaki ilişki ele alınacaktır.

6 TÜİK 2012 Çocuk İşgücü Anketi verilerine göre; “çalışan çocukların yüzde 44,7’si (399 bin kişi) tarım, yüzde 24,3’ü (217 bin kişi) sanayi ve yüzde 31’i (277 bin kişi) hizmet sektöründe yer almıştır. İşteki duruma göre; çalışan çocukların yüzde 52,6’sı (470 bin kişi) ücretli veya yevmiyeli, yüzde 46,2’si (413 bin kişi) ise ücretsiz aile işçisidir. Çocuklar arasında ücretsiz çalışanların yüzde 79,5’i tarımdadır.” <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>

1.2

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Durumu

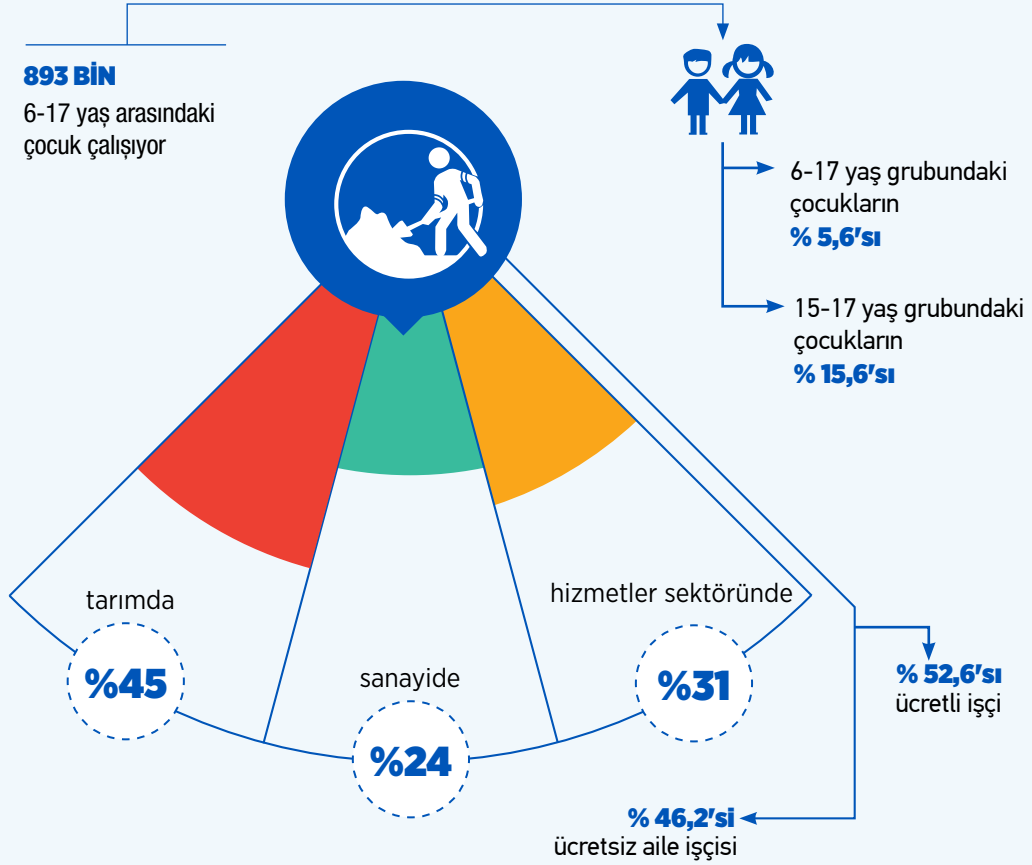
Türkiye’de çocuk işçiliğine ilişkin veriler, en son 2012 yılında TÜİK tarafından yayımlanmıştır. Bu veriler 6-17 yaş grubundaki 893 bin çocuğun çalıştığını göstermektedir. Bu sayı 6-17 yaş grubundaki bütün çocukların yüzde 5,9’una ve 15-17 yaşındaki çocukların ise yüzde 15,6’sına karşılık gelmektedir. Çocukların yüzde 52,6’sı işçi olarak çalışırken, yüzde 46,2’si ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Çalışan bütün çocukların yüzde 44,7’si tarımsal üretimde, yüzde 24’ü sanayide ve yüzde 31’i ise hizmetler sektöründe çalışmaktadır. TÜİK’in 2012 yılında gerçekleştirdiği Çocuk İşgücü Anketinden sonra, çocuk işçiliğine dair ulusal düzeyde herhangi bir veri toplanmamıştır. 2011 yılından sonra Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye gelişinin, çocuk işçiliği üzerine etkileri bilinmemekle beraber, sektör bazlı araştırmalar Suriyeli göçmen çocukların çalışmasının, Türkiye’deki mevcut çocuk işçiliği sorununu daha da kronik hale getirdiğini söylemektedir (UNICEF, 2017; Kaygısız, 2017; Kaya ve Kıracı, 2016; Kalkınma Atölyesi, 2016a-b).

Aile temelli üretim ve yaygın kayıtdışılık nedeniyle tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin diğer sektörlerle göre yüksek oranda olduğu görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri Çalışma Bakanlığı, Uluslararası İlişkiler Bürosunun (US Department of Labor’s Bureau of International Affairs) 2016 tarihli raporu⁷, Türkiye’de çocukların çalıştığı farklı sektörlerdeki işlerin listesini yayımlamıştır. Bu listeye göre tarımsal üretimde çocuklar, pamuk ve tütün tarlalarında, narenciye ve fındık bahçelerinde yaygın olarak çalışmaktadır. Benzer bulgular Kalkınma Atölyesi ve Hayata Destek Derneği tarafından mevsimlik tarım işçiliği bağlamında hazırlanan raporlarda da yer almaktadır.

Türkiye’de yaygın olan çocuk işçiliğinin görünümünü daha da kötüye taşıyan gelişmelerden biri ise, Suriye’deki iç savaştan kaçan ve Türkiye’deki sayıları 3,6 milyonu aşan Suriyeli göçmenlerdir. Göçmenlerin yarısına yakını 18 yaş altı nüfus olup, bu grup içinde çocuk işçiliğinin yaygın olduğu ve çocukların ağır işlerde çalıştığı bilinmektedir (Del Carpio ve Wagner, 2015; Hayata Destek Derneği, 2016). Suriyeli çocuklar arasında okullaşma oranlarının düşük oluşu (UNICEF, 2016), göçmen nüfus içinde yaşanan yaygın yoksulluk, insana yaraşır işlere girişte zorluklar, çocuk işçiliğini ailelerin başat geçim stratejisi haline getirmektedir. Suriyeli göçmen grubun aşırı kırılgan ve güvencesiz oluşu, özellikle kentsel alanlarda çocukları, insan ticareti, cinsel taciz ve dilencilik gibi sömürüye açık hale getirmektedir (US Department of Labor’s Bureau of International Affairs, 2015).

⁷ Findings on the Worst Forms of Child Labor (2016) United States Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs.

TÜİK (2012) Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları

ILO (2017) Çocuk İşçiliği Raporu*

152 milyon

Küresel düzeyde 152 milyon çocuk çalışıyor

% 69,1

Tüm çalışan çocukların üçte ikiden fazlası (% 69,1) ücretsiz aile işçisi olarak katkı veriyor

73 milyon

73 milyon çocuk tehlikeli işlerde çalışıyor

% 70,9

5 ila 17 yaşlarındaki çocuk işçilerin % 70,9'i (107.043 kişi) tarımda çalışıyor

* ILO (2017) Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016

* Bu verilere mülteci çocuklar dahil değildir ve mülteci çocuk işçiliği konusunda ulusal istatistikler bulunmamaktadır.

1.3

Çocukların Ücretli ve Ücretsiz Çalışması: Sınır Nerede Çizilmeli?

Çocukların yoğun olarak istihdam edildiği bir sektör olan tarımda, çocuk işçiliğinin önemli bir kısmı, ücretsiz aile işçiliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle çocukların ücretsiz ve ücretli çalışma boyutlarının ele alınması, tarımda çocuk emeğinin boyutlarının anlaşılması açısından önemlidir.

ILO'nun çocuk işçiliği tanımı, **138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi**'ne dayanmaktadır. Bu sözleşmeye göre zorunlu eğitimi bitirmemiş ve 15 yaşın altında çalıştırılan çocuklar, çocuk işçi olarak kabul edilir. Ancak bazı ülkeler, yasal düzenlemeler yapmak yoluyla, çocuğu okulundan alıkoymayan, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan gelişimine engel olmayan işler için 13-15 yaş arası çocukların çalışmasına izin verebilir ve bazı *hafif işlerin*⁸ çocuklar tarafından yapılmasına müsaade edebilir.

Türkiye'de ise **4857 sayılı İş Kanunu**'nun 71. maddesine göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişimlerine ve eğitime devam edenlerin okul devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilir. Kanunun 71. Maddesinde, çocukların çalışma sürelerine ilişkin düzenleme de getirilmektedir. Bu düzenlemeye göre okula devam eden çocuğun (14-15 yaş), haftalık çalışma süresi en fazla 15 saattir. Temel eğitimi tamamlamış, okula gitmeyen çocuğun (14-15 yaş) haftalık çalışma süresi 35 saattir. 15-18 yaş arası çocuklar için çalışma ise, haftada 40 saate kadar çıkabilir. Buna göre Türkiye'deki yasal düzenleme gereği, çocuklar 15 yaşından sonra eğitimi tamamlamış olmak suretiyle, normal işlerde haftada en fazla 40 saat çalışabilmektedirler.

Genç işçi, ILO'nun 138 sayılı sözleşmesine göre 15 yaşını tamamlamış, fakat 18 yaşını tamamlamamış işçiler olarak tanımlanmıştır. Hafif işlerin, eğitim ve çıraklık gibi süreçlerle birleştirilerek gençlerin eğitimden tam zamanlı çalışmaya geçişinin sağlandığı görülmektedir. Benzer şekilde 4857 sayılı İş Kanunu'nda 15 yaşını tamamlamış ve 18 yaşından küçükler genç işçi olarak tanımlanmaktadır. Yani, 16-18 yaş aralığında olup, çalışan çocuklar *genç işçi* olarak kategorize edilir.

Çocuk işçiliği tanımı üç kritere göre yapılmaktadır. Bunlar, çocuğun yaşı, yapılan işin hangi şartlarda gerçekleştirildiği ve çocuğun zorunlu eğitimdeki yeridir. 14 yaş, ücret karşılığında çalışmak için asgari yaştır ve 14 yaş altı çocuklar, sadece ev içi işlere yardım etmelidir. 18 yaş ise tehlikeli olarak sınıflandırılan ve *en kötü biçimlerdeki işler* için

⁸ *Hafif işler*, tanımlaması oldukça zor bir kavramdır. 138 sayılı ILO sözleşmesinin 7. maddesine göre, hafif işler, çocuğu okulundan alıkoymayan, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan gelişimine engel olmayan işlerdir.

minimum yaş olarak belirlenmiştir. Yaş kriterine ek olarak, işin tehlikeli olması da çocuk işçiliğini belirleyen koşullardan biridir. Bazı işler doğası gereği, işin yapılma şartlarından bağımsız olarak tehlikelidir. Bazı işler ise çevresel faktörler, çalışma süreleri ve çalışılırken kullanılan aletler ve kimyasallar dolayısıyla tehlikelidir ve bu nedenle 18 yaş altındaki bireyler çalışmamalıdır. İşin, çocuğun eğitimini nasıl etkilediği de çocuk işçiliği kriterlerinden bir diğeridir. Eğer yapılan iş, çocuğun zorunlu eğitime katılımını etkiliyorsa, yani; çocukların okula devamını engelliyor veya okulu tamamen terk etmelerine neden oluyor ya da okul gününü uzun ve ağır çalışmayla birleştirmeleri ile sonuçlanıyorsa çocuk işçiliği ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, ILO çocuklar tarafından gerçekleştirilen bütün faaliyetleri, ortadan kaldırılmak istenen çocuk işçiliği olarak saymamaktadır. Çocukların yaptığı bazı faaliyetlerin çocukların gelişimine pozitif katkı sağladığı, onlara yeni beceriler öğrettiği ve katkı sağladığı durumlar vardır. Bu durumda yapılan iş çocuğun eğitimine engel olmuyorsa, sağlığına ve gelişimine zarar vermiyorsa ve okul saatleri dışında aile işletmesinde çocuğun ailesinin gözetimi altında hafif işler gerçekleştiriyorsa bu, çocuk işçiliği sayılmaz.

Hafif işler ise,

- a Çocukların gelişimlerine veya sağlık ve güvenliklerine zarar verme ihtimali olmayan,
- b Okula devamını, mesleki eğitimini veya yetkili merciler tarafından onaylanmış eğitim programına katılımını ve bu tür faaliyetlerden yararlanmasını engellemeyen işlerdir.

Tehlikeli işler, yapılış şekli ya da doğası gereği, çocuğun ruhsal ve bedensel sağlığında zedelenmeye yol açan işlerdir. Bu nedenle çocukların tehlikeli işlerde çalışması, ILO'nun 182 sayılı ***En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi İçin Acil Eylem Sözleşmesi*** çerçevesinde ele alınmıştır. Sözleşmede bu en kötü biçimler şöyle tanımlanmıştır:

- Her türlü kölelik ve buna benzer çocukların kaçırılması (trafficking), satılması, borçla (debt) bağlama, zorla (forced) çalıştırma ve çocukların zorla silahlandırılması ve savaştırılması,
- Çocukların fuhuş amacıyla kullanılması, cinsel olarak sömürülmesi, pornografi ve benzeri faaliyetlere sokulması,
- Çocukların uyuşturucu ticareti gibi yasadışı (illicit) faaliyetlere sokulması.
- Çocukların iyi olma hali, güvenliği ve sağlığı üzerinde, ağır koşullardan dolayı zedeleme yaratacak işler.

Bu sözleşmede en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği ifadesinin tanımı yapılmış olup, her üye ülkenin, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin öncelikli olarak ortadan kaldırılması için eylem programlarını belirleyeceği hüküm altına alınmıştır. ILO'nun 190 No'lu tavsiye kararı, bazı durumlarda tehlikeli iş olarak kabul edilen işler için, belli ölçütlerin dikkate alınmasını belirtmektedir. Bunlar:

- Çocukların fiziksel, psikolojik ve cinsel istismara uğradığı işler,
- Yer altında, su altında, yükseklerde ve sınır konulan işlerde,
- Tehlikeli makineler, eşyalar, araç ve gereçlerle çalışma ve elle ağır yüklerin taşınması,
- Sağlıksız ortamlarda çalışarak, tehlikeli maddelere, süreçlere, sıcaklıklara, gürültüye ve titreşime maruz kalma,
- Zor koşullarda, uzun saatlerle ya da işverenin çizdiği katı sınırlar altında çalışmadır.

Türkiye'de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 2005 yılında 182 sayılı ILO Sözleşmesi'nde belirtilen doğrultuda, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik **Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesi** hazırlanmıştır. Bu program, Türkiye'deki çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini sokakta çalışma, küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışma ve aile işleri dışında, ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma olarak belirlemiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017). Yine, **184 sayılı ILO Sözleşmesi**, çocukların tarımsal üretimde istihdam edilebilmeleri için asgari yaşın 16 olması gerektiğini ve çocukların çalışmasının ancak eğitimlerine engel teşkil etmeden, bütün sağlık ve güvenlik koşullarının sağlanması koşulu ile gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir.

Çocukların hafif ve tehlikeli işlerde çalışmasına ilişkin yapılan ayırımın yanı sıra, çocukların ücretli işçiliği ve ücretsiz aile işçiliğine de değinmek gerekmektedir. Bu ayırım özellikle, çocukların tarımsal üretimde yaptıkları işleri analiz etmek ve çocuk çalışması ve işçiliği arasındaki farklara işaret etmek açısından önemlidir. İşte bu aşamada işin nasıl tanımlandığı, çocuk işçiliğinin belirlenmesinde önemli bir etkidir. İş, ILO tarafından Ulusal Muhasebe Hesapları için kullanılan ekonomik faaliyet kavramıyla açıklanır. Ekonomik faaliyet, ücretli ya da ücretsiz olsun, piyasa için yapılan bütün işleri kapsar. Ayrıca kişisel tüketim ve kullanım için ücretsiz olarak yapılan işleri de içerir. Dolayısıyla, ücretli ya da ücretsiz, formal ya da enformel sektörde ve kentte ya da kırsal alanda yapılan bütün işleri kapsar. Örneğin, ev içinde piyasada satılmak üzere aile arasında yapılan bir üretimde çalışan çocuk ya da başkalarının evinde hizmetçilik yapan çocuk, ücret alma durumundan bağımsız, ekonomik olarak aktif kabul edilirken; yaşadığı evde günlük işlerin devamı için annesine yardım eden bir çocuk, ekonomik olarak aktif kabul edilmemektedir (Sunal, 2008). Bu nedenle bu araştırmada ele alınan ve çocukların ücretsiz aile emeği olarak, ticari tarımsal üretime entegre olması da çocuk işçiliği olarak değerlendirilmektedir.

E. Emre Yaşkeçeli, Adana-2017

Bölüm 2

Ücretli Çocuk İşçiliği ve Ücret Tipleri

Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri Raporu, Türkiye’de tarımda uygulanan ücret tiplerine odaklanarak ticari tarımsal ürünlerin üretiminde çocuk işçiliğini ele almaktadır. Çocuk işçiliği ile yevmiye ücret sistemi arasındaki ilişki, rapor dahilinde yaş sebze üretimi, kiraz ve narenciye hasadı örnekleri ile incelenmektedir. *Yevmiye* tipi ücretlendirmenin incelenmesinin nedeni; hem bu ürünlerin ihraç temelli ve ticari ürünler olması hem de ürünlerin hasadında önemli ölçüde ücretli işçilik kullanılıyor olmasıdır. Bu örnekler çocuk işçiliğinin, uluslararası ticarete konu olan ürünlerin üretilmesinde yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

2.1

Yevmiye Ücret Sistemi ve Çocuk İşçiliği

Tarımsal üretimde en yaygın kullanılan ücret biçimi, *yevmiye* olarak adlandırılan ücret tipidir. Hem birçok ürünün hasadında hem de çapalama, budama ve sulama gibi işlemlerin yapılmasında işçilere ödenen ücret biçimidir. Yevmiye bir günlük çalışma karşılığında işçiye verilen ücret anlamına gelmektedir. Bir günlük çalışma, belli bir zaman diliminde (sabahtan akşama kadar gibi) ya da belli bir çıktıya (bir gün içerisinde belirli miktarda ürün hasat etme) ulaşmak için yapılan çalışmadır. Bir gün içinde işçinin yapacağı işlerin çıktısı aşağı yukarı bellidir ve bu işi yapacak işçi sayısı genelde bu performans beklentisine göre belirlenir. İşçi ekipleri kurulurken bir kişinin ne kadarlık bir alanı çapalayacağı ve hangi miktarda hasat yapacağı gibi kriterler önceden bilinmekte olup; işçi ekiplerindeki her bir işçinin beklenen çıktısı gün sonunda karşılaması gerekmektedir. Örneğin, biber toplayan 10 kişilik işçi ekibinin gün sonunda 110 çuval biber toplaması beklenmektedir, bu da kişi başına 11 çuval eder. Bunun karşılığında yevmiye ödenir.

Yevmiye tipi ücretlendirmenin çocuk işçiliğini görünür kılan özelliği ise, çocukların bireysel olarak üretime katılmaları ve yevmiye kazanmalarıdır. Bu tip ücrette, çocukların göreceli olarak daha ileri yaşlarda işçilik süreçlerine katıldığı gözlemlenmektedir. Çocuk işçilerin yevmiye ücret sisteminde tarımsal üretime katılması için, çocukların belli bir fiziki güce ve beceriye kavuşması gerekmektedir. Bu nedenle diğer ücret tiplerinde daha erken yaşta üretime katılan çocuklara oranla, yevmiye ücret tipinde çalışacak çocukların 12-13 yaşına gelmesi doğal bir yaş sınırı olarak görülmektedir.

Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan aileler, onları farklı işlere yönlendiren tarım araçları ve işverenler için çocuğun kim olduğu, yaşla ifade edilen bir gerçeklik değildir. Çocuk farklı yaşlarda bir birey olabilir. Çocukluk yaş ile değil, fiziksel görünüş ve yapabilme becerisi ile tanımlanmaktadır. Bu nedenle “*çocuk işçi çalıştırıyor musunuz?*” sorusuna genellikle “*yok, bizde çocuk işçi olmaz*” yanıtı verilmekte, bireylerin 11-12 yaşını geçtiğinde artık çocuk olmaktan çıktığı düşünülmektedir. 14-15 yaşına gelindiğinde ise çocuklar artık, tarımsal üretimin asıl çalışanları olarak tanımlanmaktadır.

İşverenler, beklenen işi yapamayacak derecede küçük ve becerisi olmayan çocukları çalıştırmak istemese bile, ailelerin gelir elde etmek için, işçi ekiplerine mutlaka 1-2 çocuk kattığını sık sık ifade etmişlerdir. İşverenler “Günde 10 çuval toplayana da aynı ücreti veriyoruz, onun yarısı kadar iş yapana da. Bu bizim istediğimiz bir şey değil.” şeklinde çocuk işçiliğine tutumlarını ifade etmektedirler. Bir işveren durumu şöyle anlatıyor:

Aslında biz çocuk gelsin istemiyoruz. Fakat bedenen gelişmiş çocuklar işe gelmezse kötü yollara bulaşiyor. Aileler bütün gün gözleri önünde olsun, dursun istiyor. Aileler çocuk gelsin istiyor, 'bir yevmiye bir yevmiyedir' hesabı yapıyor. Biz de bakıyoruz, çocuk işe yarıyor, kalsın diyoruz.

Adil İşgücü Derneği'nin (Fair Labour Association-FLA) fındık hasadında çalışanların profillerine ilişkin 2017 yılında yayımladığı rapora göre; fındık üretiminde çocuk ve genç işçilerin yaygınlığını ve üretimin bu işçilerin emekleri üzerine yükseldiğini göstermektedir. 193'ü çocuk ve genç işçi olmak üzere toplam 403 kişiyi kapsayan bu araştırmanın bulguları, çalışan çocukların durumunu ortaya koymaktadır. Çocuk ve genç işçilerin yüzde 55'i kızlar iken, yüzde 45'i de erkek çocuklardır. Tüm işçilerin neredeyse yarısı 18 ve altı yaş grubundadır. Toplam çalışanların içinde, çalışan çocukların yüzde 40'ı 16-18 yaş grubunda iken 11-15 yaş grubunun yüzdesi ise 7,2'dir. Çalışan çocukların yüzde 72,5'i eğitimine devam ederken, kalan yüzde 24,4'ü ise okula devam etmemektedir. Bu kitlenin yüzde 60'ı ise lise öğrencisidir.

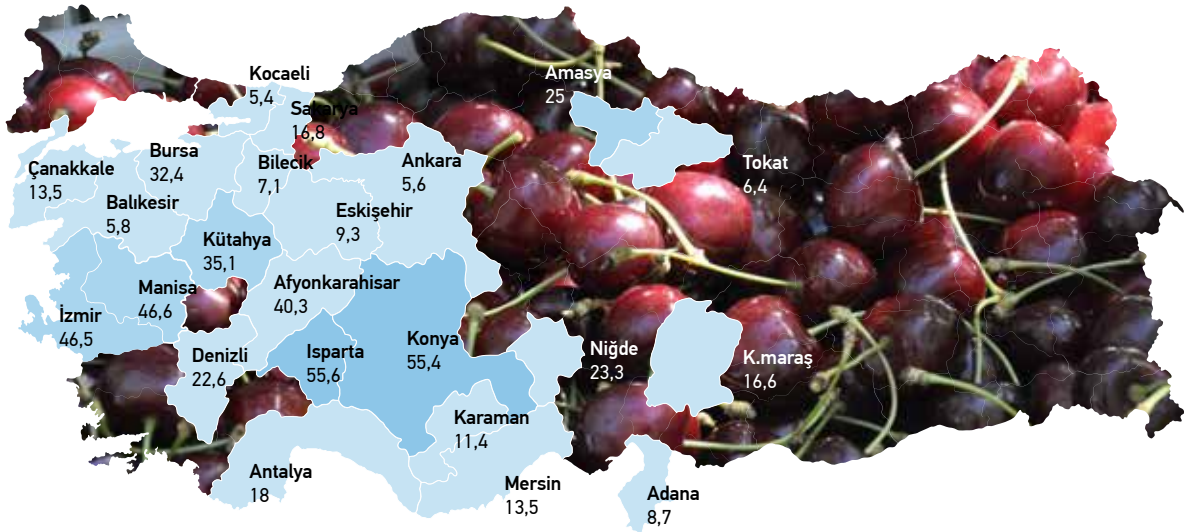
Çocuk ve gençlerin fındık hasadında hangi işlerde çalıştığına bakıldığında ise, ağırlıklı olarak yüzde 96'luk bir kısmının fındık toplama işinde çalıştığı; fındık çuvalı taşıma, ilaç ve gübre kullanımını gerektiren bahçe bakımı gibi işlerde ise çok az bir kısmının görev aldığı görülmektedir. Yüzde 6'sı fındık çuvalını taşıırken, yüzde 3'ü ise bahçe bakımı gibi işler yapmaktadır. İşçilerin günlük ortalama çalışma saatlerine bakıldığında çocuk ve genç işçilerin, yetişkinlere oranla daha uzun saatler çalıştığı araştırmanın bulguları arasındadır. Bu nedenle fındık hasadının, özellikle genç işçilerin işi olduğu ve çocuk işçiliğinin hem aileler hem de bahçe sahipleri tarafından yaygın kabul görmüş bir pratik olduğu söylenebilir (FLA, 2017).

Yevmiye ödenen işlerde çocuğun yaşı ve işi yapabilme becerisi önemli bir etken olsa da unutmamak gerekir ki, 18 yaşına gelmemiş çocuklar -yetişkinler için bile- ağır olan çalışma koşullarında ve tehlikeli çalışma ortamlarında bulunmaktadır.

2.1.1 Kiraz Hasadında Çocuk İşçiliği Örneği

Türkiye’de kiraz üretimi, 561 bin dekar alanda gerçekleştirilmekte ve üretilen kirazın yaklaşık olarak yüzde 20’si ihraç edilmektedir. Kiraz ürünü ve üretimi hem çiftçi hem de işçi olan birçok aile için önemli bir geçim kaynağıdır. Gerçekleştirilen alan araştırması bulguları, kiraz hasadında mevsimlik tarım işçiliğinin yaygın bir şekilde yapıldığını göstermektedir. Eskişehir’de bahçe sahibiyle yapılan görüşmede, kirazın hassas bir ürün olduğu, en kaliteliyelerinin yurtdışına ihraç edildiği ve boyu yüksek ağaçlara çıkılarak veya ağaca merdiven dayayarak hasat edildiği ifade edilmiştir. Normal bir iş günü, sabah 6’da başlar ve 12 saatlik bir çalışma ile akşam 6’ya kadar devam eder. Kiraz hasadı hassas bir iş olduğundan, ağaca ve kiraza zarar vermeden toplanması gerekmektedir. Bahçe sahipleri, kiraz hasadında 14 yaş ve üstü çocukların çalışabileceğini ve bu nedenle tarım aracısından 14 yaşından küçük çocukların bahçeye getirilmemesini talep ettiklerini aktarmışlardır. Ne var ki, tarım aracısının işçi ekibine bazen daha küçük yaşta çocukları da dahil etmeye çalıştığı ifade edilmiştir.

Harita 1. Türkiye’de Kiraz Üretimi, 2016 (bin/ton)

Not: Üretimi 5 bin tondan az olan iller dahil edilmemiştir.

● 50'den fazla ● 25 - 50 arasında ● 25'ten daha az

Kaynak: TÜİK 2016 Bitkisel Üretim İstatistikleri

Hasan Amca: Kiraz üretimi hassastır. Çocuk bunu yapamaz.

Hasan Amca, yakın zamana kadar kıraç arazisinde tahıl üretimi yapıyordu. Yöreye sulama tesislerinin kurulmasıyla, yaklaşık 20 yıl önce kiraz yetiştiriciliğine başladı ve 20 dekarlık kiraz bahçesi var. Üretilen kirazlar, ihracatçı bir firma aracılığı ile İngiltere'ye gidiyor. Kendi çocukları çoktan köyden ayrılmış. Yalnızca hasat zamanında bir oğlu ona yardımcı olmaya geliyor. Kiraz üretimine ilişkin hemen hemen bütün işçiliği dışarıdan ücret karşılığında yaptırıyor. Hasat zamanı çalışacak olan işçileri için bir tarım aracısı ile anlaşmış, hasada gelen işçilere günlük 50 TL'ye kirazlarını toplatıyor. Kiraz hassas bir ürün olduğundan işçilerden istediği en önemli şey, toplama sırasında özenli olunması, kiraza hasar verilmemesi.

Görüşme sırasında Hasan Amca'nın işçileriyle birlikte kiraz topluyoruz. Yanımızda 14 yaşında bir çocuk var. Ailesiyle birlikte çalışıyor, Şanlıurfa'dan gelmişler. Elci onlara iş buluyormuş. Bahçe sahibi başta çalışmasını istememiş, ama aile 'hep birlikte çalışıyoruz' deyince, bahçe sahibi mecburen çocuğu da yevmiyeli işçi olarak kabul etmiş. Kiraz işi bitince nereye gidecekleri biraz belirsiz; iş olursa kayısı toplamaya, belki iş olan başka bir yere.

Hasan Amca'nın bahçesinden ayrılıp şehre dönerken yolda, kiraz toplamış bir grup işçiyle karşılaşıyoruz. İşçiler kiraz bahçesini biraz erken bitirmişler. Onlarla ayak üstü sohbet ediyoruz. İçlerinde 12 yaşında olup, kiraz işçiliği yapan ve yevmiyeli çalışan çocukları görüyoruz.

Kiraz hasadında 14 yaşından daha küçük yaşta çocukların çalışmamasına ilişkin genel bir kabul oluşmuştur. Fakat alan araştırması sırasında nadir de olsa, 12 yaşındaki çocukların da kiraz hasadına katıldıkları görülmüştür. Yevmiye ücret tipinde temel prensip, hassas ürünlerde, yani toplanması, taşınması ve nakliyesi zamanında yapılması gereken ürünlerin hasadının beceri ve titizlikle gerçekleştirilmesidir. Ayrıca, hasat esnasında zarar görmemesi gereken ürünlerde çocukların mümkün olduğunca büyük yaşlarda çalışma sürecine katılımını sağlanmaktadır. Bu nedenle çocukların tarımsal üretime katılmaları, tarla/bahçe sahipleri, tarım araçları ve aileler arasında ciddi gerilim ve pazarlık konusu olmaktadır. Ailelerin çocuklarının üretime katılmasını bir yevmiye, bir yevmiyedir diyerek ekonomik motivasyonlarla talep ettiği, tarım araçlarının ise işverenlerin ve ailelerin talepleri arasında denge kurmaya çalıştığı görülmektedir. Ancak, kiraz hasadının zamanında yapılmasının zorunluluğu nedeniyle, bazen 14 yaşından küçük çocukların da çalışmasına yönelik rıza gösterilmesi için bahçe sahipleri, tarım aracı ve aileler arasında uzlaşmaya varıldığı da görülmektedir.

“ Mevsimlik gezici tarım işçileri olmasa ne yapardık bilemiyorum.

Bizim ilçemize her yıl ortalama 2000-2500 mevsimlik gezici tarım işçisi gelir. Bunlara kısa süreli gelenler dahil değildir. Genellikle Şanlıurfa'dan gelirler. Son zamanlarda Suriyeli işçilerin sayısı artmaya başladı. Buraya gelen işçiler genellikle haşhaş, şeker pancarı, çeltik, tohumluk ayçiçeği çapası ve hasadı ile kiraz ve elma hasadına katılırlar. Mart ayından kasım ayına kadar çalışırlar. İşçilerin çok büyük kısmı elciler tarafından getirilir.

Elma ve kiraz hasadında yevmiye ödemesi uygulanır. Sabah 6'da başlarlar, akşam 6'ya kadar devam eder bu çalışma. Çok yıllık ürünlerde genellikle yevmiye tercih edilir. Özellikle kirazda ağaca zarar gelmemesi ve kiraz hassas olduğu için dikkat etmek gerekiyor. Sebze ürünlerinin hasadında da yevmiye ücretlendirmesi yapılır. Burada ürünün niteliği belirleyici oluyor. Bahçe veya tarla sahibinin çıkarı ön plandadır. Hangisi onun işine geliyorsa o ücretlendirme uygulanır.

Genellikle ailelere iş verilir burada. Elciler aileleri parçalamadan onlara iş verirler. 12 yaşından büyük çocuklar çalıştırılır. Ailenin çalıştığı her işte çocuklar da çalışır. Çocuğun çalışıp çalışmayacağını fiziksel durumu belli eder. Baba buna karar verir. Bu nüfus cüzdanındaki yaşla ilgili değildir yani.

Yevmiyeli işlerde hangi çocuğun çalışıp çalışmayacağına genellikle elciler karar verir. O evet derse, yevmiyeli işlerde çalışabilirler. Kabala da ise aile karar verir. Genellikle çalışabilecek olanların tamamını çalıştırırlar. Çalışmasa bile onlara ev işleri, çocuk bakımı yaptırırlar.

2.1.2 Narenciye Hasadında Çocuk İşçiliği Örneği

Kiraz hasadında yevmiye çalışılan saate bağlı olarak ödenirken, narenciye hasadında bir işçi ekibinin gün içinde hasat ettiği toplam ürün miktarına göre yevmiye belirlenmektedir. Ayrıca çocukların bireysel performansları karşılığında yevmiye ödendiği için, kiraz hasadında olduğu gibi, narenciye hasadında da çocukların çalışabilmeleri belli bir fiziki güce erişmelerine bağlıdır. Çocuklar 12-13 yaşından sonra yavaş yavaş narenciye hasadında çalışmaya başlarlar. Narenciye hasadının asıl işçileri ise 15-18 yaş arasındaki genç işçilerdir. Yevmiye ücret tipinde çalışanların yaşları, öncelikle tarım araçları, sonra da bahçe sahipleri tarafından kontrol edilmekte, iş için uygun olmayanlar elenmektedir. Ne var ki ailelerin çalışamayacak kadar küçük yaşta olan çocukları da ekiplere dahil edilmekte, işverenler de zaman zaman buna göz yummaktadır.

Türkiye dünyadaki toplam narenciye üretiminin yüzde 2,2'lik kısmını gerçekleştirmekte olup, (TMMOB, 2015) ürettiği narenciyenin neredeyse yarısını ihraç etmektedir. 2014 yılında 3,7 milyon ton olan toplam narenciye üretiminin 1,5 milyon tonu başta Rusya, Ortadoğu, Orta Avrupa ülkeleri ve Ukrayna'ya ihraç edilmiştir. Bu sebeple narenciye üretimi, Türkiye'nin ihracat gelirleri açısından önemlidir. Adana ve çevresinde de narenciye üretimi ve ihracat önemli bir gelir kaynağıdır. İşte bu nedenle, narenciye hasadında çocukların çalışmasına yönelik alan çalışması, Adana ilinde gerçekleştirilmiştir. Alan çalışması sırasında bir ihracatçı firma temsilcisi, iki tarım aracı, bir narenciye işçisi, bir bahçe sahibi ile derinlemesine görüşme yapılmış, çocuklar narenciye bahçelerinde çalışma ortamında gözlemlenmiştir.

Narenciye Üretim Aşamaları ve İşgücü Kaynakları

Çukurova Bölgesi'nde pamuk üretiminin azalması ile beraber, narenciye üretimi giderek yaygınlaşmış ve Bölge'nin en çok üretilen ürünlerinden biri olmuştur. Narenciye üretimi farklı aşamalardan oluşur; budama, sulama, toprak işleme, gübreleme, ilaçlama ve hasat. Bu sürecin en fazla işçi istihdamı gerektiren bölümü hasat aşamasıdır. Narenciye hasadı ürünün olgunlaşmasına ve türlere bağlı olarak genellikle ağustos ayında başlar, ertesi yıl mayıs ayının sonuna kadar devam eder. Hasat dışındaki işlemler, daha nitelikli ve daha az sayıda deneyimli bir işgücüne ihtiyaç duyar.

Narenciye üretimi için farklı kaynaklardan işgücü sağlanmaktadır. Bunların en başında mevsimlik tarım işçileri gelse bile, hasat zamanında yereldeki işgücü de önemli olmaktadır. Örneğin, hasat işlemleri sırasında Adana Ovası'nda çadır yerleşimlerinde yaşayan mevsimlik gezici tarım işçileri yeterli olmaz; ilçe merkezlerinde, mahallelerde, köylerde yaşayan yerli işgücü de hasat işlemlerine dahil olur. Elbette bu farklı işgücü kategorileri içinde çocuklar da önemli bir yer tutmaktadır.

Hasatta iki farklı işçi tipolojisi söz konusudur;

- a** *Ücretsiz aile işçisi*; genellikle küçük ölçekli narenciye bahçesi sahipleridir. Aile, aile dışından işçi istihdam etmeden hasat işlemlerini yapabilmektedir.
- b** *Yevmiyeli işçiler*; orta ve büyük işletmelerde istihdam edilirler. Bahçe sahipleri veya bahçedeki ürünü ağacın üzerindeyken satın alan tüccarlar tarafından tarım araçları tarafından temin edilen işçiler istihdam edilir. Bu işçiler ikiye ayrılmaktadır;
 - *Mahalli tarım işçileri*; genellikle Adana ve Mersin illerinde ilçe merkezlerinde veya onlara bağlı mahallelerde yaşamaktadırlar. Bu işçiler hem Suriyeli göçmen işçilerden hem de Türkiyeli işçilerden oluşmaktadır.
 - *Mevsimlik gezici tarım işçileri*; Adana ve Mersin ovalarında kendi imkanlarıyla kurdukları çadır yerleşimlerinde konaklayan geçici işçilerdir. Adana Ovası'nda yılın bütün ayları çadırdaki konaklayan işçiler de mevcuttur. Bu işçiler hem Suriyeli göçmen işçilerden hem de Türkiyeli işçilerden oluşmaktadır. Suriyeli göçmen işçilerin sayıları her geçen gün artmaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2016a).

Adana ve Mersin'de narenciye hasat zamanları işgücü talebi en yüksek seviyesine ulaşmakta ve narenciye üretimi önemli sayıda işgücünü harekete geçirmektedir. Çadırlarda yaşayan işçiler, kentlerde yaşayan yoksul aileler ve son olarak da Suriyeli göçmenler, bu işgücünün bir parçası haline gelmektedir. Elbette bu geniş işgücü içinde çocuklar da önemli bir yer tutmaktadır.

Narenciye Hasadı ve Çocuk İşçiliği

Narenciye bahçelerinde işçiler ağaçların dalları arasında çalıştıklarından, ilk bakışta bir bahçede çalışan işçiler olduğunu görmek pek mümkün değildir. Fakat hasat işçilerinin çalıştığına dair en bariz işaretler, işçi servisleri ve narenciye kasalarının yüklendiği kamyonlardır. Servis işçileri, kamyon portakalları taşır. Bu servisler hasat işinde çalışacak işçileri bahçeye getirip götürürler. İşçi ekipleri tarım araçları tarafından kurulur ve ayrıca ekiplerin içinde, tarım aracı adına işi alanda koordine eden bir çavuş ve bir de bahçe içindeki pratik uygulamaları yöneten bir kişi olur. Dört kişi, işçilerin hasat ettiği ve plastik kovalara doldurulan ürünü ön eleme yapan işçilerin yanına taşır, iki kişi hasat edilen ürünü kasalara koymadan önce elemeye tabii tutar ve iki kişi de kasaları kamyon yükler. Geri kalan işçiler ise narenciye hasadı yapar.

Oluşturulan ekiplerden beklenen performans çalışma süresi boyunca ürüne göre değişmekle birlikte; bir-bir buçuk veya iki kamyon ürün toplanması ve kamyon yüklemesi beklenmektedir. Ekipten, bir gün içinde bir kamyon limon, bir kamyon mandarin, iki kamyon greyfurt ve portakal hasadında ağacın boyuna bağlı olarak; eğer ağacın boyu uzun ise toplaması zor olacağı için bir buçuk, kısa ise iki kamyon portakal hasat edilmesi beklenmektedir. İşçi ekibi bu işi yaptığında yevmiye almaktadır. Bu durumda yevmiyenin ödenmesi için ön koşul, işçinin gün içinde çalışarak harcadığı süre değil; işçi ekibinin gün içinde belirli bir miktarda ürün toplaması ve kamyon yüklemesidir. Buna ek olarak, ürünün öngörülen nitelikte hasat edilmesi de gerekmektedir.

Tarım Aracısı Mehmet

Ben bir tarım aracısıyım. Yüze yakın işçim var. Artık narenciye hasadı başladı, nisana kadar devam ederiz. Eylül ayında çok hassas olan limon kesimi yapıyoruz. Bu, diğer aylardaki limonlardan biraz farklı. Biz buna Meyer limonu diyoruz. Daldan çok hassas kesilmesi gerekiyor. Kovaya hassas konulması gerekiyor. Nisan ayına kadar portakal, mandarin, greyluft, limonun diğer cinslerinin hasadı işinde çalışırız.

35 kişilik çalışma ekipleri kurarız. Bunlardan biri genel işlere bakan çavuştur. Biri de bahçe işlerini yöneten, işçilerle doğrudan muhatap olan kişilerdir; işçilerin nasıl çalıştığını kontrol eder. 33 kişiden 3-4 kişi kesilen narenciyeleri bahçenin kenarına taşır, 2-3 kişi bunları gözden geçirip işleme tesisine gitmeden ön eleme yapar, iki kişi de kamyonu yükler. Geriye kalanın tamamı kesim işinde çalışır.

Sabahın çok erken saatinde işe başlarız. Zamana bağlı olarak çalışmayız. Bu ekiple iki kamyon greyluft veya bir kamyon mandarin veya bir kamyon limon veya küçük boylu ağaç olursa iki kamyon, ağacın boyu büyük olursa bir buçuk kamyon portakal karşılığı işçiye bir yevmiye veriyoruz. Bu yıl bu iş karşılığında işçiye günlük 49 TL veriyoruz. Bize de işçi başına 6 TL kalıyor.

Bize bu işi verenler işin kalitesine bakarlar. Bu işte kimin çalıştığı onları ilgilendirmmez. İşveren hasadın toplam maliyetine ve yapılan işin durumuna baktığından, çocuk çalışması işine biz karışırız. Eğer iş hassas ise genellikle küçük yaşta çocuklar çalışmaz. Çalıştırmayız. Çünkü sonuçta iş kaliteli olmayınca ben de zor durumda kalıyorum. Genellikle en düşük yaş 14-15'tir. Bu yaştan küçük olanlar kesim ve taşıma yapamazlar. Yapabilseler onları da getiririz. Biz çocuğu 14 yaşında yetişkin kabul ederiz.

Benim ekibimde 13 yaşında bir Suriyeli çocuk var. Okula gitmiyor. Bu çocuk ileride ne yapacak? Aile bir şekilde buraya gelmiş. Geçinmek için çocuğun çalışmasını istiyor. Çocuk anne-babaya yük olmak istemiyor.

Ürünün satılacağı pazara göre, ürünü toplayacak işçi ekiplerinin beceri düzeyi ve narenciye toplama tekniklerinden beklenenler değişmektedir. İhracat için toplanan ürünlerin daha titiz ve daha özenli toplanması gerekirken, işçilerden beklenen dikkat ve vasıf düzeyi artmaktadır. Bu işçi ekiplerinde çok küçük yaşta çocukların pek çalışmadığı, narenciye makasını kullanma becerisi olan kişilerin ancak işçi ekiplerine alındığı ifade edilmiştir. Çocukların fiziki görüntülerine de bağlı olarak, 13-14 yaşından küçük çocuklar narenciye toplama işine pek katılmamaktadır. Yerli pazarlar için yapılan üretimde beklenen bu beceri ve deneyim seviyesi düşse bile, işçilerin narenciye toplarken kullandıkları kovaların taşınması ciddi bir güç gerektirmektedir. Ayrıca narenciye toplarken, bir elle makas kullanırken bir elle de narenciyeyi kavramak ve bu hareketleri çok hızlı bir şekilde tekrar etmeye dayalı olan çalışma için, kişinin belli bir fiziki güce sahip olması ve bu işleri ekibin gerisinde kalmadan yapması gerekmektedir.

“ Hayat zor herkesin çalışması gerek.

Kahramanmaraş'tan geldik buraya. Genellikle narenciye işi yapıyoruz. İş olmadığı zaman taze incir veya nar işine de gidiyoruz. Bir firmanın ürününü topluyoruz. Elci aracılığıyla geldik buraya. Narenciyede sulama, ilaçlama, gübreleme ve budama işlerine yevmiye ile gidiyoruz. Bu çalışma hemen hemen yılın bütün aylarına yayılıyor. Kesim ise bugünlerde başladı. Onda ise kamyon hesabı çalışma yapılıyor. Şimdi hasat ettiğimiz limon hassas bir ürün. Ürün ihraç edildiğinden işveren çok özenli davranmamızı istiyor. Bu nedenle 35 kişilik ekip yerine 40 kişilik bir ekiple aynı miktarda işi yapıyoruz. Daha yavaş çalışmamız gerekiyor. Çünkü bir hata yaptığımız zaman limon zarar görüyor.

Kesime ailecek gidiyoruz. Yedi kişiyiz. Evde çok küçük yaşlarda çocuk olduğundan eşim ve küçükler gelmiyor. Ben ve 15, 17 yaşında olan iki kızımın birlikte çalışmaya gidiyoruz. Elcimizin 40 kişilik ekibinde 5-6 kişi 18 yaşından küçük. Genellikle 16 yaş ve üstü çalışmaya gidiyor. Biz zaten 16 yaşından sonra çocukları yetişkin sayarız. Çocuklar limon kesimi ve taşınması işini yapıyor. İş genellikle sabah 6'da başlar, öğleden sonra 3 gibi biter. Patron çocuk yaşı konusunda çok titizleniyor, çünkü bahçesinde iyi tarım uygulamalarına göre üretim yapıyor.

Narenciye hasadı hem belirli bir beceri hem de fiziki güç gerektiren bir iştir. Bu nedenle ne çok küçük yaştaki çocuklar ne de çok yaşlı işçiler için uygun bir iş değildir. Hasat sırasında kullanılan makas için kas gücü, bu hareketi gün boyunca sürdürme ve narenciye ağaçlarına uzanacak kadar uzun bir boy önemli olmaktadır. Dallardan toplanan narenciyelerin konulduğu ve her işçide bulunan kovaların ağırlığı yaklaşık 10 kilo civarındadır. Toplanan narenciyelerin boşaltıldığı küfeler ise 30 kilo ağırlığına ulaşmaktadır. Bu küfeler bahçe kenarına taşınmakta, ilk elemenden geçtikten sonra 25 kiloluk kasalara doldurulmaktadır. İşte bu nedenle narenciye hasadında fiziki olarak gelişmiş gençler yoğunlukla çalışmaktadır.

İşçi ekipleri sabahları 6'da işe başlamak için gidilecek mesafenin uzunluğuna göre sabah saat 4 veya 5 gibi yola çıkmakta, öğleden sonra saat 3 gibi kamyonu doldurup günü tamamlamaktadırlar. Sabah saat 6'da başlayan işe, eski model işçi servisleri ile taşınan işçiler, bazen bir saat bazen de 45 dakikalık yol gitmektedirler (Kalkınma Atölyesi, 2016a). Çalışırken işçilerin tutturması gereken bir iş temposu vardır ve bu tempo neredeyse bir makinenin çalışmasına ayak uydurmak kadar yüksek bir hız gerektirmektedir. Bu temponun yüksek tutulması için narenciye bahçelerinde çavuşların bağırışları ile narenciye kesen makasların sesi ve işçilerin koşuşturma sesleri birbirine karışmaktadır.

Tüm bu çalışma koşulları ve genç işçi emeğine olan talep, narenciye işini ancak genç ve sağlıklı işçilerin yaptıkları bir iş haline getirmektedir. Yapılan iş karşılığında elde edilen yevmiye ise ailelerin çocuklarını narenciye işinde çalıştırmaya teşvik eden ekonomik bir motivasyona dönüşmektedir.

“ Müzik yaşananları unutturur mu?

Narenciye bahçesinde ürün toplayan işçilerin çalışma hızından kendimizi hızlandırılmış bir film izlerken yaşanan baş dönmesine benzer bir duyguya kapılmış buluyoruz. Bir ağacın başına toplanmış 4-5 kişinin aynı anda ellerindeki makaslarla portakal ya da mandarinleri kesme sesleri ve o seslerin yanı sıra 'hadi hadi' diye işçilerin tempo kazanmasını sağlamaya çalışan çavuşların bağırışları... Böyle bir çalışma hızının sadece makinelerin temposunu yakalamaya çalışan işçiler için geçerli olduğunu düşünebilir insan. Ancak tarım işçilerinin de zamana karşı yarıştıkları bu hızlı tempo makinelere yetişmeye çalışan işçilerinkini aratmıyor. Yeşil ağaçların arasında çalışan işçileri dışardan bakan bir gözün görmesi çok zor. Bahçenin içine doğru yaklaştığınızda hummalı bir çalışmaya tanıklık ediyoruz.

Bahçede yirmiye yakın yaşları 20'lerine gelmiş ya da gelmemiş işçiler çalışıyor. Kızlı erkekli aynı bahçede emek veriyorlar. Bu işçilerin çoğu Suriyeli. İçlerinde Türkçe konuşmayı öğrenmiş Suriyeli gençler de var. Her bir işçi ter içinde farklı bir yere doğru koştururken, içlerinden biri kulağına dayadığı küçük bir radyodan Arapça müzikler dinliyor. Aynı zamanda mandarinle dolu kovaları nakliye edilecek kasalara boşaltmak için hızlı hızlı taşıyor. Yaşının 15 dahi olmadığı her hâlden belli bu gencin, içinde yaşadığı ortama uyumunu sağlayan müzik, hem özlem duyduğu ülkesine onu bağlıyor hem de şu anda içinde bulunduğu ortamı onun için daha yaşanır kılıyor. Müzik, sanki yaşananları bir nebze unutturuyor, bu yaşananları.

Kaynak: Kalkınma Atölyesi, 2016b, sayfa 149.

Bölüm 3

Çocukların Ücretsiz Aile İşçiliği ve Ücret Tipleri

Çocukların ücretsiz aile işçisi⁹ olarak üretimine katıldığı tarımsal ürünlerin ücretlendirme sistemleri, temel olarak *kabala/götürü* olarak bilinen sistem ile *ortakçılık ya da yarıcılık* sistemi ve *aylıkçı* işçilik sistemi içinde ele alınmaktadır. Bu üç sisteme ek olarak, çocuk işçiliğinin aslında en yaygın görülen biçimi olan, ailelerin kendi arazilerinde yaptığı üretime çocukları ücretsiz aile işçisi olarak katmalarıdır. Birbirinden farklı bu sistemlerin ortak özellikleri ise, çocukların hem aile işçisi olarak üretime katılmaları hem de *yevmiye* ücret sistemine nazaran- çocukların daha düşük yaşlarda üretime dahil olmalarıdır.

Diğer sistem ise, ailenin *yarıcı* veya *ortakçı* olarak işçilik yaptığı tarımsal üretim sürecine katılımı ile toplam çıktının belli bir miktarını almasına dayalı ödeme tipidir. Bu rapor dahilinde, çocukların ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı ücret tipleri ise, pamuk ve kuru soğan hasadında kullanılan hasat edilen ürünün birim miktarına bağlı ücretlendirme; bakliyat, haşhaş, kimyon gibi ürünlerin hasadında kullanılan hasat edilen ürünün alan miktarına bağlı ücretlendirme, sezonluk ya da aylıkçı ücret biçimi, Şanlıurfa bölgesinde kullanılan ve yıllık ürünün yüzde 30'u olarak hesaplanan ve *kürekçilik* olarak adlandırılan uygulama ve fındık üretimi özelinde incelenen yarıcılık/ortakçılık ücretlendirme tipolojileridir.

3.1

Yarıcılık/Ortakçılık Ücret Sistemi ve Çocuk İşçiliği

Ortakçılık, ürünün, toprağı işleyen ile toprak sahibi arasında önceden belirlenmiş bir oranda ve aynı olarak paylaşılmasını öngören ödeme biçimidir. Saf biçiminde yıllık ürünün yaklaşık yarısı toprak sahibine ödenir; *yarıcılık* tabiri de daha çok bu biçimi için kullanılır. Kiracılıkta toprak sahibinin aldığı götürü kira ürüne bağlı değildir; *ortakçılıkta* ise toprak sahibi ürün hasat edildikten sonra önceden belirlenmiş orandaki payını alır. Ortakçılık/yarıcılık bu rapor kapsamında, fındık üretiminde yarıcılık ve pamuk üretiminde ise *kürekçilik* olarak adlandırılan pamuk üretiminin yüzde 30'unu kürekçi ailenin aldığı sistemler üzerinden incelenmiştir.

⁹ *Ücretsiz aile işçisi*: Aynı hanede yaşayan birisi tarafından işletilen (sahip olunan) ve piyasaya yönelik faaliyet gösteren işletmelerde ücretsiz olarak çalışan, fakat işletmenin ortağı konumunda olmayan kişilerdir (TÜİK, Tanım ve Kavramlar, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/NKA_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html)

3.1.1 Fındık Hasadında Çocuk İşçiliği Örneği

Cemre Yaşkeçeli, Ordu-2013

Türkiye dünyanın en büyük fındık üreticisi olduğu gibi, aynı zamanda da dünyanın lider fındık ihracatçısı konumundadır. Fındığın ülke ekonomisi için önemli bir ürün olmasının yanı sıra, fındık üreten aileler ve fındık tarımında çalışan mevsimlik tarım işçileri için de önemli bir gelir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2017) Fındıkla ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalar, (FLA, 2017; Kalkınma Atölyesi, 2016a; Kalkınma Atölyesi, 2014; Kalkınma Atölyesi, 2012; Ulukan ve Ulukan, 2011; UNFPA, 2012) fındık tarımında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarını ve kadın ve çocuk işçilerin durumlarını ele almıştır. Bu çalışmalar fındık hasadında çalışan farklı işgücü kaynaklarına odaklansalar bile, çoğunlukla fındık hasadını, yevmiyeli ücret biçiminde yapılan işçilik üzerinden analiz etmiştir. Fındık üretiminde uygulanan yevmiye temelli ücret ödeme biçimi, mevsimlik tarım işçilerinin bir kısmının çocuk işçiler olması ile sonuçlanmıştır.

Bu raporda ele alınacak olan yarıcılık, ortakçılık sistemi, fındık üretilen bölgelerde yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümler sonucu fındık üretiminde yaygınlaşırken, fındık üretiminde ücretsiz aile emeğinin kullanımını da arttırmaktadır. Yarıcılık, ortakçılık sistemi ile yapılan fındık üretimine dahil olan çocukların yaşları, yevmiye sistemi ile üretime dahil olan çocuklardan daha küçüktür. Çocuklar ücretli ve/veya ücretsiz aile işçisi olarak, fındık gibi küresel bir ürünün üretilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Raporun bu bölümü, fındık üretiminde yarıcı, ortakçı işçilik tipolojisi ile çocuk işçiliği arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bu işçilik biçiminin çocuk emeği üzerindeki etkisine bakılmaktadır. Araştırma alanı olarak, Türkiye’de fındık üretiminin yüzde 50’sine yakınına gerçekleştiren Ordu ve Giresun illeri belirlenmiştir. Bu kapsamda, fındık üretim sürecinde yarıcılık ya da ortakçılıkla ilgili olan kişiler, fındık bahçe sahipleri, konuyla ilgili kurumlar ve uzmanlarla yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yarıcılık, ortakçılık uygulamasının çocuk işçiliğiyle ilişkisi bağlamında, Ordu ve Giresun illerinde toplam olarak 20 (2 uzman, 7 yarıcı, 3 fındık bahçe sahibi, 8 kurum temsilcisi) derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen veriler ve bilgiler değerlendirmeye kaynak oluşturmuştur.

Fındık üretiminde işçilik süreçleri

Fındık üretilen bölgelerde yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüm, fındık üretim ve işçilik süreçlerini yakından etkilemiştir. Geçmişte fındık hasadı çoğunlukla bahçe sahibi aileler ve akrabaları tarafından yapılmıştır. Ne var ki yaşanan uluslararası ve ulusal göçler, kırsal alanda azalan ve yaşlanan nüfus, toprakların miras yoluyla bölünmesi ve bunu takiben fındık bahçelerinden elde edilen gelirin azalması, fındık hasadının önemli bir kısmının ücretli emek tarafından yapılmasına neden olmuştur.

Fındık üretiminde işçilik iki temel çalışma alanına ayrılmaktadır; fındık yetiştiriciliği ve hasat. Fındık yetiştiriciliğinde başlıca işçilikler budama, ilaçlama, sürgün alma, ot temizliği, gübreleme ve kireçlemedir. Hasat sürecinde ise fındığın ağaçtan veya yerden toplanması, çotanakların¹⁰ harman yerine, insan, patpat (küçük ölçekli traktör) veya katır gücüyle taşınması, kurutma için çotanakların ters yüz edilmesi, kabuklu fındığın çotanaktan ayrılmasını sağlamak için patoza¹¹ verme ve kabuklu fındıkların çuvalara doldurulması ve depolanması işlemleri gerçekleştirilmektedir. Fındık üretiminin hasat dışındaki diğer aşamaları için daha çok, aile emeği kullanılmaktadır. Hasat dışındaki aşamalar için ücretli emek kullanılacaksa, bu emek ihtiyacı daha çok yerel işgücü bulunmadığı taktirde, Türkiye vatandaşı veya yabancı mevsimlik gezici tarım işçileri havuzundan karşılanmaktadır. Fındık hasadı havanın sıcaklığına bağlı olarak, genellikle ağustosun ilk haftası, deniz kıyısında bulunan fındık bahçelerinde başlar ve ilerleyen günlerde denizden daha yüksek arazilere doğru ilerler. Genellikle, fındık hasadının hangi yükseltide hangi tarihte başlayacağı bir komisyon tarafından belirlenir. Yüksek yerlerde hasat, deniz kıyısında bulunan bahçelerin hasada başlama zamanından 15 gün sonra başlar ve normal koşullarda eylülün ikinci haftası tamamlanır.

10 Fındık henüz ağaçtayken kabuklu taze fındığı üzerindeki koruyucu yeşil, yumuşak dış kabuk.

11 Fındıkların dış kabuklarını (çotanaklarını) ayırmada kullanılan bir tarım makinesidir.

FINDIK ÜRETİM SÜRECİNDE ÜÇ TİP İŞÇİLİK BİÇİMİ VARDIR

Ücretsiz aile işçisi

1 Fındık bahçe sahiplerinin kendi aile üyeleri ve/veya yakın akrabaların fındık üretim sürecinin tamamında bulunmalarıdır.

Yarıcı/ortakçı

2 Fındık bahçe sahiplerinin fındık üretimini ortakçı aileye vermesine verilen isimdir. Elde edilen fındık bahçe sahibi ve ortakçı arasında yapılan sözlü anlaşmaya göre farklı oranlarda paylaşılmaktadır.

Yevmiyeciler

3 Fındık bahçe sahiplerinin işgücü yetersizliği, yöre dışında yaşıyor olması, çalışma isteğinin bulunmaması gibi nedenlerle fındık üretim sürecinin çeşitli aşamalarında yevmiye ile işçi çalıştırmalarıdır.

Bu işçilik biçiminde iki farklı tipoloji söz konusudur;

Mahalli tarım işçileri

1 Fındık üretim bölgesinde yaşayan, fındık üretim sürecindeki bütün işleri yapan mahalli işçilerdir. Bu işçiler, budama, dip sürgünü, ilaçlama ve hasat işlemlerinin hepsini yapar. Günlük işleri bittiğinde bu işçiler sürekli yaşadıkları yerleşime geri dönenler ya da çok nadir olarak bahçe sahiplerinin temin ettiği konaklama alanlarında kalırlar. Fakat bunlar gezici mevsimlik işçilerden ayrılan ve yerli işçi olarak bilinen gruptur.

Mevsimlik gezici tarım işçileri

2 Fındık üretim bölgesi dışından gelen işçilerdir. Çadır yerleşim alanlarında kendi çadırlarında veya fındık bahçe sahibinin temin ettiği konutlarda ya da fındık bahçesine kurdukları kendi çadırlarında yaşarlar.

Mevsimlik gezici tarım işçileri ise iki farklı tipolojiye ayrılmaktadır;

Yabancı göçmen işçiler

1 çok büyük oranda Gürcistan'dan fındık toplamak için gelen Gürcü işçiler ve Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmen işçilerden oluşmaktadır.

Türkiyeli mevsimlik gezici tarım işçileri

2 Genellikle fındık üretim bölgesi dışından sadece hasat sırasında çalışmak için gelen ve hasat süresince farklı yerlerde fındık toplayan Türkiye vatandaşlarından oluşmaktadır.

Bu farklı işçi tipolojilerinin nasıl bir ağırlık taşıdığı, FLA 2012 Raporunda yer alan Ordu bölgesinde çalışan işçilere ilişkin bulgular ile açıklanabilir. İşçilerin yüzde 83'ünü oluştururken, yerel işçilerin oranı yüzde 12,7'de kalmaktadır. Bu iki gruba ek olarak, Gürcü işçiler oranı yüzde 3,7 iken işçilerin sadece yüzde 0,5'i aile fertleridir (FLA, 2012). İşçi gruplarının kimlerden oluştuğuna ilişkin bu bulgu, mevsimlik gezici işçilerin fındık üretimindeki rolünü ve önemini ortaya koymaktadır. Karadeniz Bölgesi'nde fındık ve çay hasadında çalışmak için ülke içinden gelen mevsimlik tarım işçilerinin yanı sıra Gürcistanlı işçiler¹² de gelmektedir ve bu işçilerin sayısı son yıllarda artmaktadır (Rizedeyiz Haber, 2017; Kalkınma Atölyesi 2016a-b; FLA, 2012; Ciğerci Ulukan ve Ulukan, 2011.).

Fındık üretiminde yarıcılık/ortakçılık uygulaması

Fındık üretim bölgesinde yaşanan iç ve dış göçler, yaşanan yerli nüfus gibi etkenler ve bahçe sahiplerinin artık kendi fındık bahçelerini işleyememesi sonucu, fındık bahçelerindeki işçiliğin tamamını ürün karşılığında deneyimli bir başka çiftçiye yaptırılmalarına yarıcılık/ortakçılık denilmektedir. Yarıcılıkta hasat edilen ürünün paylaşımı son yıllarda daha çok 1/3 oranı geçerlidir. Bu paylaşım, 1/3 oranında bahçe sahibine, 1/3 oranında masraflara ve 1/3 oranında ise yarıcının kazancı olacak şekilde gerçekleştirilmektedir. Eğer üretim amaçlı masraflar ortak olarak paylaşılırsa, ürün de yarı yarıya paylaşılmaktadır. Bu paylaşımın nasıl yapılacağı fındık bahçesinin konumu, işçilik ücretlerini kimin ödeyeceği, bahçenin büyüklüğü ve verimi, girdi gereksinim durumu gibi değişkenlere göre belirlenmektedir. Buna göre işçilik de dahil, bütün girdilerin yarı yarıya veya işçilik hariç diğer girdilerin tamamı bahçe sahibinden olacak şekilde farklı paylaşım şekilleri söz konusu olabilmektedir.

Bahçe sahiplerinin bahçelerine olan ilgilerinin azalmasının, yarıcılığın son yıllarda yaygınlaşmasına neden olduğu ifade edilmektedir. Bahçelerin verimi düşünce, fındık bahçeleri yarıcıya verilmekte, bu şekilde daha iyi bakım ve ilgi ile verim yükseltilmektedir. Bahçesini yarıcıya verenler daha çok il dışında yaşayan, fakat bahçesindeki üretimi devam ettirmek isteyen ailelerdir. Sosyal ve kültürel kodlar, başka illere veya ülkelere göç etseler bile ikinci veya üçüncü kuşak fındık bahçe sahiplerinin, fındık bahçelerini işlemeye devam etmelerini sağlar ve ata toprağını satmalarını engeller. İşte bu durumda bahçeyi ve fındık üretimini yarıcıya vermek tek seçenek olmaktadır. Bunların dışında ailesinde yeterince işgücü bulunmayan ve fındık üretim sürecini yönetemeyecek aileler, örneğin yaşlılar, hastalar ve özellikle miras yoluyla bahçe sahibi olan ama fındık işinden anlayamayan kişiler, fındık üretimi için yarıcı ile anlaşmaktadırlar.

12 Kalkınma Atölyesi (2016a) sayfa 15; "Alan araştırmasında Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretime işçi olarak katılan üç temel göçmen grubu olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Gürcü işçilerdir. 2014 yılında Gürcistan'dan Türkiye'ye 1 milyon 755 bin 289 kişi giriş yapmış ve bu girişlerin büyük kısmı Sarp sınır kapısı üzerinden gerçekleşmiştir. 2014 yılında Sarp sınır kapısından yapılan girişler Mayıs ve Ağustos ayında en yüksek sayıya ulaşmıştır. Mayıs ve Ağustos aylarında artan girişlerin çay ve fındık hasadı zamanları ile örtüştüğü ve Türkiye'ye vize ile giren Gürcülerin bir kısmının mevsimlik tarımsal üretimde çalıştığı gözlenmiştir."

Fındık bahçe sahibi Kemal Amca; Bu yıl ilk kez yarıcıyla çalışıyorum.

Kemal Amca 77 yaşında. Yaklaşık 60 yıldır fındıkla uğraşiyor. 20 dekarlık fındık bahçesi babasından miras olarak kendisine kalmış. Kemal Amca'nın üç çocuğu da yüksek öğrenim görmüş, profesyonel meslek sahibi olmuş ve köyden ayrılmış. Geçen yıla kadar, fındık bahçesindeki üretim süreçlerinin önemli bir kısmını kendisi yaparken işgücüne ihtiyaç duyduğu zamanlar yevmiye ile işçi tutarmış. Artık hem yaşlılık hem de çeşitli hastalıklardan dolayı, bunu dahi yapacak durumda olmadığını görüyor ve bu yıl ilk kez yarıcıyla çalışıyor. İşleri takip edemediğini, bu nedenle bütün bahçe işlerini yarıcıya teslim ettiğini belirtiyor. Budama dışında bütün işleri yarıcının yaptığını, budamayı da yakın zamanda öğrenir öğrenmez, onu da yarıcının yapabileceğini ifade ediyor. Yarıcı kendisinin yapacağı işlerde tek başına çalışıyor; örneğin ot biçme, ışkın alma, gübre atma gibi. Ancak hasat zamanı hem karısı hem de çocukları çalışmaya başlıyor. Eğer daha çok işçiye ihtiyaç duyarsa yarıcı, akrabalarını çalıştırmayı düşünüyor. 'Çocukların yaşı ne olursa olsun mutlaka onların da yapabileceği işler oluyor fındık bahçesinde. Çocuk fındık toplama becerisine sahip olur olmaz mutlaka bahçede çalışmaya başlıyor. Çünkü dışarıdan yevmiye ile işçi tutarsa yarıcının kazancı çok düşük kalır' diyor ve ekliyor 'yarıcının para kazanması üç şeye bağlı; fındık miktarı bol olacak, işçiliği aile üyelerinin tamamı ile yaparak işçi ücreti vermeyecek ve fındığın satış fiyatı yüksek olacak'.

Karadeniz'in fındık üretim bölgelerinde denize yakın yerler ile yüksek araziler arasında sosyal ve ekonomik olarak farklı bir tabakalaşma olduğu görülmektedir. Denize yakın yerlerde fındık, daha verimli ve bahçe sahipleri için yüksek düzey gelir kaynağı iken, yüksek arazilerde verim düşüktür ve bu nedenle bu bölgelerde yaşayanlar, deniz kenarındaki bahçeler için işçilik yaparak geçimlerini sağlarlar. Yörede mahalli işçi denilen işçiler genellikle bu yüksek bölgelerden gelen işçilerdir. Yarıcılar da daha çok bu işçilerin içinden çıkmaktadır ve fındık bu ailelerin temel geçim kaynağıdır. Ailelerin gelirinin çok önemli bir kısmı fındık üretiminden elde edilir. Yarıcılık yapan ailelerin genellikle, topraksız veya küçük toprak sahibi, fındık üretim süreçleri konusunda deneyimli ve bilgili, ailesinde veya yakın çevresinde fındık üretim sürecine dahil edebileceği işgücü olan geniş aileler oldukları ifade edilmektedir.

Yarıcıların yüksek dağ köylerinden geldiği ve genellikle babalarının da yarıcılık yapmış olduğu belirtilmiştir. Babadan hem iş öğrenildiği hem de baba tarafından yarıcılık yapılacak arazilerin ayarlandığı ifade edilmiştir. En az 4-5 kişiden oluşan bir aileye sahip olmak, yarıcının gelirini arttıracak faktörlerden biridir. Yarıcılığın ekonomik nedenlerinin yanı sıra, sosyolojik sebeplerinin de olduğu, görüşmeler sırasında ifade edilmiştir. Yarıcılar

işledikleri bahçeleri ileride satın almak üzerine bir strateji izlediklerinden, aslında yarıcılık zaman içinde bir sosyal mobilite sağlamakta ve yarıcı aileler zamanla, deniz kıyısındaki arazilere yerleşmektedir. İşte bu nedenle yarıcı aileler dağ köylerinden kıyılara yerleşerek sosyal bir tabaka atlamış olurlar.

“ Yarıcılıktan elde edilen gelir

Fındık Araştırma Enstitüsü'nün yaptığı analize göre, fındık yetiştiriciliğinde fındık ürününün toplam maliyetinin yüzde 51,4'ü işgücünden gelmektedir. Bu nedenle özellikle yarıcılar, bütün sürece kendi emeklerini koydukları taktirde maliyetin yarısını karşılamış olmaktadır. Yarıcılıktan elde edilecek gelir; ürünün verimine, bahçenin bakımına ve konumuna, iklimin ve zirai hastalıklarının üretime etkisine, fındık ürününün satılacağı zamanın fiyatına bağlıdır. Bir yarıcı ailesi yaklaşık 20 dekarlık fındık bahçesini kendi emeğiyle işletebilmektedir. Ordu ve Giresun illerinde dekar başına fındık verimi 80-120 kilo arasında değişmektedir. Verimin dekar başına 100 kilo olduğu varsayımına göre, 20 dekarlık fındık bahçesinden toplam 2 ton fındık hasat edilmektedir. Yarıcı emeğinin karşılığı olarak yalnızca hasat edilen ürünün yarısına anlaşmışsa bir ton fındığı kendisi almaktadır. Örneğin, 2017 yılının Eylül ayında bir kilo fındık 9-10 TL'ye satılmaktadır. Bunun karşılığında yarıcı 10 bin TL net gelir elde etmektedir. Eğer bütün girdiler yarıcıya ait ise, fındık bahçe sahibi üçte birini almaktadır. Geriye kalan üçte ikilik kısmı yarıcıya kalmaktadır. Bu durumda yaklaşık 6 bin 500 kilo fındık bahçe sahibine, 13 bin 500 kilo fındık yarıcıya kalmaktadır. Yarıcı da bu gelirinden bir kısmını tarımsal girdiler; gübre, ilaç, kiraç, mazota harcayacaktır.

Ekonomik olarak, yarıcıların yaptıkları işten kar elde edebilmeleri, fındık fiyatlarına bağlıdır. Fındık fiyatları ise genel olarak dünya fındık fiyatlarına ve üretim miktarına göre çok sık dalgalanma göstermektedir. Fındık fiyatlarında son iki yıldır yaşanan gerileme, fındık bahçe sahiplerinin yarıcı bulma çabalarını arttırırken, yarıcılar ise bu işi yapmaktan sakınmaya ve kendilerine getireceği gelirin yüksek olacağı bahçeleri tercih etmeye çalışmaktadırlar. Yarıcının fındık üretim maliyetlerini belirleyen bir diğer faktör ise, işgücü maliyetleridir. Fındık üretiminin maliyetinin yarısı işgücünden gelmektedir. Bu nedenle yarıcılar çok önemli oranda aile emeğini kullanarak, işgücü maliyetlerini düşük tutmaya çalışmaktadırlar.

Yarıcı Mehmet, Ordu ili, Ağustos 2017

Soru: Fındık üretiminde yarıcılık ne demektir?

Mehmet: Fındıkta yarıcılık, fındık bahçe sahibini veriyor sana, mesela 10 dönüm, ondan sonra hiçbir şeye karışmıyor. Ne ilacına ne gübresine hiçbir şeye karışmaz. Anlaşmaya bağlıdır. Hasadın üçte birini o alır, geri kalanı sana kalır.

Soru: Bahçe sahibi üretimin hiçbir aşamasına karışmaz mı?

Mehmet: Farklı farklı yarıcılık uygulamaları var. Bazen fındık bahçe sahipleri hiçbir şeye karışmaz, bütün masrafları yarıcı yapar. Fındık bahçe sahibi dörtte birini alır, bazen üçte birini. Bazen işçilik dahil bütün masraflara ortak olur, fındık ikiye bölünür. Fındık bahçesinin bulunduğu yere, fındığın mevcut durumuna, bahçe sahibinin nerede yaşadığına göre farklı yarıcılık uygulamaları olabilir. Ben öyle uygulamalar duydum ki, bahçe sahibi bahçesi bakılsın diye fındığın tamamını yarıcıya bile verebiliyor. Burada en önemli şey fındık piyasaya çıkınca kaç gidecek? Fiyat iyi olursa para kazanırız, olmazsa para kazanmamız mümkün değil. Nitekim eğer fiyatlar bugün söylendiği gibi giderse bu yıl zararımız var demektir.

Soru: Sizin kendi fındığınız var mı? Varsa kaç dekar var?

Mehmet: 17 dekar fındıklığım var.

Soru: Ayrıca ne kadar fındık bahçesini yarıya alıyorsunuz?

Mehmet: 20 dekar daha yarıya alıyorum.

Soru: Peki baharda don oldu, kuraklık oldu, fındık olmadı, ne yapıyorsunuz?

Mehmet: Hiçbir şey yapmayacağım. Sigorta yaptırdıysan kurtardın, yaptırmadıysan gitti.

Soru: Bahçe sahibi eğer sigorta yaptırırsa sigortadan aldığı paranın yarısını size veriyor mu?

Mehmet: Onun insafına kalmış, genellikle vermezler.

Soru: Ama bir anlaşma yapıyor musunuz?

Mehmet: Hayır. Hiçbir yazılı anlaşmamız yok. Ama anlaşma yapan da oluyor.

Soru: Peki kimler fındıklığını yarıcıya verir?

Mehmet: Fındıklığına bakamayanlar, gelir durumu iyi olan zenginler, yaşlanmış ve çalışamayacak olan kişiler, başka illerde veya yurtdışında yaşayanlar genellikle fındığını yarıcılara veriyor.

Soru: Ama siz kendi bahçenizin yanında ilave olarak 20 dekar yarıya almışsınız.

Mehmet: Ben hem ailemi çalıştırıyorum hem de dışarıdan işçi kullanıyorum.

Soru: Peki, neden yarıcılık yapıyorsunuz?

Mehmet: Ben kendi fındığımla geçinemiyorum. Başkalarının fındığına da yarıcılık yapıyorum. Eğer fiyatlar iyi giderse geçinmek için para kazanacağım. Yoksa bu yıl da boşa çalışmış olacağız.

Soru: Fındık üretiminde aile emeği kullanıyor musunuz? Çocuklarınız ya da eşiniz çalışıyorlar mı? Ne yapıyorlar onlar?

Mehmet: Ne yapsınlar, fındık topluyorlar. Yapabildikleri kadar her işi yapıyorlar.

Yarıcılıkta İşgücü Süreçleri ve Çocuk İşçiliği

Fındık işinde yarıcı olabilmenin ön koşullarından biri geniş bir aileye sahip olmaktır. 4-5 çocuk sahibi olmak ve fındık üretim süreçlerinde bu aile emeğini mobilize edebilmek, yarıcılık için önemli bir ön koşuldur. Aile emeğinin üretim sürecine dahil edilmesi, yukarıda özetlenen ve fındık üretim maliyetlerinin yüzde 50'sinden fazlasını oluşturan işçilik maliyetlerinden tasarruf edilmesini sağlar. “Çoluk çocuk, herkes çalışır” şeklinde özetlenen aile emeğinin maksimum düzeyde kullanımı, yarıcılık için bir zorunluluktur. Yarıcılar kimlerdir sorusuna “emek yoğun çalışanlar” ve “aile emeği kullananlar” şeklinde cevap alınmıştır

Yarıcılar öncelikli olarak kendi aile üyelerini fındık üretim sürecine dahil ederler. Yarıcılığı alan kişi, fındık üretimi konusunda deneyimlidir ve bahçede birçok işi, gücü yettiği ölçüde kendisi yapar. Aile içi iş bölümünde erkeklerin budama, gübreleme, hasat ve harman gibi işleri yaptığı, kadınların dip sürgünü, ot biçme ve hasat işlemlerine katıldığı ifade edilmiştir. Çocuklar ise yaşlarına göre bu işlerin her birini zamanla yerine getirmektedirler. Eğer aile kendi emeği ile bu süreçleri yerine getiremezse, yöreden deneyimli kişiler daha çok, budama gibi işlemler için çalıştırılır. Yarıcı eğer aile işgücünün yetemeyeceği büyüklükte fındık bahçesinin işçiliğini almışsa, özellikle hasat aşamasında yevmiye veya çok az olsa da hasat edilen fındık miktarı üzerinden işçi tutmaktadır. Bu işçiler öncelikle yakın akrabalar, daha sonra mahalli işçiler olup, işçi bulunamadığı takdirde yabancı veya Türkiyeli mevsimlik tarım işçileridir (Tablo 3).

Tablo 3. Fındık üretiminde işgücü gerektiren işler ve bu işlerde çalışanlar

Yetiştirme işçiliği	İşçilik
1. Budama, sürgün (ışkın) kesimi ve taşıma işçiliği	Yetiştirme işçiliği deneyim ve güç gerektirdiğinden bu işler genellikle yetişkin erkekler tarafından yapılmaktadır.
2. Çapalama	
3. Çiftlik gübresi işçiliği	
4. Kimyasal gübre işçiliği	
5. Kimyasal ilaçlama işçiliği	
6. Diğer işçilikler	
Hasat işçiliği	İşçilik
1. Hasat öncesi ocak altı temizliği	Yetişkin
2. Fındık toplama işçiliği	Çocuklar, yetişkinler
3. Harmana taşıma işçiliği	Çocuklar, yetişkinler
4. Harmanlama işçiliği	Yetişkin

Aile emeğinin bu kadar önemli olduğu yarıcılık sistemi içinde çocuk emeği de yaygın olarak kullanılmaktadır. Ailedeki çocuklar fındık üretim süreci içinde sosyalleşerek büyümektedirler. İşte bu nedenle, çocukların en küçük yaşlardan itibaren fındık üretim sürecine katıldığı ifade edilmektedir. *"Fındıkta çocuk, eş ve çalışabilecek herkes çalışır"* şeklinde dile getirilen çalışma, yarıcılık aileler için bir geçim stratejisi ve aile emeğinin sömürüsünün maksimum olması demektir. Çocuklar 7-8 yaşındayken bahçede çalışanlara su taşıyarak/vererek veya boş çuvaları taşıyarak başladıkları süreci, 9-10 yaşında yerden fındık toplama ile devam ettirirler. Aynı zamanda daha küçük kardeşlere bakarak, aslında evdeki kadın emeğinin fındıkta çalışmasını sağlamaktadırlar. Özellikle kız çocuklarının omuzlarına yüklenen çocuk bakımı ve ev işleri, annelerin de bahçede çalışmasını gerektiren fındık hasat zamanı daha da ağırlaşmaktadır. Çocuklar 11-12 yaşına ulaştıklarında artık fındık hasat sürecine tam olarak, bu sefer emekleriyle katılmaya başlamaktadırlar.

Çocukların fındık üretimine çalışan olarak katılmaya başlamasına ilişkin, bölgede bazı genel kabuller vardır. Hem mahalli işçiler hem de yarıcılık çocuklarını 13-14 yaşından itibaren işçi olarak görmektedirler. Eğer bu yaştaki çocukları çalıştıracaklarsa onlara tam yevmiye ödemektedirler. Bölgeden ve başka bölgelerden gelen mevsimlik tarım işçiliğinde çocuklar 11-12 yaşından itibaren fındıkta çalışmaktadır. Gürcü işçilerin ise ancak 17-18 yaşından itibaren fındık üretimine dahil oldukları belirtilmiştir. Yarıcılık ailelerde yaşayan çocuklar ücretsiz aile işçisi olarak ağır çalışma koşullarına, hiçbir ücret talep etmeden, o ailenin bir üyesi olduklarından dolayı katlanırlar. Hatta ücretli işçilerden bazen daha erken yaşlarda

findık işinde çalışmaya başlarlar. Findık üretim bölgesinde yaygınlaşmaya başlayan yarıcı usulü üretim, giderek daha fazla çocuğun ücretsiz aile işçisi olarak findık üretimine dahil olduğuna işaret etmektedir.

3.1.2 Pamuk Üretiminde *Kürekçilik* ve Çocuk İşçiliği

Çukurova'nın beyaz altını pamuk, tekstil sektörünün temel hammaddesi olarak insanlık tarihinin en önemli ticari tarımsal ürünlerinden biridir. Yıllar içinde Adana ve civarında pamuk üretimi düşüp yerini narenciye üretimine bırakırken, Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında sulı tarıma geçilen Şanlıurfa ve civarında, yaygın olarak pamuk üretilmeye başlanmıştır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2016). Şanlıurfa Ziraat Odası Başkanı, 2016 yılının *pamuğun altın yılı* olduğunu ve verim, kalite ve temizlik anlamında Şanlıurfalı üreticinin ustalık dönemine girdiğini ve dünya standartlarında pamuk üretildiğini vurgulamaktadır (Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası, 2017). Ustalık dönemi olarak nitelendirilen dönemde, yani 2017 yılının Ekim ayında Şanlıurfa'nın Eyyübiye ilçesi Ulucanlar kırsal mahallesinde gece saatlerinde dedelerine ait tarlada pamukların arasında saklanan 13, 14 ve yine 14 yaşında üç çocuk havasızlıktan boğulup can vermiştir (Milliyet, 2017). Öyle ki, pamuk üretimi bölgede refah artışını tetiklerden ve daha önce gezici mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin kendi illerinde kalması için istihdam yaratırken, diğer yandan da kaza haberinden de görüldüğü gibi üretim ilişkilerinden ve çalışma koşullarından kaynaklanan bir dizi çelişkiyi de içinde barındırmaktadır.

Kürekçilik tipi ortakçı ücret sisteminin incelenmesi için Şanlıurfa ilinde alan çalışması yapılmıştır. Şanlıurfa, Türkiye'nin pamuk üretiminin yüzde 40'ını gerçekleştirmektedir ve hem pamuk üretiminde hem de pamuğun işlenmesinde giderek önem kazanan bir il konumundadır. Kürekçilik örneğinin ele alınmasının temel nedenlerinden biri, kürekçiliğin Şanlıurfa'da yaygın olarak gerçekleştirilen bir uygulama olmasıdır. Diğer bir nedeni ise, eskiden mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin pamuk üretiminin yaygınlaşması ile Şanlıurfa'da kürekçilik yapmaya başlamalarıdır. Bu analiz, aynı zamanda mevsimlik tarım işçiliğinden kürekçiliğe geçiş yapan hanelerde çocuk işçiliğine ilişkin yeni bulgular sunacaktır.

Pamuk Üretim Sürecinde İşçilik Biçimleri

Tarımsal bir ürün olarak pamuğun yetiştirilmesi 6-7 aylık bir sürece yayılmaktadır. Pamuk ekimi, mart ayı gibi başlayan ve kasım ayının başına kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Pamuk üretimi (1) toprak hazırlığı, (2) tohum ekimi, (3) bakım (seyreltme, çapalama), (4) sulama, (5) ilaçlama, (6) gübreleme ve (7) hasat işlemlerinden oluşmaktadır. Pamuk üretiminde yaşanan makineleşme sonucunda hasat dışında kalan aşamaların emek talebi az olduğundan, tarla sahibi aile ya da yerel işgücü havuzundan işgücü karşılanmaktadır. İşçiliğin en yaygın kullanıldığı aşama ise pamuk çapalama ve toplama aşamasıdır. Ayrıca pamuk toplama makinelerinin yaygınlaşması, hasadı makine ile yapılan arazi oranını arttırmakta ve hasat işçiliğine duyulan ihtiyacı azaltmaktadır. Güneydoğu Anadolu illerinde yüzde 60 civarında pamuğun makine ile hasat edildiği belirtilmektedir (FLA, 2017).

Pamuk üretim sürecinde insan emeği, hemen hemen her aşamada söz konusudur. Kendi tarlasında toprak hazırlığından sulamaya kadar bütün süreçleri aile emeğiyle yerine getiren çiftçiler olduğu gibi; toprak hazırlığı, ekim, gübreleme, çapalama, ilaçlama, sulama ve hasat işlerinde farklı emek biçimleri kullanan çiftçiler de bulunmaktadır. Pamuk çapalama ve hasat dışındaki işlemlerin gerçekleştirilmesi için kullanılan ücretli işçilik, arazi büyüklüğüne bağlı olup, küçük ölçekli arazilerde daha çok, üretici aile tarafından yapılır. Ücretli işçiler genellikle mahalli olarak temin edilmekte, bazı çiftliklerde ise daimî olarak istihdam edilen işçiler de mevcuttur. Pamuk hasadı ise çoğunlukla ücretli işçilik ya da makine kullanılarak hasat edilmektedir.

Pamuk üretim sürecinde farklı işçilik biçimlerinin kullanıldığı, alan araştırması sırasında tespit edilmiştir. Bu işçilik biçimlerinin biri ya da birkaçı aynı dönemde pamuk üretiminde kullanılabilmektedir.

Pamuk Üretimi

toprak hazırlığı

tohum ekimi

bakım

sulama

ilaçlama

gübreleme

hasat

Kurtuluş Karasın, Adana-2013

Bu işçilik biçimleri aşağıda özetlenmiştir:

- a Kürekçilik;** Pamuk üretimindeki çapalama, seyreltme, sulama ile hasadın bütün işçiliği; ilaçlama ve diğer işlerde ise tarla sahibine yardım etme karşılığında hasat edilen pamuğun yüzde 30'unun işçilik karşılığı alınması uygulamasına kürekçilik denilmektedir. İşçilik yapanlar üretim gelirleri için yapılan harcamalara katılmazlar.
- b Kiracılık;** Pamuk üretilecek araziye belirli bir bedelle kiralayıp (halk dilinde *ıcar alma*), o arazide bütün pamuk üretim giderlerinin araziye kiralayan tarafından karşılanacak şekilde üretim yapılmasına kiracılık uygulaması denilmektedir. Bu tipolojide toprak sahibi üretim sürecine hiç karışmamakta, yalnızca arazinin kirasını almaktadır.
- c Bakıcılık;** Pamuk üretim sürecinde sulama, ot temizliği, gübreleme ve ilaçlama işleri için, 100 dekarlık alan başına belirlenen ücret karşılığında yapılan uygulamaya bakıcılık denilmektedir.
- d Mahalli tarım işçiliği;** Bu işçiler, genellikle çapalama, ot alma süreçlerinde yevmiye ve pamuk hasadında toplanan pamuk miktarı üzerinden birim ücret alarak çalışmaktadırlar.
- e Kendi hesabına pamuk toplayanlar;** Bu grubu hasattan sonra makinenin toplayamadığı pamukları tarla sahibinin izniyle kendi hesabına toplayan kişi veya aileler oluşturmaktadır. Bu durum makinelerin pamuk toplama sürecine katılmasıyla ortaya çıkan yeni bir pamuk işçiliğidir.
- f Kendi tarlasında çalışanlar;** Küçük veya orta büyüklükteki pamuk tarlalarında, işçiliğin tamamını veya bir kısmını kendisi yapan toprak sahibi aileler bu grubu oluşturmaktadır. Bu aileler genellikle hasat dışındaki bütün işleri kendileri yapmakta, işgücüne ihtiyaç duyduklarında ise yine akrabaları veya yöreden sağladıkları diğer işçilerle gerçekleştirmektedir.
- g Makine ile çalışan toplayıcılar;** Makineli pamuk hasadında, makineyi kullanan operatör, onun yardımcısı ile makinenin topladığı pamuğu traktör veya kamyon kasalarına aktarılmasını sağlayan işçiler bulunmaktadır. Her bir makine için 4-5 işçi çalışmaktadır.

Kürekçilik nedir ve kimler kürekçilik yapar?

Kendi tarlasında kendi ailesinin işgücüsüyle üretim yapamayan, üretim süreciyle ilgilenemeyen arazi sahiplerinin arazilerinde, pamuk üretimi boyunca bütün işçilik süreçlerinin karşılığı olarak hasat edilen toplam pamuk miktarının yüzde 30'unu alan kişiye *kürekçi* denir. Kürekçilik, genellikle bir kişinin değil, bir ailenin işidir. Kendi arazisi olmayan ya da başka gelir kaynağı bulunmayan, yeterli gelire sahip olmayan ya da küçük pamuk üreticisi olup daha fazla alanda pamuk yetiştirmek isteyen ailelerin yaptığı bir iştir. Kürekçi aileler ya topraksız köylülerdir ya da daha önceden mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışan ve Şanlıurfa'da pamuk üretiminin yaygınlaşması ile başka illere çalışmak için gitmek yerine kendi illerinde pamuk işçisi olarak kalanlardır.

“**Kürekçi Mahmut: Pamuğun yüzde otuzunu alıyorum. Bu iş sanki kendi işimiz gibi.**

Tarla sahibi tarlasının başında duramıyor, işlerin takibini yapamıyor. Onun başka işleri de var. Bu yüzden ben bu tarlada kürekçilik yapıyorum ve adeta onun tarlasına kendi malım gibi bakıyorum. Çünkü buradan çıkacak olan pamuğun yüzde 30'unu alacağım yaptığım işin karşılığı olarak. Bu nedenle en iyisini yapmalıyım. Ne kadar iyi bakarsam ne kadar çok pamuk olursa ben de o kadar çok kazanacağım. Benim hiç toprağım yok. Bu köyden başka yere de çalışmak için gitmek istemiyorum. Burada çalışmak için de kürekçilik yapmak durumundayım. Tarla sahibi pamuğa verilen devlet desteğinden bizim payımıza düşeni bize vermez. Bu yüzden ben yalnızca çırçır fabrikasına satılan pamuk fiyatının yüzde otuzunu alırım.

Bu pamuk tarlasında ot alma, çapalama ve toplama işlerini eşim ve çocuklarımla yapıyorum. Diğer işlerde ise (sulama, ilaçlama, gübreleme gibi) yalnız ben çalışıyorum. Çocuklarımla bu tarlada çalışmazsak bizim para kazanmamız mümkün değil. Çocukların okulu etkileniyor tabi. Nitekim pamuk toplama zamanı kasım ayının başına kadar devam eder. Çocuklar ondan sonra okula gidecekler.

1997 yılından beri buralarda çalışıyoruz. Bu işler mayıs ayından kasım ayına kadar devam eder. Eli çapa tutan herkes burada çalışır. 10 yaşından itibaren çocuklar yapabilecekleri işlerde çalışır.

Oturduğumuz yer tarla kenarında. Güneş doğar doğmaz çalışmaya başlarız. Güneş batıncaya kadar çalışırız. Ne zaman mola vereceğimize ne zaman kahvaltı ve öğle yemeği yiyeceğimize kendimiz karar veriyoruz. Çünkü bu iş sanki kendi işimiz gibi. 12-13 yaşında bir çocuk günde 100 kilo pamuk toplayabilir. Bu da yaklaşık 35 TL günlük kazanca karşılık gelir. Çocuklar çok yoruluyor. Pamuk toplama işi başlayınca günde 12 saat çalışırız ve hasat yaklaşık olarak 45 gün devam eder. Hepimizin beli çok ağrıyor. Bütün gün eğilerek pamuk topluyoruz. Bazen çocukların psikolojileri bozuluyor.

Kürekçilik sistemi aslında, yarıcılık ve ortakçılık olarak bilinen tarımsal işçilik biçiminin, Şanlıurfa ili özelinde pamuk üretiminde ortaya çıkan biçimidir. Pamuk üretim sürecinde yapılan işlerin bütün emek süreçleri kürekçiye ait iken; tarla sahibi ilaç, gübre, traktör, diğer makineler, tohum gibi girdilerin masraflarını karşılar. Kürekçi ot alma, çapalama, sulama, ilaçlama ve hasat gibi süreçlerin işçiliğini yapmaktadır. Eğer tarlada pamuk hasadı makine ile yapılıyorsa, makineli biçme işleminin ücretini kürekçiler karşılamaktadır. Yaptıkları işçilik karşılığında ise toplam ürünün yüzde 30'u kürekçi aileye ait olmaktadır. Kürekçilik sistemini ücretli işçilikten ayıran en temel özellik, pamuk hasadında işçilik ücretinin günlük toplanan pamuğun ağırlığına göre belirlenmesi ve sezon içerisinde en fazla pamuğu hasat etmek için kürekçinin azami özen ve titizlik göstermesidir. En yüksek verimi almak, kürekçinin kendi kazancını da maksimize etmenin bir yoludur. Görüşmeler sırasında bir kürekçi bunu, “*Kendi malım gibi bakmak zorundayım çünkü mahsul ne kadar iyi olursa, kürekçi de o kadar kazanacak*” şeklinde dile getirmiştir. Kürekçi olarak çalışabilmenin ön koşulu ise güven veren bir kişi olunmasıdır. Aksi takdirde tarla sahibinin araziyi güvenmediği kimselere vermeyeceği ifade edilmiştir.

E. Emre Yaşkeçeli, Adana-2013

“ Mevsimlik tarım işçiliğinden pamuk üreticiliğine: Yeşermeyen umutlar...

Elle pamuk hasadının yapıldığı bölgeler hem Şanlıurfa'nın en yoksullarının yaşadığı hem de en verimsiz topraklarının olduğu yerlerdir. Tarlaların arasında biri kız biri oğlan iki çocuğu ile pamuk toplayan bir kadın, tarlasından pek bir verim beklemediklerini, 'ektik, o kadar baktık ama pek pamuk olamayacak' diye anlatıyor. Bütün hayatını mevsimlik tarım işçiliği yaparak geçiren kadın, yıllar sonra yeterli birikime sahip olunca kenarına evlerini inşa ettikleri tarlayı satın alıyor. Fakat tarla pek umulanı vermediğinden ya da elde edilen gelir kalabalık aileye bakmaya yetmediğinden, 18-19 yaşlarındaki oğlan İstanbul'da inşaatlarda işçi olarak çalışıyor. İzin aldığı anda ya da bir işten diğerine geçerken eve dönüp pamuk topluyor.

Çocuk İşçiliği ve Pamuk Üretiminde Çalışma Koşulları

Kürekçilik yapan ailelerin özellikleri, mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelere benzerlik göstermekte ve büyük çoğunluğu kır kökenli kent yoksullarından oluşmaktadır. Kürekçilerin önemli bir kısmı Şanlıurfa il merkezinde yaşamakta, pamuk üretimi başladığı zaman tarlanın bulunduğu yere ailecek göçmektedir. Aileler, tarlanın kenarına ya da ortasına yapılan dört duvarlı, derme çatma bir konaklama mekânında yılın en az altı ayını geçirmektedir. Tarlaların kenarlarına çoğunlukla toprak zemin üzerine, toprak sıva ile gri büyük briketlerin birbirine tutturulmasıyla inşa edilen bir veya iki odalıklar evlerde, ailenin bütün üyeleri birlikte yaşamaktadır. Ortalama 6-7 çocuğu olan aileler bu derme çatma ve korumasız yerlerde barınmaktadırlar. Kadınlar ise tarla işlerinin yanı sıra, ağır ev işleri ve çocuk bakımını omuzlamaktadır. Kürekçi ailelerin önemli özelliklerinden biri kalabalık geniş aileler olmalarıdır, böylece pamuk üretiminde aile emeği önemli bir avantaj haline gelmektedir.

Kürekçilik yapan aileler ile gerçekleştirilen görüşmelerde, sulama, traktör kullanımı ve ilaçlama gibi işlerin ailedeki baba veya yetişkin erkekler tarafından yapıldığı, çapalama, ot temizleme ve pamuk toplamanın ise çocuklar dahil, ailenin bütün üyeleri tarafından yapıldığı ifade edilmiştir. Pamuk toplama işinin sıcak havalara denk geliyor olması ve 45-50 günlük uzun bir sürece yayılması, hasadı pamuk üretiminin en meşakkatli aşaması haline getirmektedir. İşe başlamak için sabahın erken ve serin saatleri tercih edilmektedir. Genelde sabah saat beşte uyanılmakta, eğer uzakta bulunan bir tarlaya gidilecekse biraz daha erken kalkılmaktadır. Tarlaya gider gitmez hemen pamuk toplamaya başlanmakta, bir süre sonra sabah kahvaltısı için küçük bir mola verilmektedir. Takiben öğlen saat 12'ye kadar pamuk toplanmaktadır. Kısa öğlen yemeği ve molasından sonra akşam güneş batıncaya kadar pamuk toplamaya devam edilmektedir.

Diğer ürünlerde olduğu gibi pamuk üretiminde de kürekçinin yıl sonunda en fazla geliri elde edebilmesi için, aile içi emek kullanımını maksimumda tutması gerekmektedir. Üretim aşamalarında ihtiyaç duyulan işgücünün hemen hemen hepsinin aile içinden karşılanması ihtiyacı, çocuk emeğinin çok erken yaşlarda pamuk üretimine dahil edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Aileler "çocuklar 10 yaşına geldiğinde, çalışmaya başlarlar" veya "aile zorda olunca, eli çapa tutan çocuk çalışıyor" şeklinde çocuk emeğinin yaygın kullanıldığını ifade etmekteledir. Aslında bu ifadelerde gizlenen ve ancak gözlemlerle ortaya çıkan durum ise; pamuk işinin çocuk işi olduğudur. Pamuk

bitkisinin uzunluğu bir yetişkinin toplama sırasında çok fazla eğilmesini gerektirirken, çocuğun boyuna uygun oluşu ve pamuk toplanan tarlalarda 10 yaş sonrası çocukların sayısının fazla oluşu, bu bulguyu onaylar niteliktedir.

On çocuk sahibi bir kürekçi, çocuklarının yedisinin tarlada çalıştığını, çocukları olmasa bu işi yapamayacağını ifade etmiştir. Görüşme sırasında, hâlâ bebek olan kardeşine bakan oğlan çocuğunun ise 10 yaşına gelince pamuk için tarlaya gideceği, o yaşa gelene kadar evde kendinden küçük kardeşlerine bakmakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir. Şanlıurfalı bir kürekçi ise, bazı ailelerin “*çok insafsız olduğunu*” ve “*çocuklarını altı yaşından itibaren tarlaya götürdüklerini*”, kendisinin böyle bir şey yapmadığını ifade etmiştir.

Çocuk emeği sadece kürekçi aileler için değil, pamuk üretiminden gelir elde eden bütün aileler için önemli bir emek biçimidir. 10 yaşında bir çocuğun günde ortalama 60 kilo pamuk topladığı, yaşı 14-15'e geldiğinde ise bu miktarın 100 kiloya kadar çıktığı belirtilmiştir. Aslında çocuklar 13-14 yaşına geldiklerinde pamuk işçileri olarak görülmektedirler. Çocukların “*daha kıvrak ve eğilmesi, kalkmasının kolay*” olması, çocuk emeğini pamuk için elzem kılmaktadır. Bu nedenle okul yaşında olan çocukların okula gitmeleri, pamuk işi bitene kadar ertelenmektedir. “*Servis olsa gönderirim*” veya “*biz gitsin diyoruz ama o gitmiyor*” gibi söylemler aslında ailelerin çocuk emeğine muhtaç olduğu gerçekliği ile pek örtüşmemektedir.

Sadece kürekçilik sistemi içinde değil, pamuk üretimindeki ücretli işçilikte ve kendi hesabına pamuk toplayan ailelerde de çocuk işçiliğinin yaygın olduğunu belirtmek gerekiyor. Sadece aileler değil, tarım araçları da pamuk toplama ekiplerinde önemli sayıda çocuk işçi bulundurmaktadır. Örneğin bir ekipte 40 kadın işçi varsa, mutlaka sekiz-dokuz 9-10 yaşında çocuklardan oluşmaktadır. Pamuk üretiminde çocuk emeğinin bu kadar fazla olmasının temel nedenlerinden biri, pamuk toplama işini çocukların çok küçük yaşta yapabiliyor olmasıdır. Örneğin 9 yaşında bir çocuğun narenciye hasadında çalışması, fiziki gelişim ve beceri kriterleri gereği zorken, pamuk hasadı ise görece daha kolay öğrenilen ve uygulanabilen bir iştir.

Kürekçilik, Şanlıurfa ili özelinde mevsimlik tarım işçiliğine alternatif olarak yapılan ve daha çok en yoksulların, topraksız köylülerin veya kent yoksullarının mevsimlik tarım işçisi olarak il gezmekten kendileri memleketlerinde kalarak hayatlarını kazanma yöntemidir. Kürekçilik sisteminde çocuklar, pamuk üretimine ücretsiz aile işçisi olarak dahil olmaktadır. Çocuklar da bu hayatta kalma stratejisinin en önemli aktörlerinden biridir. Çocuklar ailenin yaşam mücadelesine, erken yaşta tarlada çalışmaya başlayarak ve eğitimden süreç içinde koparak dahil olmaktadır.

3.2

Kabala/Götürü Ücret Sistemi ve Çocuk İşçiliği

Kabala/götürü olarak adlandırılan ücret tipi, işverenin işçiyi kontrol etme zorunluluğunun ortadan kalktığı ve işçi gruplarının farklı yaşlarda işçilerden oluşturulduğu durumlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu şekilde işverenler her bir işçinin verimliliğini izlemek gibi bir yükümlülükten kurtulmakta, işçiler ise ne kadar verimli çalıştıklarına bağlı olarak farklı ücretler elde edebilmektedirler. Bu araştırma kapsamında kabala ücretlendirme iki farklı örnek ile ele alınmaktadır; bunlardan ilki, hasat edilen ürünün birim miktarına bağlı ücretlendirmedir ve kuru soğan ve pamuk üretimi özelinde incelenmiştir. İkincisi, işlenen ya da hasat edilen birim alana bağlı ücretlendirmedir ve şeker pancarı, kuru fasulye, nohut, mercimek, haşhaş ve kimyon gibi ürünler için kullanılmaktadır.

Ailelerinin çalışma pratiklerinde çocuklar, çok erken yaşlarda daha basit işler yaparak başlar ve zamanla, büyüdükçe daha ağır ve zor işleri üstlenirler. İşçi ailelerin çalışma motivasyonları gün içinde maksimum çıktığı üretmek olduğundan, hem mümkün olduğunca fazla sayıda aile üyesi işe katılır hem de çalışma saatleri mümkün olduğunca uzatılır. Çalışma günü genel olarak sabah saat 6 gibi başlar ve uzun yaz günlerinde akşam 8'e kadar devam eder. Çocuklar ise 13-14 yaşından itibaren tarım işinin asıl işçileri olmaya başlar fakat bu yaşlardan önce de tarlada ve evde önemli görevler üstlenirler. Tarlada çalışan işçilerin ihtiyaçlarını karşılamak, getir götür işleri yapmak, su dağıtmak, yemek hazırlamak ve küçük çocukların, hastaların, yaşlıların bakımını üstlenmek gibi bir dizi görevi, çocukların üstlendiği görülmektedir. Bu nedenle tarlada çalışanların yanında gün boyunca bulunan daha küçük çocukların yaşı 5-6'ya kadar düşebilmektedir.

3.2.1 Hasat Edilen Ürünün Birim Miktarına Bağlı Ücretlendirme: Kuru Soğan ve Pamuk Hasadında Çocuk İşçiliği Örneği

Tarım ürünlerinin hasat aşamasında, hasat edilen ürünün birim miktarına bağlı ücretlendirme yapılması bazı ürünlerde tarla sahipleri tarafından özellikle tercih edilmektedir. Çünkü bu ücretlendirme sistemi, tarla sahiplerini işçileri kontrol etmekten ve ekip oluşturma işlerinden kurtarmaktadır. Burada önemli olan sadece ürünlerin hasadının zamanında ve öngörülen nitelikte yapılmasıdır. Ayrıca birim miktar ücretlendirmesi dışındaki ücretlendirme tiplerinde, hasat edilen ürünün maliyetinde işçiliğin daha yüksek etki edeceği ve ürünün hasat maliyetinin belirsizlik içereceği öngörülmektedir. Bu nedenle işverenler hasadın maliyetini kontrol etmek amacıyla, ürünün birim miktarı üzerinden ücretlendirilmesini tercih etmektedir. Bu ücretlendirmenin en yaygın uygulandığı iki ürün, kuru soğan ve pamuktur. Bu ücret tipinde bu iki ürünün hasadında çocuk işçiliğinin boyutları ele alınacaktır.

Kuru Soğan Hasadı Örneği

Kuru soğan üretimi Türkiye’de İç Anadolu ile Güney Doğu Anadolu illerinde yaygın olarak yapılmaktadır. Ankara, Amasya, Hatay, Çorum ve Adana kuru soğan üretiminin en yaygın yapıldığı illerdir. Bu çalışma kapsamında hem Adana’da hem de Eskişehir ilinde kuru soğan hasadı sırasında görüşmeler ve gözlemler yapılmıştır. Kuru soğan hasadı ürün olgunlaştıktan sonra soğan yumrularının topraktan çıkarılması, soğanın toprak üstündeki yeşil kısmının kesilmesi, 3-4 gün toprak üstünde bekletilerek kurummasının sağlanması, yumru üzerindeki toprağın temizlenmesi ve sınıflandırılarak 25 kiloluk file çuvalara doldurulmasıyla gerçekleştirilmektedir.

Kuru soğan hasadı için işçi ihtiyacı -yine çoğunlukla- mevsimlik tarım işçileri tarafından sağlanır, işçilik süreçleri ise tarım araçları ve bahçe sahipleri tarafından yönetilir. Hasadı yapılacak tarlanın sahibi ile tarım aracı çuval başına birim ücret üzerine anlaşılır. Tarım aracı ise hasat edilecek arazinin büyüklüğüne göre hasat işlerini bir ya da birkaç aileye verir ve işçilere her çuval için belli bir ücret öder. İşçi ailelerin kaç kişiden oluştuğu, ne kadar büyüklükte bir alanı hasat edebileceklerini etkileyen en önemli faktördür. İşçi aileler hasat işlemini tamamladıklarında, her bir 25 kiloluk çuval karşılığında ücretlerini almaktadırlar. 2017 yılında Eskişehir ilinde 25 kiloluk bir çuval kuru soğan hasadı için 4,5 TL ücret ödendiği belirlenmiştir.

Aileler soğan hasadında *kabala* tipi ücret alarak çalıştıklarından, aile üyelerinin hemen hemen hepsi üretim sürecine dahil olmaktadır. Kabala yöntemi, çalışma saatlerinin daha da uzaması ile sonuçlanmaktadır. Sabahın erken saatlerinde başlayan çalışma, gece geç saatlere kadar devam etmektedir çünkü işçi aileler ne kadar çok kuru soğan hasat ederlerse gelirleri o kadar artacaktır. Bunun yanı sıra aileler, ailede bulunan bütün bireyleri çalışma sürecine dahil ederek gelirlerini maksimize etmeye çalışmaktadır. Hasat sürecine tarlada herhangi bir iş yapabilecek güçte olan bütün fertler katılmakta, bu nedenle çocukların kuru soğan hasadına katılımı 5-6 yaşına kadar inmektedir. Küçük yaşta çocuklar tarlada işçilere su dağıtımı, boş file, çuval veya kovaların taşıma işlerinde görev aldıkları gibi, yaşları ilerledikçe tarlada mevcut bütün işleri yapmaya başlarlar.

Kabala ücret sisteminde işçiler parça başı olarak çalıştıklarından ve kuru soğan hasadında da aile olarak çalışmak mümkün olduğundan, çocuklar çalışmaya çok erken yaşlarda başlamaktadır. Çocuk emeği günün sonunda en fazla sayıda 25 kiloluk çuvaların üretilmesine katkı sağlayarak ailenin gelirini arttırmaktadır. Öte yandan çocuklar bebekliklerinden itibaren tarla hayatına dâhil olmaktadır. Küçük çocuklara bebek olan kardeşlerinin bakım işi verilerek, yetişkinlerin hasat sürecine katılmaları mümkün kılınmakta, böylece anneler tarlada çalışırken yanlarında getirmek zorunda kaldıkları bebeklerinin bakımı sağlanmaktadır.

Soğanda çocukların çalışmasına kimse karışmaz.

Dokuz yıldır Alpu'ya geliyoruz. İlçenin yanındaki çadır yerleşiminde konaklıyoruz. Şanlıurfa Viranşehirliyiz. Burada pancar, domates, kiraz, ayçiçeği, haşlamalık mısır işinde çalışıyoruz. En çok kuru soğan hasadı yapıyoruz. Nisan ayında gelip kasım ayında memlekete geri dönüyoruz.

Bu çadır yerleşiminde 161 aileyiz. Üç elciye bağlıdır bu aileler. Ben de 61 aile, diğerlerinde 50'şer aile var. 720 kişi burada yaşar. Elektrik yok, çok az su var. Çeşmelerden su çok az akıyor. Çok sıra bekliyoruz. Ben elektrik için güneş paneli aldım. 1500 TL ödedim. Bazı aileler ise daha küçük güneş paneli aldılar. Ama çok az ailede var bu panellerden. Zaman zaman sağlıkçılar gelir. Onlardan çok memnunuz. Çöplerimiz toplanmıyor. Onları yakıyoruz. İlaçlama bazen yapılıyor. Çadırlarımız anayola çok yakın. Çocuklar için tehlikeli.

Soğanda çapa ve hasat işleriyle uğraşırız. Çapalamaya yevmiye, hasada ise çuval hesabı yaparız. Bu yıl 25 kiloluk bir çuval soğan hasadı için ödeme 4,5 TL. Hangi üründe hangi ücret olacağına ürünün kendi özelliği belirleyici oluyor. Genellikle tarla sahipleri nasıl olacağına karar verir. Onlar işin yapılıp yapılmadığını kontrol eder.

Soğan önce topraktan çıkarılır, kurumaya bırakılır. Sonra kesim yapılır, temizlenir ve çuvallanır. Burada kaç çuval yaparsanız o kadar para kazanırsınız. Bunun için herkesin çalışması gerekiyor. Çuvalların büyüklüğü bellidir. Sabah erkenden çalışmaya başlarız, geç saate kadar çalışırız. Herkes çalışır. Çoluk çocuk herkes. Çünkü çok para kazanmak gerekir. İş bulamazsak nasıl geçineceğiz. Çocuklar okuldan erken ayrılıyor, geç başlıyorlar. Bazı işlere 16 yaşından büyük çocuklar gider. Ancak soğanda yaş sınırimız yok. Çünkü tarla sahibi işin nasıl yapıldığına bakıyor, kimin yaptığına bakmıyor. Bir de işin erkenden bitmesini istiyor. Bu hem onun işine gelir hem de burada çalışan ailelerin. Kuru soğan dışındaki yevmiyeli işlerde çocukların çalışıp çalışmayacağına biz elciler karar veririz.

Pamuk Hasadı Örneği

Pamuk üreticiliğinde kürekçilik sistemi incelenirken Türkiye'de pamuk tarımının giderek makineleştiği ve elle pamuk hasadının Şanlıurfa ve civarında belli alanlarla kısıtlı olduğundan bahsedilmişti. Kürekçilik pamuk yetiştiriciliği için yarıcılık/ortakçılık benzeri bir sistemken, halen belli yerlerde pamuk hasadı için ücretli işçi de kullanılmaktadır. Pamuk hasadında uygulanan ücret, toplanan pamuk miktarına bağlı birim ücretlendirilmiştir. Kuru soğan hasadında olduğu gibi, tarla sahibi pamuk hasadının birim maliyetini ancak bu ücret tipi sayesinde belirleyebilmektedir. İşçilerden beklenen ise pamuğun tarlada kalmaması ve pamuk toplama esnasında hem yeşil yaprakların hem de pamuk kozası dışında başka şeylerin toplanan pamuğa karıştırılmamasıdır. Bu nitelikteki bir işi, Şanlıurfa'nın kentsel alanlarında yaşayan yoksul haneler ya da eskiden mevsimlik tarım işçiliği yapan fakat şimdi Şanlıurfa'da iş buldukları için göç etmeyen aileler üstlenmektedir. Pamuk hasadının işçilik süreçlerinde de tarım araçları önemli bir rol oynamakta ve kendisine işçi için başvuran toprak sahiplerinin işlerini işçi ailelere bölüştürmektedir. Toplama yapılacak tarlanın büyüklüğüne göre işi bir ya da birkaç aileye vermektedir.

“ Pamuk Topladım, Hala Açım!

Şanlıurfa'da ziyaret ettiğimiz pamuk tarlasında 5 aile çalışıyordu. Bunu tarlanın ortasında, beş sac ayağı üzerinde duran demir aparata geçirilmiş büyük pamuk çuvallarından anlıyoruz. Her işçi beline bağladığı pamuk torbası dolunca, topladığı pamukları kendi ailesine ait olan büyük çuvala boşaltıyor. Gün sonunda bu çuvallar tartılarak ailenin o gün elde ettiği gelir hesaplanabiliyor.

Tarlada 40 derece sıcakta çalışan aileler, tarlanın yakın bir yerine kurdukları çadırlarda yaşıyorlar. Sıcakta kendilerini koruyacak bir gölgelikten bile mahrum bu işçiler. Öğle yemeği için ara verdiklerinde de sıcakta altında nefes alacak, dinlenecek küçük bir gölgelik alandan mahrum yiyorlar yemeklerini. İşçilerin su ihtiyacı ise, tarlanın kenarına getirilmiş bir tankerden karşılanmakta. Fakat bu su hem sağlık için uygunsuz bir ortamda tutulmakta hem de demir tankerin içinde bulunan su hava sıcaklığında kaynama noktasına gelmekte. Aileler öğle yemeği molası verdiğinde, yemeklerinin daha çok sebze ve ekmekten oluştuğunu, işçilere enerji verecek protein içerikli yiyeceklerin pek olmadığını görüyoruz. Ayrıca pamuk tarlasında tuvalet ihtiyacını giderecek hiçbir şey bulunmuyor.

TPamuk toplayanların arasında 9-10 yaşlarında çocukları görmek mümkün. Okullarda eğitim başlamasına rağmen çocuklar pamuk hasadı bitinceye kadar okullarına gidemeyecekler.

Pamuk hasadında işçilik için birim ücretleri illerdeki ziraat odaları tarafından belirlenmektedir. Şanlıurfa Ziraat Odası 2017 yılı pamuk toplama ücretlerini, ilçe ziraat odalarıyla yapılan değerlendirme toplantısında belirlemiştir. Elle kütlü pamuk¹³ toplama ücretleri olarak 39-40 randıman¹⁴, pamuk 42 krş/kg, 37-38 randıman pamuk 37 krş/kg, 35-36 randıman pamuk 34 krş/kg olarak belirlenmiştir. Tarım araçlarının ücreti ise işçi başına günlük 10 TL'dir. Bu birim ücretler, ailenin topladığı pamuk miktarına bağlı olarak günlük kazancı belirlemektedir. Gücü yerinde olan bir genç veya yetişkin bir günde ortalama 150 kilo pamuk toplamaktadır. En yüksek randımandan toplandığı varsayımına göre 150 kilo pamuk ile kilo başı birim fiyatı 0,42 TL'den toplam 63 TL günlük gelir elde edilmektedir. Günde 11-12 saat pamuk toplayan bir yetişkin bir ay boyunca hiç dinlenmeden çalışarak ancak net 1890 TL kazanmaktadır. Çocuklar genellikle 70-80 kilo pamuk toplayabilmektedir. Bunun karşılığında da günlük 29-34 TL gelir elde etmektedirler. Beş kişilik bir aile günde 500 kilo pamuk toplaması durumunda, 210 TL günlük kazanca sahiptir. Kalabalık bir ailenin yaşam masrafları düşünüldüğünde bu gelirin çok düşük olduğu görülmektedir.

Pamuk hasadının çocuk işçiliği açısından ayırt edici özelliği, çocukların pamuk toplamak için ideal kişiler olarak görülmesidir. Yetişkinlere nazaran çocuklar pamuk toplamada ergonomik açıdan avantajlı görülmektedir. Pamuk bitkisinin boyu ile 8-9 yaşlarında bir çocuğun boyu aşağı yukarı aynı uzunlukta olduğundan, çocuğun yetişkinler kadar eğilmeden pamuk toplamasına yardımcı olur. Ayrıca pamuk toplamanın çok fazla tecrübe ve vasıf gerektirmemesi, çocuk işçiliğini arttıran etkilerden biridir. Çocukların çoğunlukta olduğu ekiplere birkaç yetişkini dahil ederek büyük bir tarla pamuk toplanabilmektedir. Pamuk toplamayı öğrenmek kolay olsa bile, pamuk toplama işinin çocukların çalışması için uygun bir iş olmadığı bilinmelidir. Yazın en sıcak zamanlarında çok uzun saatler tarlalarda uygunsuz koşullarda çalışmak yetişkinler için bile zorlayıcıdır ve çocukların bu ağır koşullarda çalışmalarını, onlar üzerinde derin fiziksel, zihinsel ve psikolojik etkiler yaratacaktır.

13 Kozasından ayrılmış, ancak çırçılanmamış pamuk demektir.

14 Kütlü pamukta bulunan yabancı maddeler; sap, kabuk, toz, pamuk bitkisine ait yaprak gibi parçacıklar pamuğun randımanını belirler. Eğer pamuk temiz toplanmışsa randımanı yüksek, yabancı maddelerle birlikte toplanmışsa randımanı düşük olmaktadır. Ücretlendirmede bu veriler önem kazanmaktadır.

Berivan okula üç ay sonra gidecek

Berivan Şanlıurfa'nın Eyyübiye ilçesinin yoksul bir mahallesinden. Henüz dokuz yaşında. İlkokul dördüncü sınıfa gitmesi gerekiyor. Okula geç yazıldığı için henüz ilkokul ikinci sınıfta. Berivan ailesiyle birlikte pamuk toplamaya eylül ayının ortasında başladı. Kasım sonuna kadar pamuk toplayacaklar. Berivan'ın kendisinden büyük iki abisi var. Annesiyle birlikte toplam dört kişiler ve aile günde yaklaşık 350 kilo pamuk toplayabiliyor. Hepsinin kazancı dahil günlük toplam 150 TL para kazanıyorlar. 40-50 gün çalışırlarsa 6-7 bin TL sezonluk kazanacaklar. Bu parayla da bütün kış geçinecekler. Berivan sabah 4'te uyağıklarını, kahvaltı yaptıktan sonra öğle yemeğini hazırladıklarını ve saat 6'da tarlaya geldiklerini söylüyor. Tarlanın yakınında bir çadırdaki konaklıyorlarmış. Şanlıurfa tarlaya yakın olmasına rağmen çadırdaki yaşamayı tercih ediyorlar. Çünkü hem zamandan kazanıyorlar hem de onları tarlaya getirip götürerek kişilerin olmadığını belirtiyor. Berivan da akşama kadar pamuk topluyor. Günde 50-60 kilo kadar toplayabiliyor. O da ailesine günde 25-30 TL'lik katkı sağlıyor. Havaların çok sıcak olduğunu, bütün gün eğilmekten gece yattığında bel ağrısı çektiğini, dinlenmek ve öğle yemeği yemek için bir gölgeyi bile olmadığını, bütün işçilerle birlikte traktör kasasının gölgesinde yemek yediklerini, hatta bir kısmının yemek yerken güneşin altında kaldığını söylüyor. Pamuk toplamanın çok zor olduğunu, çalıştığı için okuluna geç başladığını ve bu nedenle de derslerden uzak kaldığını paylaşıyor.

Cemre Yaşkeçeli, Adana-2017

2017 yılı pamuk ve mısır biçim ücretleri açıklandı

ŞANLIURFA İL KOORDİNASYON KURULU BAŞKANLIĞININ PAMUK TOPLAMA VE MISIR BİÇİM FİYATI TUTANAĞIDIR

2017 Yılı pamuk toplama makinesinin dekara maliyeti, elle toplamanın kg. bedeli ve mısır biçme fiyatı aşağıda isimleri bulunan kurum ve kuruluş temsilcilerinin iştiraki neticesinde;

1- Pamuk toplama makinesi ücreti: Makineli hasat, Şanlıurfa il sınırları içerisinde nakliye dahil dönüm fiyatı balyasız makine 110 TL/da. balyalı makine ise 120 TL/da. (pamuk sahibi dökülen pamukları toplamak ve pamuğu sıkıştırmak için 3 işçi ayarlayacak)

2- Mısır Biçimi

A) Çırçırılı: 21 TL/da

B) Çırçırsız : 20 TL/da

3- Elle Toplanan Pamuk :

39-40 Randıman = 420 kuruş

37-38 Randıman = 370 kuruş

35-36 Randıman = 340 kuruş

(Elçilik ücreti 10 TL olup bu fiyatlara elcilik fiyatı dahildir.)

4- Randıman kabul edilmeyen durumda 320 TL/da. elcilik dahil olup imza altına alınmıştır.

3.2.2 Hasat Edilen Birim Alana Bağlı Ücretlendirme ve Çocuk İşçiliği

Kabala ücret sisteminin bir diğer uygulanma biçimi ise işçilik ücretlerinin işlenen/hasat edilen alana bağlı olarak hesaplanmasıdır. Yapılacak olan işin niteliğine göre birim alan bazında belirlenen işçilik ücreti, en yaygın olarak şeker pancarı, kuru fasulye, nohut, mercimek, haşhaş ve kimyonun çapalaması, otunun alınması aşamaları ile şeker pancarı hariç diğer ürünlerin hasadında uygulanmaktadır. Bu ücret tipinin çocuk emeğiyle ilişkisini ortaya koymak amacıyla sözü edilen ürünlerin hemen hemen tamamının yetiştiği İç Anadolu Bölgesi'nde Konya ve Eskişehir illerinde alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili bütün taraflarla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve çalışanlar alanda gözlenmiştir.

Bu ücretlendirme tipinde tarla/bahçe sahipleri işçiye ulaşmak için iki yöntem kullanmaktadır. Bunlardan biri tarla sahibinin doğrudan işçi grubuyla, genellikle bir veya birkaç aileyle görüşme yaparak işçi bulmasıdır. Böylelikle tarla sahipleri, daha önce çalışmış olduğu işçi ailelerle yeniden çalışmaktadır. Aileyi temsil eden kişi ile tarla sahibi bizzat iş yapılacak tarlada birlikte inceleme yaparak, bir dekarlık¹⁵ alanın çapalama, ot alma veya hasadı için birlikte belirledikleri veya yörenin ziraat odası, çiftçi mallarını koruma dernekleri gibi kurumlarının belirlediği minimum ücret üzerinden birim ücrette anlaşmaktadır. Alanın ölçümü yapıldıktan sonra çalışılacak tarla, işçi ailelerine teslim edilmektedir. Böylece, işçiler bu işi doğrudan tarla sahibinden almaktadır. İşçi aileler birim fiyatını net olarak bilmekte ve iş sonunda kazanacakları geliri de hesaplayabilmektedir.

Diğer yöntem ise tarım aracısının tarla sahibiyle çapalama, ot alma veya hasadı yapılacak alanı bizzat yerinde görerek incelemesi, öngörülen işler için pazarlıkla belirlenen birim alan işçilik ücreti üzerinden sözlü olarak anlaşması şeklinde gerçekleşmektedir. Tarım aracısı da tarla sahibinden aldığı bu işi, iş sağladığı mevsimlik gezici tarım işçisi ailelere yine kendisinin belirlediği birim alan ücreti üzerinden taksim etmektedir. Tarım aracısının tarla sahibiyle birim alan ücreti konusunda nasıl bir anlaşma yaptığı genellikle başkaları tarafından bilinmemektedir. Aracı kendi komisyon ücretini düşerek belirlediği birim ücretle bu işi ailelere vermektedir. Her iki durumda da tarla sahibinin işçilerden beklentisi, işin öngörülen şekilde gerçekleştirilmesi; çapalamanın iyi olması, tarlada otun kalmaması, hasadın en uygun şekilde yapılmasıdır. Tarla sahibi zaman zaman tarlaya gelerek, işin kalitesini kontrol etmektedir.

¹⁵ Alan görüşmeleri esnasında Konya ilinde tarla sahiplerinin alan ölçü birimi olarak *dekarla* aynı anlama gelen *dönüm* sözcüğünü kullandıkları tespit edilmiştir. Ancak yörede bir dönüm karşılığı 1000 metrekare olarak hesaplanmamakta, onun yerine 2500 metrekare olarak ele alınmaktadır. Bu durum gelenekselleşmiş olup, işlerin birim fiyatları birim alan olarak 2500 metrekare karşılığı ifade edilen bir dönüm üzerinden hesaplanmaktadır.

Tarla sahibi kaliteli iş ister; kimin çalıştığına bakmaz.

Şanlıurfa Siverekliyiz. 20-25 yıldır bu işi yapıyoruz. Ben 17 yıldır aynı yere geliyorum ve burada şeker pancarında çapalama, domatestede toplama, fasulyede de hem çapalama hem de toplama yapıyoruz. Bir de boş kaldığımızda saman balyalarını kamyonlara yükleriz. Burada iş bitti mi, bazılarımız Çanakkale'ye domatese, bazılarımız Malatya'ya kayısıya, bazılarımız da Akşehir'e haşhaş hasadına gideriz.

Pancarda ve fasulyede götürü/kabala denilen ücretle çalışırız. Bu yörede 2500 metrekareye 'bir dönüm' derler. Ben biliyorum dönümün 1000 metrekare olduğunu. Ama buranın insanı geçmişten beri böyle hesaplıyor dönümü. Onların dönüm hesabına göre elci tarla sahibinden işi alır ve bizler de orada çalışırız. Tarlalarda çapalama yaparız, hasatta çalışırız. Elci tarladaki otun durumuna bakar ve onlara göre bir dönümün (2500 metrekarenin) fiyatını çıkarır. Tarla sahibiyle pazarlık yapar, orta bir yerde anlaşılır. Sonra da işi bize verir, kendisi komisyonunu alır. Elci işleri ailelere göre dağıtır. Elci aile reisini alır ve tarlaya götürür, ondan onay alır. Parayı tarla sahibinden elci alır, daha sonra bize verir. Ailemizde kim çalışabilecek durumdaysa tarlada çalışır. Bütün ailemiz tarlaya gider. Çapayı vurabilecek ve işi yapabilecek kim varsa çalışır. Bunu yapamayanlar ise su dağıtır, küçük bebelere bakar. Ailecek sabahın erken saatinden güneşin batmasına kadar çalışıyoruz ki, bir günde çok iş yapalım ve kazancımız fazla olsun.

Genellikle çocuklar 12 yaşından itibaren çalışmaya başlar. Bundan küçük olanlara hafif işler veririz. Domatestede 14 yaşından itibaren çalışır. Tarla sahibinin baktığı konu ise işin güzel yapılıp yapılmadığıdır. Çocukların çalışıp çalışmayacağına baba olarak ben karar veririm. Aslında hepsinin okumasını istiyoruz. Nasıl olacak? Biz burada ovadayız. Köydeki okul bizim çocukları istemiyor. Bu nedenle çocuklar üç ay okuldan uzak kalıyor. Bir de onlar çalışmazsa nasıl geçineceğiz? Suriyeliler çapalamaya, domates işine de girmeye başladı. Kazançları düşürdüler. İşimiz de azaldı. Rızkımızı elimizden aldılar.

3.3

Aylık/Maaş, Yıllık veya Sezonluk Ücretlendirme ve Çocuk İşçiliği

Kurtuluş Karaşın, Adana-2016

Tarımsal üretimde aylık usulü ücret, sınırlı sayıda iş için ödenmektedir. Bunlardan en bilinenleri çiftliklerde sürekli olarak çalışan personel, çobanlar ve serada sürekli çalışan işçilerdir. Sayı olarak bütün tarım işçileri içinde çok önemli bir yer tutmasalar bile, aylık ücret sistemi ile çalışan işçilerin varlığı ve bu ücret tipi ile çocuk işçiliği arasındaki ilişkiye dikkat çekmek önemlidir. Bu nedenle bu araştırma kapsamında sera üretiminde aylık ücret sistemine odaklanılmıştır.

Türkiye’de sera alanlarının ve üretiminin büyük çoğunluğu Antalya, Mersin, Adana ve Muğla illerinde bulunmaktadır. Araştırma alanı olarak Türkiye’de sera üretiminin yüzde 25’ini gerçekleştiren Mersin ili seçilmiştir. Seracılık Mersin ilinde, özellikle Tarsus ve Akdeniz ilçelerinin arasındaki güney ovasında yaygın olarak gerçekleştirilmektedir. Seralar belirli bir sermayeye sahip girişimciler tarafından kurulmakta, zaman zaman işletmesi başkalarına devredilse bile çoğunlukla sera sahipleri çiftlik de kurmaktadır. Mersin’de üretilen sera ürünleri Doğu Anadolu pazarında satılmaktadır, Mersin ilinde üretilen ürünler daha çok iç pazarda tüketilmektedir. (DOĞAKA, 2015 a-b) Görüşülen işletme sahipleri giderek artan girdi fiyatlarının son yıllarda sera üreticisini çok zora soktuğunu, bir dekar seranın girdi maliyetlerinin 14 ila 15 bin TL arasında değiştiğini, fakat üreticilerin bu giderleri karşılayacak kadar kazanmadıklarını ifade etmişlerdir.

Yaşanan ekonomik sıkıntılarla baş edebilmenin ve üretim maliyetlerini minimize etmenin yollarından biri işçilik ücretlerini aşağı çekmekten veya mümkün olduğunca sabit tutmaktan geçmektedir. Çünkü sera sahiplerinin seracılıkta kullanılan naylon, tarımsal gübre ve ilaç, tohum, mazot gibi tarımsal girdilerin fiyatlarını belirleme gibi

bir güçleri yoktur ve üretim maliyetleri genellikle piyasa ve büyük firmalar tarafından belirlenmektedir. İşverenin sınırlı da olsa etki edebileceği tek maliyet unsuru işçiliktir. Mersin'de seracılık üretiminde kullanılan işgücünün tarihsel süreç içinde hep daha ucuz işgücü kaynaklarına doğru kaydığı görülmektedir. Maliyetleri düşürme motivasyonu ile hareket eden sera sahipleri, geçmişte Hatay'dan gelen tarım işçileri ile aylıkçı olarak çalışırken, bu işçilerin yerini zaman içinde Şanlıurfa'lı işçiler almışlardır. Son yıllarda ise Suriyeli işçiler seralarda aylıkçı olarak çalışmaktadır. İşverenin üretim maliyetlerini minimize etme zorunluluğu hep daha ucuz işgücü formlarını üretime çekmekten geçmektedir.

Sera Üretiminde Aylık İşçilik ve Çalışma Koşulları

Tarımsal üretimde nadir rastlanan ücret sistemlerinden biri aylık veya sezonluk ücret tipidir. Sera üretiminde aylıkçı işçilerin üretim sürecinin başından hasadına kadar olan her aşamasında bütün gün çalışmaları ve ürünün gelişimini dikkatle takip etmeleri gerekmektedir. Her gün seralardaki ürünlerin gelişimi, ilaç, gübre ve sulaması gibi işlemlerin yapılması gereklidir. Tarımsal üretimin özel bir alanda yapılıyor olması hem işçilik ihtiyacını arttırmakta hem de işçiliğin sürekli takip edilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, kendi serasında üretim yapan üreticiler, seranın ölçeğine göre aile emeğini sonuna kadar kullanmakta ya da sera alanı büyükse aylıkçı istihdam etmektedir. Aylıkçılar ailecek seraların bulunduğu yerde yaşamakta ve bütün gün sera üretimi için gerekli işlemleri yerine getirmektedir. Sera üretiminde aylık ücretle çalışacak işçiler genellikle 10 aylık bir süreç için tutulmakta, işçiye ödenecek ücret, aylık ödemeler biçiminde hesaplanmaktadır. Fakat bazı durumlarda, işçilerin sezon süreci boyunca ücreti sadece belli aralıklarla ödenmektedir. Birçok işçi her ay ücretini almamakta, sera sahipleri ürünleri satıp paralarını aldıkça işçilerin ücretlerini ödemektedir.

Serada çalışan aylıkçılar sabah 6'da işe başlayıp, akşam 5'e kadar çalışmaktadır. Bir işçi üç dekarlık bir sera alanından sorumlu olabilmektedir. Eğer sera üç dekardan daha büyükse aylıkçının eşi ve çocukları da üretim sürecine dahil olmaktadır. Alan araştırmasının yapıldığı 2017 yılı yaz ayları için aylıkçılar, yaptıkları işin karşılığında yaklaşık olarak 1000 TL kazanmakta idiler. *"Suriyeli işçilerin daha düşük ücretlere çalışıyor olması sebebiyle serada aylıkçı ücret seviyelerinde normal seyreden artışın durduğu, 6 veya 7 yıl önce 600-700 TL olan ücretin az çok aynı kaldığı"* belirtilmiştir. Görüşmeler sırasında *"aylıkçının eşi ve çocukları da çalışırsa, onlar için de ayrı bir aylık verildiği"* ifade edilmiştir. Fakat birçok durumda aylıkçı işçiler, aile emeğinin karşılığı olarak aylık ücret almaktadır. Bu durumda aslında aylık ücret bir kişinin değil bir ailenin emeği karşılığında ödenmektedir.

Sera üretimi yapan işçiler seranın bütün üretim işleri ile bire bir ilgilenmektedir. Sadece bazı süreçlerde, hasat, çapalama gibi işler sırasında ek yardımcı işçiler tutulmaktadır. Aylıkçı olarak serada çalışan işçiler seranın bulunduğu mekâna yakın bir yerde konaklamaları için yapılan derme çatma evlerde konaklamakta, bütün aile üyeleri bu evde yaşamaktadır. Bu nedenle aylıkçılık aslında işçi ailelerin çoğunlukla beraber yaptıkları bir işe dönüşmektedir. Ailede bulunan çocuklar da çoğunlukla *"ailelerine yardım"* adı altında seracılık üretiminin bir parçası

haline gelmekte. Aylık ailelerin kalacakları evler, elektrik ve su gibi giderler sera sahibi tarafından sağlanmaktadır. Haftada bir kere olmak üzere, serada yetişen sebzelerden olan domates, biber ve patlıcandan kendilerine verilmektedir. Bu şekilde işçi ailenin giderlerinin bir kısmına sera sahibi ortak olmaktadır. Kazanılan gelirin yanı sıra, işçi ailelerin kira ve yiyecek giderlerinin sera sahibi tarafından karşılanıyor olması, özellikle Suriyeli aileler için aylık olarak çalışmayı cazip hale getirmektedir.

Sera üretimi sırasında özellikle hasat zamanlarında ekstra ücretli işçilik gerekmekte ve bu işgücü ihtiyacı mevsimlik gezici veya mahalli işçiler ile karşılanmaktadır. Bu işgücünün günümüzde yüzde 75'inin Suriyeli, yüzde 20'sinin Şanlıurfa, yüzde 5'inin ise Hataylı olduğu ifade edilmiştir. Yevmiye ile çalışan işçilerin günlük ücretlerinin yerel ziraat odaları tarafından belirlendiği, 2017 yazında işçilik ücretinin günlük 56 TL olduğu ve bu ücretin 8 TL'sinin tarım aracısına verilerek geriye kalan 48 TL'nin işçiye ödendiği paylaşılmıştır. Serada çok sayıda işçi gereken zamanlarda çalışan yevmiyeli işçi ekiplerinin nasıl oluşturulduğu ve kimlerin ekiplerine dahil edileceği, sera sahiplerinin sürekli çalıştığı tarım araçları tarafından belirlenmektedir. Bu işçi ekiplerinin içinde yevmiye ücretiyle çalışan çocuklar olabilmektedir.

Sera Üretiminde Aylık Ücretli İşçilik ve Çocuk İşçiliği

Aylık olarak sera üretimi yapan ailelerdeki çocuklar, ücretsiz aile işçisi olarak sera üretiminin bir parçası haline gelirler. Aylık işçilerin sera üretim alanlarında aileleri ile yaşamaları, doğal olarak eşlerin ve çocukların da üretime katılmalarını sağlamaktadır. Zaten sera sahibi aylık olarak bir kişiyi işe aldığı anda, aylıkçıya ödenen ücret aslında ailede işe koşulan çocukların ücretini de karşılamaktadır. Aylıkçılar aile olarak yaşadıklarından ve çoğunlukla kalabalık aile olduklarından çocukların seralarda çalıştırılması kaçınılmazdır. Özetle, aylık ücret genellikle tek kişinin emeği için değil, bir ailenin toplam emeği için ödenmektedir ve çocuklar bu aile emeğinin önemli bir parçasıdır.

Son yıllarda seralarda daha çok Suriyeli göçmenlerin çalışıyor olması, Suriyeli çocukların da serada yapılan üretimde ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığını göstermektedir. Suriyeli çocukların önemli bir kısmı okula gitmediğinden, çocuk işçiliği oranlarının daha da yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Mevsimlik tarımda yer alan göçmen ailelerin çocukların okullaşma oranlarının düşük olması, çalışabilir yaşa gelen çocukların serada ya da başka işlerde çalıştıklarının kanıtı olabilmektedir.

Tarımsal üretimde çalışma koşullarının ağırlığı ve çevresel faktörler, tarım işçiliğini çocuklar için tehlikeli bir iş haline getirmektedir. Uzun çalışma saatleri, ağır kaldırma, sıcak ya da soğuk havada uzun saatler çalışma ve sık sık yaşanan ulaşım kazaları tarım işçiliğini 18 yaş ve altındaki çocuklar için tehlikeli kılmaktadır. Fakat bütün bu tehlikelere ek olarak sera üretiminde yoğun olarak kullanılan kimyasallar ve ilaçlar fiziksel gelişimini tamamlamamış çocuklar için büyük riskler içermektedir. Yetişkinlerin bile çalışırken özel koruyucu önlemler almasını gerektiren işlerin çoğunlukla usulüne uygun yapılmadığı ortamlar hem serada çalışan çocuklara hem de işçi ailede bulunan diğer çocukların sağlığına ciddi tehdit unsuru olmaktadır. Özellikle uzun dönemde çocukların ciddi boyutlarda sağlık sorunları yaşayacaklarının ön koşulları bugünden oluşmaktadır.

3.4

Sözleşmeli Tütün Tarımında Çocukların Ücretsiz Aile İşçiliği¹⁶

Metin Güleşçi, Denizli-2016

Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmelerinin (TEKEL) özelleştirilmesi sonrasındaki süreçte Türkiye’de tütün üretimi sözleşmeli üretim olarak gerçekleşmektedir. TEKEL’den sonra sayıları hızla azalan tütün üreticiliği, tütün üretiminden başka gelir elde etme alternatifi olmayan ailelerle sınırlı kalmıştır. Bu, aile emeğinin, tütün üretiminin temel işgücü biçimi olması ile sonuçlanmıştır. Çoğunluğu Denizli ve Manisa’da yapılan tütün tarımı, küçük ölçekli aile işletmelerinde yine aile emeği ile yapılmaktadır. Tütün üretiminin genel olarak aile emeği ile gerçekleştirilmesi bu ailelerin çocukları ve çocuk emeği için önemli sonuçlar barındırmaktadır.

Tütünden başka gelir kaynaklarına ulaşmakta zorlanan aileler için tütün gelirlerini maksimize etmenin tek yolu, tütün üretimini aile emeği kullanarak yerine getirmektir. Aile emeğinin yetmediği durumlarda öncelikle yakın köylerde yaşayan mevsimlik tarım işçileri, bu işçilerin olmaması durumunda ise yakın il ve ilçelerden mevsimlik gezici tarım işçilerden yararlanılmaktadır. Arazinin büyüklüğü, ailelerin yalnızca ücretsiz aile işçiliğine güvenerek tütün yetiştirmelerine olanak vermektedir. Ortalama bir ailede, yıl boyunca tütünle uğraşan 3-4 kişi bulunmaktadır.

¹⁶ Bu bölümün yazımı için Dedeoğlu ve Karabiyik tarafından hazırlanan rapordan (yayınlanmamış) yararlanılmıştır.

Tütün Üretim Faaliyetleri ve Aile Emeginin Yıl İçinde Dağılımı

Faaliyetler	Erkek	Kadın	Çocuk	Aile Emegi	Yerel Ücretli Emek	Mevsimsilik Tarım İşçileri
1 Tohumlama				■		
2 Yastık Hazırlığı	■			■		
3 Tohumdan Tütün Fidanı Elde Etme	■	■		■		
4 Toprak Kalite Hazırlığı	■			■		
5 Toprak Hazırlığı	■			■		
6 Gübreleme	■			■		
7 Dikim		■	■	■	■	
8 Toprak Bakımı		■	■	■		
9 Hasat ve Kurutma	■	■	■	■	■	■
10 Kurutma ve Depolama	■	■		■		
11 Pazarlama-Satış	■			■		
Eğitim-Öğretim Ayları						

Kaynak: Dedeoğlu, Karabıyık (2016)

Tütün Tarımında Çocuk İşçiliği

Aile emeğine dayalı olarak gerçekleştirilen tütün üretiminde çocukların ücretsiz aile emeği -kaçınılmaz olarak- en önemli emek biçimlerinden biridir. Çocuklar daha kundakta tütünle tanışmakta; bebekken tütün tarlasında ağacın altında uyuyan çocuklar, zamanla tütün tarımının bir parçası olmaktadır. Tütün yetiştiren çiftçiler tütün işine erken yaşta başlamanın yetiştiricilik becerisini kazanmak için gerekli olduğunu ifade etmekte. Kadınların tütün kırım ve dizim işinde daha becerikli olduğuna yönelik kabul ile özellikle kız çocuklar tütün üretiminde vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Kızları evlenince tütün üretimini bırakmak zorunda kalan aileler bulunmaktadır.

Çocuklar 9 veya 10 yaşlarına gelince tütün işine dahil olmaya başlamaktadırlar. Fidelerin dikildiği zamanlarda fideleri sulamakla işe başlayan çocuklar, daha sonra tütün kırımına kadar farklı işleri yerine getirmektedirler. Fideler dikildiğinde sulama işi bazen ailedeki çocuğun işi olmaktadır. Fide yetiştirme döneminde ailenin işgücüne ihtiyaç duyması halinde çocuklar, ailelerine yardım etmek için zaman zaman kısa süreli olarak okula gitmemektedir. Yine fidelerin yetiştirildiği ocakların hazırlanması sırasında da çocuk emeği önemli bir emek biçimi olarak kullanılmaktadır. Tütün hasat döneminde ise ailenin bütün üyeleri temmuz ve eylül ayları arasında bütün enerjilerini tütün kırımına harcamaktadır.

Tütün kırımı çocuklar için ağır bir iştir ve kırım işi aileler için farklı zamanlarda yapılsa bile, genellikle gece çalışmasını da içermektedir. Bazı aileler sabah 3'te kalkıp, saat 8'e kadar çalışmakta, daha sonra kahvaltı için ara verip, saat 14'e kadar çalışmaya devam etmektedir. Bazı aileler ise akşam 9 veya 10 gibi tarlaya gidip gece saat 3-4'e kadar çalışmakta, biraz dinlendikten sonra toplanan tütün yapraklarının dizilmesi işini yapmaktadır. Bu süreçlere çocukların ücretsiz aile işçisi olarak katıldığı ve hatta ailelerin zaman zaman çocuklarını çalışmalarını zorladıkları da ifade edilmiştir. Çalışamayacak kadar küçük yaşta olanlar eğer evde bakımını üstlenecek kişiler yoksa aileleriyle birlikte tarlaya gidip, tarlada bir ağacın altında uyumaktadırlar.

Düşen tütün fiyatları karşısında çiftçi ailelerin tütün üretimine devam etmesini sağlayan en önemli etken ise kendi ve diğer tüm aile üyelerinin emeklerinin sömürsüdür. Sözleşme ile tütün işleme firmalarının işçileri haline dönüşen tütün üreticisi, öncelikli olarak ailelerinde bulunan işçileri, sonra da çocuk emeğini maksimum düzeyde kullanarak, tütün üretimiyle geçinmeye çalışmaktadır. Sözleşmeli tarım yapmalarına karşın hiçbir sosyal güvencesi olmayan bu aileler, zaman zaman sağlık hizmetlerinden bile yararlanamamaktadır. Tütün üretiminde ortaya çıkan bu durum, ailedeki çocukların eğitimine dair çelişkili düşüncelere sebep olmaktadır. Aileler çocuklarının tütün üreticisi olup eziyet çekmemesi için eğitime devam etmesini istemekte, özellikle üniversite eğitimi almalarına özel önem vermektedir. Öte yandan aileler çocuklarının, yoğun emek ve ağır çalışma koşulları olan tütün üretim süreci içinde kalmalarını sağlayarak, eğitim hayatlarını olumsuz etkilemektedirler.

Tütün üretiminde çocuk emeği, en yaygın biçimde ücretsiz aile işçisi olarak kendi tütün tarlalarında çalışan çocukları ortaya çıkarmaktadır. Özellikle hasat mevsimi olan temmuz-eylül ayları arasında, eğitime devam eden çocukların bütün yaz tatillerine yayılan bir çalışma biçimi karşımıza çıkmaktadır. Hasat zamanında çocuklar tütün kırımına, dizime ve kurutma gibi işlemlere katılmaktadır. Ayrıca hasat zamanı işlemleri, çocukların gece çalışmasını da içermektedir. Türkiye'de 16-18 yaş arasında genç işçilerin günde 8 saatten fazla ve gece postalarında çalışmaları kanunen yasaklanmışken¹⁷, tütün tarımında ailelerin kendi çocuklarını gece çalışmasına dahil ettikleri görülmektedir.

Tütün üretiminde çocuklar ayrıca ücretli işgücü olarak da çalışmaktadır. Özellikle daha yoksul köylerde yaşayan ve işçilik ile geçinen ailelerde yaşayan bu çocuklar, ücretsiz aile işçileri kadar çok olmasa bile tütün üretiminin bir parçası olabilmektedirler. Bu işçiler günlük işleri tamamlanınca kendi köylerine dönmektedir ve mahalli ücretli işçi olarak adlandırılmaktadırlar. Tütün üreticileri ücretli işçilik için çok genç yaşta çocukları çalıştırmadıklarını, ücretli işçiliğin daha çok 14 yaşlarında başladığını ve ancak bu yaşta birinden, yetişkin bir işçiden beklenen verimi alabildiklerini belirtmişlerdir. Ücretli işçilerin günlük çalışma rutini, sabaha karşı 2-3 gibi tütün kırımına başlamak, öğleye doğru kırma işlemi tamamlamak ve saat 14-15'e kadar da tütün yaprak dizme işlemleri yapmak şeklinde gerçekleşmektedir. 2016 yılında bu iş için işçilere günlük 85 TL ödenmiştir.

Çocukların tütün tarımında gerçekleştirdikleri bir diğer çalışma biçimi ise, mevsimlik tarım işçiliğidir. Civar illerden tütün kırmak için gelen ailelere mensup çocuklar da tütün tarımında çalışmaktadır. Fakat bunların sayısı son yıllarda, özellikle sözleşmeli tütün tarımına geçiş ile birlikte hızla azalmış ve günümüzde sadece büyük ölçekli tütün yetiştiren ailelerin kullandığı bir emek biçimi olarak kalmıştır. Bu durumda da 14 yaş üzerindeki çocuklar tütün işçiliği yapmaktadır.

Özetle, tütün tarımında çocuklar, yoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Özellikle TEKEL'in özelleştirilmesi ve sözleşmeli tütün tarımına geçişle beraber tütün üreticilerinin gelirlerinde ciddi düşüşler yaşanmış ve tütün tarımı, başka geçim kaynağı olmayan yoksul ailelere özgü bir üretim haline gelmiştir. Bu ailelerin tütün üretiminden gelir elde edebilmelerinin tek koşulu, kendi emeklerini sonuna kadar kullanarak üretimin bütün aşamalarını, ücretsiz aile emeği ile karşılamalarıdır. Bu durum ise çocukların daha erken yaşlarda ve daha fazla iş için tütün üretimine çekilmesi anlamına gelmektedir. Aile emeğini kullanmak yönünde artan baskı, aileleri çocukların emeklerini kullanmaya itmektedir. Bir yandan da çocuklar üzerinde hem eğitime devam etme hem de tütün üretimine katılım baskı oluşturmaktadır. Tütün üretiminde çocukları için gelecek olmayacağını öngören aileler, bir yandan çocuklarını okula göndermek konusunda ısrarcı davranırken öte yandan çocuklarını tütün tarlasına daha çok sokmaktadırlar.

17 Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 06.04.2004 tarihli Resmi Gazete Sayısı: 25425.

Bölüm 4

Tarımsal Üretimde Çocukların Ücretli ve Ücretsiz Çalışması

Türkiye’de farklı tarımsal ürünlerin üretiminde kullanılan ücretlendirme sistemleri ve çocuk işçiliği ilişkisini inceleyen bu raporun temel bulgularından biri, çocukların tarımsal üretime iki kanaldan eklemlendiğidir. Bu kanallardan biri ücretli bir diğeri ise ücretsiz aile işçiliğidir. Bu iki çalışma pratiğinin ortak noktası ise çocuk işçiliğinin Türkiye’de gerçekleştirilen ticari tarımsal üretimin ayrılmaz bir parçası olduğudur. Bu nedenle çocuk emeği, küresel meta zincirinin bir parçasını ve en zayıf halkasını oluşturmaktadır. Çocukları bu zincirden uzak tutmak ve çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olan bu raporun sunduğu üç temel tartışma alanı vardır. Bunlar; yasal ve kurumsal çerçevenin çocukları daha iyi koruması, çocukların tarımsal üretimde karşı karşıya oldukları sağlık ve güvenlik risklerinin iyi anlaşılması ve son olarak tarım işçiliğinin insana yaraşır bir iş haline getirilmesidir.

4.1

Yasal ve Kurumsal Çerçeve: Çocuk İşçiliğinde Sınırı Nerede Çizmeli?

Türkiye’de yasal çerçevenin çizdiği sınırlar içinde, mevsimlik gezici tarım işçiliği çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak görüldüğünden, 18 yaş altı çocukların çalışması yasaktır. Fakat mahalli işçiler 16-18 yaş arasında hafif işlerde çalışabilmektedir. Genç işçilerin günde 8 saat çalıştırılabileceği ve haftalık çalışma saatlerinin ise en fazla 40 saat olabileceği yasalarla¹⁸ belirlenmiştir. Bu rapor kapsamında incelenen farklı ürünlerde, farklı ücret sistemleri ile çalışan çocukların önemli bir kısmının yasal yaş sınırının altında olduğu, örneğin yevmiyeli işlerde çocukların 14-15 yaşlarında çalışmaya başladıkları görülmektedir. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocuklarda ise yaş sınırı 10 ve daha aşağıya kadar düşmektedir. Bu nedenle Türkiye’de tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin yaygın olduğu ve bunun sadece ücretli olarak yapılan işlerde değil, ücretsiz aile işçiliğinde de sıkça kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Çocukların tarımsal üretimde çalışma yaşını etkileyen bir diğer yasal sınırlama ise, **6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu** kapsamında yapılan tehlikeli ve hafif iş tanımıdır. **İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği**’ne göre tarımsal üretim için yapılan işlerin önemli bir kısmı tehlikeli olarak sınıflanırken, eğer tarımsal üretimde kimyasallar kullanılıyorsa o işler çok tehlikeli olarak sınıflanmaktadır. İşte bu nedenle yasal olarak 16-18 yaş arasındaki mahalli işçilerin ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocukların da tarımsal üretimde 18 yaşın altındayken çalışmaması gerekmektedir. Ayrıca daha önce de gösterildiği gibi, bir işi tehlikeli yapan özelliklerden biri de işin yapılma koşullarıdır. Rapor boyunca gösterildiği gibi; tarımsal üretimde çalışma saatleri 8 saatin çok üstüne çıkmakta ve günlük 12 saat sınırına yaklaşmaktadır. Bu nedenle uzun çalışma saatleri de bu işlerin, 18 yaş altı bireylerin yapması için uygun olmadığını göstermektedir.

18 Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 06.04.2004 tarihli Resmi Gazete Sayı: 25425.

Raporun, tarımsal üretimde çocukların ücretli ve ücretsiz aile işçiliği üzerine tuttuğu ışık göstermektedir ki; aile üyeleri ile beraber çalışan çocuklar, ücretli işçiler kadar yoğun bir çalışma yükü altına girmektedir. Ailelerin ekonomik faaliyetlerinin bir parçası haline gelen çocukların çalışmasının da çocuk işçiliği olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocukların çalışma koşulları, ücretli işlerde çalışanlar kadar ağır olabilmektedir ve yaptıkları ekonomik katkı ücretli işçi olarak çalışan çocuklar kadar büyüktür. Ne var ki tarımda çalışan binlerce ücretsiz aile işçisi çocuk görünmezdir. İşte bu nedenlerle, bu çocukların ücretsiz aile işçisi olarak görünmeyen emeklerinin, iş olarak kabul edilmesi ve bu çocukların emeklerinin ihracatı yapılmakta olan birçok tarımsal ürünün üretiminin bir parçası olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir.

4.2

Çalışma Koşulları ve Çocuk İşçiliği

Rapor dahilinde yapılan ürün bazlı ücret sistemleri incelemesi, hem ücretsiz aile işçiliğinde çocuk emeğinin önemine dikkat çekmiş hem de farklı coğrafyalarda üretilen farklı ürünlerin incelenmesi ile tarımsal üretimde çocukların karşı karşıya kaldığı iş sağlığı ve güvenliği tehlikelerine işaret eden bulguları içermiştir. Bu araştırma kapsamında incelenen pamuk, narenciye, sera üretimi, kuru soğan hasadı, tütün ve sebze gibi ürünlerin yetiştirilmesinde aktif olarak çalışan çocuklar, birçok iş sağlığı ve güvenliği tehlikesi ile karşılaşmaktadır. Bunlar çalışma ve yaşam ortamı koşullarından kaynaklanan tehlikeler, kaza ve yaralanmalar, biyolojik olarak adlandırılan tehlikeler ve kimyasal ve fiziksel tehlikeler olarak sıralanabilir. İş sağlığı ve güvenliği tehlikelerinin incelenmesi hem bu işlerde kimlerin çalışıp çalışmaması gerektiğine ilişkin kriter oluştururken hem de bu işlerin yapılması sırasında ortaya çıkan tehlike ve risklerin önlenmesi için alınması gereken tedbirler hakkında fikir verecektir.

Çalışma koşulları çocuklar açısından sağlık ve güvenlik riski barındırmaktadır. Uzun çalışma saatleri, fiziki ve ruhsal gelişimini tamamlamamış çocuklar için ciddi bir tehdittir. İster ücretli ister ücretsiz olsun, tarımsal üretime dahil olan çocuklar birçok olumsuz çalışma koşulu içinde bulunmaktadır. Öncelikli olarak, tarımsal üretimin belli zaman dilimleri içinde gerçekleştirilmesi zorunlu olan faaliyetleri, günlük uzun çalışma saatlerini işçilere dayatmaktadır. Bazı işlerde örneğin sebze hasadında, çalışma genellikle sabahın erken saatinde başlar, akşam 6'ya kadar devam eder. İşçiler günde ortalama 10-11 saat çalışmaktadırlar. Yine bazı işler ise, tütün örneğinde olduğu gibi, gece çalışmasını da içerebilmektedir. Raporun bu alandaki en önemli bulgusu ise, ücretsiz aile işçisi çocukların daha da uzun saatler boyunca çalışıyor olmasıdır. Soğan ve pamuk işlerinde olduğu gibi aileler kabala usul ücret alacaklarsa, maksimum gelir elde etmek için, bütün aile üyelerinin günlük çalışma sürelerini uzatabildikleri kadar uzatmaktadırlar.

Yine çalışma sırasında çocuklar, tekrarlanan vücut hareketleri, sabit duruş ve ağır kaldırma nedeniyle birçok ergonomik risk ile karşılaşmaktadır. 50 kiloyu bulan fındık,

25 kilo soğan ve 25-30 kiloluk narenciye kasaları, çocukların ağır yük kaldırdığını göstermektedir. Yine, çalışırken sürekli belden aşağı eğilme, bütün gün aynı hareketi tekrar etme ve tekrar eden el ve bilek hareketleri, çocukların hem sağlıklarını etkilemekte hem de onları gelecekte ortaya çıkabilecek belli hastalıklara karşı kırılgan hale getirmektedir. Tarımsal üretimde kullanılan kimyasallar ve kimyasal kalıntılar hem mevsimlik tarım işçisi çocukları hem de ücretsiz aile işçisi çocukları etkileyebilmektedir. Çocuklar kimyasallar ile doğrudan etkileşim halinde olmasalar bile, bitkilerin üzerinde ve tarlada bulunan kalıntılardan ve ilaç kutularının uygun şekilde imha edilmemesinden kaynaklanan sızıntılar ve temas nedeniyle kimyasal etkilere maruz kalabilmektedirler.

Tarımsal üretimin açık alanda gerçekleşiyor olması, çalışanları uzun süre sıcak, soğuk, rüzgâr, nem ve toz gibi etkiler altında çalışmaya maruz bırakmaktadır. Şanlıurfa'da 45 derece sıcakta, bütün gün güneşin altında çalışan 9-10 yaşında çocuklar ile kaygan toprak zeminde ve dik arazide ayakta kalarak fındık toplayan ve ağır fındık çuvallarını taşıyan çocukların sağlıkları ciddi tehdit altındadır. Kaza ve yaralanmalar ise tarım işçilerinin sık sık yaşadığı tehlikelerin başında gelmektedir. Özellikle tarlalara ulaşım sırasında yaşanan trafik kazaları sık sık ülke gündemine de gelmektedir. İnsan taşımaya uygun olmayan araçların ulaşım için kullanılması, yine bu araçların kapasite üstü sayıda kişi taşınması ve araç kullanmaya uygun olmayan arazi koşulları, trafik kazası risklerini arttırmaktadır. Bu kazalardan çocuklar da payına düşeni almaktadır. Tarımsal üretimde yaşanan kazalar çalışma sırasında kullanılan alet ve makinelerden de kaynaklanabilmektedir. Kesici aletlerin -narenciye hasadında kullanılan makas gibi- çocuklar için uygun olmaması, çocukların kazalara daha sık maruz kaldığının bir kanıtıdır.

Özellikle mevsimlik tarım işçiliğinde yaşam koşullarının oluşturduğu tehlikeler, çalışsın veya çalışmasın bütün çocukların sağlık ve güvenlikleri için ciddi bir tehlikedir. İşçilerin ve ailelerin yaşadığı çadır yerleri genellikle gözden irak yerlerde, dere ve kanal kenarlarına kurulu olduklarından, çocuklar ve yetişkinler için sağlıksız ve tehlikeli koşullar içermektedir. Ayrıca sıcak, soğuk, rüzgâr, yağmur gibi iklim koşullarına maruz kalındığı gibi, aşırı nem, toz, böcek, akrep sokması ve yılan ısırması gibi tehlikeler de mevcuttur. Çocukların temiz olmayan dere ve kanal sularında oynaması ve kanala düşüp boğulması gibi riskler yaşam ortamlarının insani barınma koşulları içermediğini ortaya çıkarmaktadır. Yaşam ortamlarına ilişkin bir diğer risk unsuru ise, çadırlarda ısıtma ve soğutma için kullanılan elektriğin derme çatma kablolar ile çadırlara taşınıyor olmasıdır. Yıpranmış kabloların yağmurda su alıp elektrik patlamalarına ve elektrik çarpmasına neden olabileceği gibi, çocukların yaşam alanlarındaki açık kablolar ise ölümcül kazalara neden olabilmektedir. Çadır yerleşimlerinde içme ve kullanma amaçlı sadece bir ya da iki çeşmenin bulunması, özellikle çocukların ve kadınların su taşımak için önemli miktarda zaman harcamalarına neden olurken, mutfak, tuvalet ve banyolarda hijyen sorunları yaratmaktadır. Kanalizasyon sisteminin olmaması, çok sayıda insanın bir ya da iki adet tuvalet ve banyoyu birlikte kullanıyor olması, tarım işçilerinin yaşam kalitelerini yakından etkileyen faktörlerdendir. Bütün gün sıcak, nemli ve tozlu ortamlarda çalışan işçilerin, banyo imkânının olmadığı yerlerde kalmak zorunda oldukları durumlar da mevcuttur.

Bütün bu olumsuz şartlar, tarımsal üretimde çalışan çocukların ciddi tehlike ve risklere açık olduğunu ve ağır çalışma ve yaşam koşulları içinde bulunduğunu göstermektedir. İşte bu nedenle, tarımsal üretimde ücretli veya ücretsiz çalışanların korunması için, ciddi yasal düzenleme ve etkin denetim mekanizmaları ve uygulamalarına ihtiyaç vardır. 2017 tarihinde yürürlüğe giren *7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretimin Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* kapsamında 50'den az çalışanı olan ve düşük tehlikeli sınıfta yer alan işletmeler için iş güvenliği uzmanı ile işyeri hekiminden sürekli olarak işçi sağlığı ve iş güvenliği hizmeti alınması 2020 yılına ertelenmiştir. Bu yasa çıkmadan önce, bu hizmetlerin işveren tarafından sürekli olarak sağlanması 2017 tarihinde yürürlüğe girecekti. Yeni düzenleme zaten yasal korumanın olmadığı ve enformel çalışmanın yaygın olduğu 50'den az çalışanı olan ve düşük tehlike sınıfta yer alan tarım işyerlerini kapsam dışı bırakarak; bu işletmelerde mevcut iş sağlığı ve güvenliği sorunlarının görünür olmasını ve önlemler alınmasını daha da ertelenmiştir. Bu durum, mevcut sorunların ve çocukların işçi sağlığı ve iş güvenliği bakımından yetersiz bir koruma altında çalışmaya devam edeceklerini göstermektedir.

4.3

Tarımsal Üretimi İnsana Yaraşır İş Haline Getirmek Mümkün mü?

Ülke ekonomisine yaptığı katkının yanı sıra, geniş bir nüfus kitlesinin de geçim kaynağı olması açısından tarım, önemli bir ekonomik sektördür. Bu nedenle tarımsal üretimin sürdürülebilir kılınması, tarım sektöründe yaratılan işlerin insana yaraşır hale getirilmesi ile mümkün olacaktır. Tarımsal işlerde yaygın kayıtdışılığın engellenmesi, çalışanların sosyal koruma ve güvenceye kavuşturulması, iş sağlığı ve güvenliğinin kapsam ve uygulamasının genişletilmesi, insan ve işçi haklarına saygılı çalışma ortamının desteklenmesi, Türkiye'de tarım sektörünün geleceğini yakından etkileyecektir. Türkiye'de tarım sektörünün bu anlamda hem yasal hem de pratik sorunları olduğu açıktır. Bunların başında 50 veya daha az işçi çalıştıran tarımsal işletmeleri *4857 sayılı İş Kanunu* kapsamı dışında tutarak aslında, bu alandaki çalışma prensiplerinin aile emeği içinde gerçekleşmesidir. İşte bu nedenle tarımda yaygınlaşan ücretli işçilik yasal koruma dışında bırakılarak, işçiler ve ailelerini işverenler ve tarımsal üretimi organize eden tarım araçları karşısında savunmasız ve kırılgan bırakılmaktadır. Tarım işçilerinin ve tarımsal işlerde çalışanların etkin yasal korumasının sağlanması için tarım işçilerinin İş Kanunu kapsamına alınması ve Tarım İş Kanununun çıkarılması gerekmektedir.

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu bir kişi dahi olsa çalışanların bulunduğu bütün işletmeleri kapsayarak aslında, İş Kanununun yarattığı boşluğu iş sağlığı ve güvenliği açısından doldurmaya çalışmaktadır. Fakat bu Kanun da tarımda kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olanları kapsam dışında bırakılmaktadır. Bu raporda sunulan verilerin de gösterdiği gibi, çocuklar tarımsal üretime ücretsiz aile işçisi olarak katılmaktadır ve yasanın ücretsiz aile işçilerini de koruması gerekmektedir, çünkü çocuklar tarımsal üretimde ciddi tehlike ve riskler altında çalışmaktadırlar.

ŞUNUÇ

Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri Raporu, tarımsal üretimde ücret tipleri ve çocuk işçiliği ilişkisini, çocukları tarımsal üretime, ücretli ve ücretsiz aile işçisi olarak katılan çocuklar ve çalıştıkları ürünler üzerinde incelemektedir. Rapor 5 temel ücret tipi içinde, Türkiye’de üretilen ürünlerde çocuk işçiliğinin farklı görünümünü sunmaktadır. Tarımsal üretimde en yaygın kullanılan ücret tipi olarak *yevmiye* tipi ücrette çocuklar, daha çok 13-14 yaş sonrası ve belli bir fiziki gelişme seviyesine ulaşıncaya katılmaktadır. Çocukların ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı ücret tipleri ise; pamuk ve kuru soğan hasadında kullanılan *kabala* ücret sisteminin bir parçası olan, hasat edilen ürünün birim miktarına bağlı ücretlendirme, bakliyat, haşhaş, kimyon gibi ürünlerin hasadında kullanılan hasat edilen ürünün alan miktarına bağlı ücretlendirme, sezonluk ya da aylık ücret biçimi, Şanlıurfa ilinde kullanılan ve yıllık ürünün yüzde 30’u olarak hesaplanan ve *kürekçilik* olarak adlandırılan sistem ve fındık üretimi özelinde incelenen *yarıcılık/ortakçılık* ücretlendirme tipolojileridir. Çocukların ücretsiz aile işçisi olarak üretime katılmaları durumunda hem çalışmaya başlama yaşları düşmekte hem de bu çocuklar daha kötü çalışma koşullarında çalışabilmektedirler.

Farklı ücret tiplerinin incelenmesi, tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin boyutlarını belirleyen faktörlerden biri olarak ücret tiplerine işaret etmektedir. Ücret tipleri, hangi çocukların üretime katılacağını belirlerken, çocukların hangi koşullarda çalışacaklarının da önemli bir belirleyeni olmaktadır. Yevmiye tipinde ücretle çalışabilmek için, çocukların 13-14 yaşlarına ulaşması gerekirken, çocuklar bu yaşta işçi olduklarında yetişkin işçiler için bile zorlu olabilen çalışma koşulları ile karşılaşmaktadır. Çocukların ücretli işçi olarak çalışması ise, çocuk ile işvereni karşı karşıya getirerek, bir hizmet akdinin -kayıtdışı olsa bile- doğmasına neden olmaktadır. Ücretsiz aile işçisi olarak katıldıkları ürünlerde çocuklar, aileleri tarafından çetin çalışma koşullarına itilebilmektedir. Fındık üretiminde yarıcılık, pamukta kürekçilik ve sera üretiminde veya kuru soğan gibi kabala olarak çalışılan ürünlerde, aile işçisi olarak çalışan çocukların, sabahın çok erken saatlerinden gece geç saatlere kadar çalıştıkları görülmüştür. Tütün gibi sadece aile emeğinin kullanıldığı aile işletmelerinde yapılan üretimde çocukların gece çalıştırılması dahi söz konusu olabilmektedir.

Hem ücretli hem de ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocukların emekleri birçok ticari tarımsal üretime dahil olmaktadır. Bu ürünler hem ihracat hem de iç pazar için üretilseler bile, ekonomik motivasyonla üretilen ürünlerdir. Ailelerin geçimleri için ürettikleri ürünler değillerdir. Çocuklar sadece ailelerinin geçimi ve kendi kullanımları için ürettikleri ürünlerde değil, ticari ürünlerin üretiminde de çalışma pratiklerine dahil olmaktadırlar. Çocukların birçok ticari tarım ürününün üretiminde temel rol oynadığına işaret eden raporun bir diğer önemli bulgusu ise, tarımda gerçekleştirilen birçok faaliyetin aslında İş Sağlığı ve Güvenliği Tehlike Sınıflarına göre tehlikeli olarak kabul edilmesidir. Bu, işlerin çocuklar için ciddi tehlike ve riskler barındırdığı anlamına gelmektedir. Rapor göstermektedir ki, çocuklar sadece ücretli tarım işçileri olarak değil, ailelerinin üstlendiği ticari tarımsal ürünlerin üretiminde ücretsiz aile işçileri

olarak çalıştıklarında da tarımsal üretimin mevcut tehlike ve risklerine maruz kalmaktadırlar. Bu tehlikelerin başında, iklim koşulları (aşırı sıcak, nem, soğuk, rüzgâr), coğrafi koşullar (dik yamaçlar, kaygan zemin gibi), bitkilerle çalışmaktan kaynaklanan tehlikeler, böcek, akrep ve yılan sokması, çalışma koşulları (uzun çalışma saatler, temiz içme ve kullanma suyuna erişim sorunu gibi) ve tarımda kullanılan kimyasallar gelmektedir. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin konakladığı çadır yerlerinde yaşam ortamı tehlikeleri, bu ortamda yaşayan bütün çocukları ve bireyleri olumsuz olarak etkilemektedir.

Bu araştırma ile Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinde kullanılan ücret tipleri detaylı bir şekilde analiz edilmiş ve bu farklı ücret tiplerinin kullanıldığı tarımsal üretime, çocukların nasıl katıldığının altı çizilmiştir. Bu çalışma, mevsimlik tarımda çocuk emeğine etki eden en önemli faktörlerden biri olan ücret tiplerini ilk defa böyle bir analize konu ederek, çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında ilgili politika araçlarının üretilmesini destekleyecektir. Bu raporun bulguları, çocuk işçiliği ile mücadele ve çocukların sağlık ve refahlarını iyileştirmek için gerekli olan müdahale, politika ve uygulamalar için bir yol haritası hazırlanmasında kullanılabilir. Bu önerilerin bazıları şöyledir:

- Tarımsal üretimde hem işçilerin hem de ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların kanun kapsamına alınması için tarım iş kanunu çıkarılmalıdır. Var olan sistem, 4857 sayılı *İş Kanunu* dahilinde 50 veya daha az işçi çalıştıran tarımsal işletmeleri kanun kapsamı dışında tutarak aslında, bu alandaki çalışma prensiplerinin aile emeği içinde gerçekleşeceğini öngörmektedir. Aile işletmeleri içinde aile emeği ile yapılması gereken birçok faaliyetin ticarileşmesi ve küresel piyasaların eklenmesi, bu öngörünün aksine emeğin metalaşması ve değişim değeri için üretimin yaygınlaşmasına rağmen ücretsiz aile işçiliğinin birçok yasal koruma ve güvencenin dışında bırakıldığı görülmektedir. İşte bu nedenle ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocukların hem görünür hale getirilmesi hem de yasal korumaya kavuşmaları gerekmektedir.
- 3/7/2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun 4. maddesinde *“korunma ihtiyacı olan çocuk: bedensel, zihinsel, ahlâkî, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk”* olarak tanımlanmaktadır. Koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının uygulanması hakkında yönetmelik ise *“korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektedir.”* Tarımda çocuk işçiliği *İLO’nun 182 sayılı Sözleşmesinde* en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği olarak tanımlanmış ve 18 yaşın altındakiler için tamamen yasaklanmıştır. Tarımsal üretimde aileleri tarafından ücretli veya ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılan çocuklar, -kendi rızaları veya istekleri ile çalışmak istediklerini söyleseler bile- hukuken yasanın çiğnendiğinin kanıtıdır. Bu nedenle bu çocuklar Çocuk Koruma Kanunu kapsamında, çocuğu korumak ile yükümlü ebeveynin ihmal ve istismarına maruz kalmaktadır. Bu nedenle koruyucu ve destekleyici tedbirlerin alınması ve takibi gerekmektedir. Yönetmeliğin 5. maddesi;

“çocuğun yararı göz önünde bulundurularak, öncelikle kendi aile ortamında korunmasının sağlanması ile yaşına ve gelişimine uygun eğitim ve öğreniminin desteklenmesini, kişiliğinin ve toplumsal sorumluluğunun geliştirilmesini sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık, barınma” tedbirlerinden biri veya birkaçı uygulanmalıdır.

- Tarımda ücretli olarak çalışan çocukların korunması, kendileri için tehlikeli olan işlerde 18 yaşın altında olanların çalışmalarının önlenmesi ve bu alanda yaşanan ihlallerin etkin bir şekilde denetlenmesi, çocuk işçilerin eğitim programlarına yönlendirilmesi gerekmektedir.
- Tarımsal üretimde *İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu* hükümlerinin etkin bir şekilde uygulanması ve tehlike sınıflamasına uygun İş Sağlığı Güvenliği uzmanlarının eğitim ve denetim çalışmaları ile tarımda iş sağlığı ve güvenliği kültürünün yaygınlaştırılması gerekmektedir.
- Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocukların ağır çalışma koşullarına maruz kaldığı ve bu koşulların çocukların gelişim ve sağlıkları üzerine yaratacağı etkiler konusunda, aileler bilinçlendirilmeli ve farkındalık çalışmaları yapılmalıdır.
- Tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve tarım işçiliğinin insana yaraşır iş haline getirilmesi, bunların yanı sıra, tarımda çalışmanın güvence altına alınması gerekmektedir. Tarımda çalışma koşullarının iyileştirilmesi sadece çalışanları değil; onlarla birlikte tarımsal üretim yapılan yerlere göç eden çocukların da yaşam koşullarında önemli bir iyileştirme yaratacaktır.
- Bu rapor sadece belli ürünlere ve bölgelere odaklanarak gerçekleştirilmiştir. Ne var ki başka ürün ve coğrafyaları kapsayan daha ileri analiz ve çalışmalara da ihtiyaç vardır. Ücret tipi, ürün, coğrafya ve çocuk işçiliği arasındaki ilişki; çocukların yaş dağılımları, çalışma süreleri ve çocuk işçiliği olgusunun yaygınlığı konusu sistematik ve kapsamlı şekilde incelenmelidir. Ancak bu tip çalışmalar sayesinde tarımsal üretimde çocuk işçiliği ile etkin mücadele araçları geliştirilebilir.

Kaynakça

- Del Carpio, Ximena V. and Wagner, Mathis (2015) The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Labour Market, World Bank Group, Social Protection and Labour Global Practice Group, Policy Research Working Paper no: 7402.
- Dedeoğlu, S. and Karabiyik, E. (2016) Fundamental Principles and Rights at Work (FPRW) in the Tobacco Sector in Turkey (Yayınlanmamış)
- DOĞAKA (2015a) TR63 Bölgesi Seracılık (Örtülü Bitki Yetiştiriciliği) Sektör Raporu, http://www.dogaka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dogaka.gov.tr_622_LK5L43WG_Seracilik-ortualti-Bitki-Yetistiriciligi-Sektor-Raporu-2015.pdf
- DOĞAKA (2015b) Yaş Sebze Meyve Sektör Raporu, <http://www.dogaka.gov.tr/Planlama-detay.asp?P=52&Planlama=sektorel-arastirma-raporlari&PD=629&PlanlamaDetay=yas-sebze-meyve-sektor-raporu-2015>
- Fair Labour Association (2017) Hazelnut Workers in Turkey: Demographic Profiling; Düzce, Ordu and Sakarya; 2016 Report.
- Fair Labour Association (2012) Assessment of the Hazelnut Supply Chain and Hazelnut Harvest in Turkey Report.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2017) 2016 Yılı Fındık Raporu, Mart 2017, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2016) 2015 Yılı Pamuk Raporu, Ankara.
- Hayata Destek Derneği (2016) Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu, "Suriye'den Gelen Mülteciler Sonrası Mevcut Durum ve Çözüm Önerileri" Konferans Raporu.
- ILO (1999) Worst Forms of Child Labour Recommendation (No. 190) Recommendation concerning the prohibition and immediate action for the elimination of the worst forms of child labour http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312528:NO
- Kalkınma Atölyesi (2018a) Bir Yevmiye Bir Yevmiyedir: Tarım Aracıları ve Türkiye'de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği.
- Kalkınma Atölyesi (2018b) Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2018c) Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Kurumsal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2018d) Tarımsal Üretimde Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Sağlık Riskleri Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2016a) Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine: Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu.

- Kalkınma Atölyesi (2016b) Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmen Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırma Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2016c) Suriyeli Dom Göçmenler, En alttakiler Yoksulluk ve Ayrımcılık Arasında Göç Yollarında: Suriyeli Dom Göçmenler Mevcut Durum Araştırması.
- Kalkınma Atölyesi (2014) Fındık Hasadının Oyuncuları Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2012) Mevsimlik Tarım Göçünden Etkilenen 6-14 Yaş Grubundaki Çocuklar İçin Temel Araştırma (Fındık, Şeker Pancarı, Pamuk Hasadı ile Örtü Altı Alçak Tünel Sebze Yetiştiriciliği).
- Kaya, Ayhan and Kıraç, Aysu (2016) İstanbul'daki Suriyeli Mültecilere İlişkin Zarar Görebilirlik Değerlendirme Raporu, Hayata Destek Derneği, http://hayatadestek.org/yayinlarimiz/2016_istanbul_rapor.pdf
- Kaygısız, İrfan (2017) Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri, Friedrich Ebert Stiftung Yayınları.
- Milliyet (2017) "Pamuk Yığını İçerisinde Ölen Çocukların Havasızlıktan Boğulduğu İddia Edildi", <http://www.milliyet.com.tr/pamuk-yigini-icerisinde-olen-cocuklarin-sanliurfa-yerelhaber-2347341/> (Erişim tarihi: 12 Kasım 2017)
- Özerman, Tülay (2009) TEKEL Özelleştirilmesinin Sonuçları, Tekgıda-İş Sendikası, Mülkiye Dergisi Cilt 33, Sayı 262 <http://mulkiyederji.org/article/view/5000007031/5000007417>
- Rizedeyiz Haber (2017) "Gürcü İşçilere Çalışma İzni Çıktı", <http://www.rizedeyiz.com/Haber/Gurcu-Iscilere-Calisma-Izni-Cikti-93587.html> (Erişim tarihi: 11 Aralık 2015)
- Sunal, O. (2008) 12 Haziran Dünya Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Günü: Bu Yılın Vurgusu Eğitim, Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı:99, Temmuz-Ağustos, sayfa 2-3. https://calismaortami.fisek.org.tr/wp-content/uploads/calisma_ortami99.pdf
- TMMOB (2015) "Türkiye'de Turunçgil Üretimi, Dış Ticareti ve Sorunları", http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=23137
- Tarım Dünyası (2016) "Tarımsal Üretim Değeri 91 Milyar Dolar", Tarım Dünyası, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Platformu Haberi, <http://www.tarimdunyasi.net/2016/08/14/turkiyenin-tarimsal-uretimi-91-milyar-dolar/> (Erişim tarihi: 30 Kasım 2017)
- TÜİK (Mart 2018) 2017 Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı Araştırması
- TÜİK (6 Mart 2017) Bitkisel Ürün Fiyatları ve Üretim Değeri, 2016
- TÜİK (2016) Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2016
- TÜİK Tanım ve Kavramlar, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/NKA_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html

- TÜİK (Nisan 2013) Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları
- Ulukan, Umut and Çiğerci Ulukan, Nihan (2011) "Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği" içinde 2000'li Yıllarda Türkiye'de İktisat ve Siyaset Rüzgarları, derleyenler: Ömür Birler, Simten Coşar, Hakan Mihçı, Gamze Yücesan Özdemir, Efil Yayınevi, Ankara.
- UNICEF (2017) Türkiye'de 'Kayıp Bir Kuşak' Oluşmasını Önlemek, http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Children%20of%20Syria_01.2007_TR.pdf
- UNICEF Turkey NatCom (2016) Suriyeli Çocuklar Bilgi Notu, http://www.unicefturk.org/public/uploads/files/Children%20of%20Syria_01.2017_TR.pdf
- United States Department of Labour, Bureau of International Labour Affairs (2016) Findings on the Worst Forms of Child Labour.
- UNFPA (2012) Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması 2011.

Ek 1

Alan araştırması soruları

1. İlinizde/ilçenizde mevsimlik tarım işçilerinin katılımıyla yetiştirilen tarımsal ürünler nelerdir?
.....
2. Bu ürünlerin yetiştirilmesinde işçilik hangi süreçlerde yer almaktadır; çapalama, sulama, hasat vs.?
.....
3. Bu farklı aşamalar için yapılan faaliyetlerde, hangi işler için nasıl bir ücretlendirme yapılmaktadır? (Her bir ürün için ve bu ürünlerin farklı aşamaları için)
.....

İl/ilçede en fazla mevsimlik tarım işçiliği olan dört ürün seçilecek

Başlıca tarımsal faaliyetler			Ürünler	
Toprak hazırlığı				
Tohum ekme				
Fide/fidan dikim				
Çapalama				
Ot alma				
Budama				
Sulama				
İlaçlama				
Gübreleme				
Hasat				

4. Bu ücretlendirme çeşitleri ve miktarları nasıl belirleniyor?
.....
5. Bu ücretlendirme tipleri neden bu şekilde belirleniyor?
.....
6. Hem işçiler hem de işverenler açısından önemi nedir?
.....

7. Uygulanan ücretlendirme çeşitlerinde ürünler için işçi grupları nasıl oluşuyor?
.....
8. Aile temelli mi, yoksa bireysel olarak mı?
.....
9. Ücretlendirme çeşitlerine bağlı olarak çocuk işçiliğinin yaş sınırı nedir?
.....
10. Yevmiye tipi ödemede çocuklar kaç yaşında sürece katılıyor?
.....
11. Kabala, götürü işinde çocuklar kaç yaşında sürece katılıyor?
.....
12. Aileler çalışma sürecine saat kaçta başlıyorlar? İş kaçta bitiriyorlar? (yevmiye, götürü)
.....
13. İlinizde/ilçenizde/mahallenizde tarımsal üretimde geleneksel olarak çocuklar kaç yaşında tarlalarda/
bahçelerde çalışmaya başlıyor?
.....
14. İlinizde/ilçenizde/mahallenizde ortakçılık, yarıcılık uygulamaları var mı? Varsa nasıl gerçekleşiyor? Aileler
çocuklarını çalıştırıyor mu? Kaç yaşından itibaren ne yaptırıyorlar?
.....
15. Uygulanan ücret biçimleri ile çocuk işçiliği arasında nasıl bir ilişki olduğunu düşünüyorsunuz?
.....
16. Bu ücretlendirme yöntemleri çocuk işçiliğini teşvik ediyor mu? Evet ise nasıl?
.....
17. Ailede çocukların çalışmasına kim karar veriyor?
.....
18. Bu karar nasıl veriliyor? Etkili olan faktörler nelerdir?
.....
19. Bir kişi ne zaman yetişkin işçi olarak görülmeye başlıyor?
.....
20. Tarlalarda/bahçelerde çocuk işçiliğini önlemek için neler yapılıyor, özetleyebilir misiniz?
.....

KALKINMA
ATÖLYESİ

ÇOCUK İŞÇİLİĞİYLE
Mücadele Programı

